

VANKIEN KOKEMUKSIA VIISI KESKUSTELUA MUUTOKSESTA -
OHJELMASTA OULUN JA PELSON VANKILOISSA

Carita Halonen ja Jaana Iisakka
Opinnäytetyö, syksy 2011
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Diak Pohjoinen, Oulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaali- ja kasvatustieteiden
suuntautumisvaihtoehto
Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Halonen, Carita & Iisakka, Jaana. Vankien kokemuksia Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelmasta Oulun ja Pelson vankiloissa. Diak Pohjoinen, Oulu, syksy 2011. 96 s., 6 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosiaali- ja kasvatusalan suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK).

Tutkimuksemme tarkoituksena oli saada tietoa päihderiippuvuuksien hoitoon ja kuntoutukseen sekä uusintarikollisuuden ehkäisyyn tarkoitettusta Viisi keskustelua muutoksesta eli VKM-työmenetelmästä Oulun ja Pelson vankiloissa. Tutkimuksen tavoitteena oli kuvata vankien kokemuksia ohjelmasta ja saada siten tietoa ohjelman kehittämiseen. Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena haastatteleamalla kuutta vankia edellä mainituissa vankiloissa kevään ja kesän 2011 aikana. Tutkimuslupa pyydettiin Rikosseuraamuslaitokselta ja jokaiselta haastateltavalta. Aineisto kerättiin teemahaastattelulla ja analysoitiin sisällön analyysillä.

Haastateltavien VKM-ohjelman pääteema oli päihdeongelma. Ohjelmaan osallistumisen syitä olivat halu käyttäytymisen muutokseen, oman tilanteen kartoitus, rangaistusajan suunnitelman velvoite, ajan kuluttaminen ja tuen tarve. Yhteistyö haastateltujen ja ohjaajan välillä sujui hyvin. Keskustelujen aiheita olivat ihmissuhteet, päihteiden käyttö, rikollinen elämäntapa, muutos ja motivaatio, omat arvot ja tunteet sekä toimintavaihtoehdot vankeusaikana. Useimpien vastaajien mielestä jotkut työkirjan tehtävät ja teemat olivat vaikeasti ymmärrettäviä ja haastavia. Puolet haastateltavista piti ihmissuhteisiin liittyviä teemoja heille tärkeimpinä ja merkityksellisimpinä.

Ohjelman hyödyiksi koettiin kiinnostuksen vähentyminen päihteiden käyttöön ja hankintaan, ajatusmaailman muuttuminen vähemmän päihdemyönteiseksi ja päihteiden käytön vähentämiskeinojen pohtiminen. Myös ihmissuhteiden aikaisempaa syvällisempi pohtiminen ja omien tekojen seurausten pohdinta, myös muiden näkökulmasta, koettiin tärkeäksi. Haastateltavat näkivät tulevaisuuden pääsääntöisesti positiivisena. Ohjelman kehitysideoiksi esitettiin kysymysten ja tehtävien selkiyttämistä ja keskustelujen määrän lisäämistä.

Asiasanat:

vankeus, vankilat, vangit, motivointi, motivaatio, motivoiva haastattelu, Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma

ABSTRACT

Halonen, Carita and Iisakka, Jaana.

Prisoners' Experiences of Five discussions on change – program in Oulu and Pelso Prisons. Language: Finnish. Oulu, Autumn 2011, 96 p. 6 appendices.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Social Services and Education. Degree: Bachelor of Social Services.

The purpose of the present thesis was to get information about the program used for substance dependency treatment and rehabilitation, as well as, the prevention of recidivism in Oulu and Pelso Prisons (Finland). The main goal was to describe the experiences of prisoners about the program, to get data for the development of the program. The study was conducted as a qualitative research. Six inmates were interviewed in the prisons mentioned, in spring and summer of 2011. The research permit was applied from the Criminal Sanctions Agency and from each interviewed prisoner. The data were collected through thematic interviews and analyzed using content analysis.

The interviewees' main theme of the program was substance abuse. The reasons for participation were the desire to change their behavior, survey their situation, the obligation of the sentence plan, the recreation and the need for support. The cooperation with the supervisor went well. Discussions focused on interpersonal relationships, substance abuse, criminal lifestyle, change and motivation, their own values and feelings and options for action during the prison sentence. The majority of respondents felt that some of the workbook tasks and subjects were challenging and difficult to understand. Half of the interviewees thought that the themes related to interpersonal relationships, were the most important and relevant.

The benefits of the program were a reduction of interest in the use and acquisition of intoxicants, the change of regarding substance abuse as less positive, and thinking about ways to reduce drug use. Also in-depth consideration of interpersonal relationships and thinking of the consequences of their acts, also from the point of view of others, were considered important. Generally the interviewees saw their future positively. The ideas to develop the program were clarification of the questions and tasks and to increase the number of discussions.

Keywords:

imprisonment, prisoners, prisons, motivating, motivation, motivational interviewing, Five discussions on change-program

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 RIKOSSEURAAMUSLAITOS	8
3 LAINSÄÄDÄNTÖ JA PÄIHDEVALVONTA VANKILASSA	11
3.1 Päihdevalvonta	11
3.2 Vangin ja vankilan tilojen tarkastaminen	12
3.3 Muiden henkilöiden tarkastaminen	14
4 PÄIHDETYÖ VANKILOISSA	15
4.1 Päihderiippuvuus	15
4.2 Päihdetyön ja -kuntoutuksen toteuttaminen vankiloissa	16
5 MOTIVOIVA HAASTATTELU	20
6 VKM -KESKUSTELUSARJAN SISÄLTÖ	23
7 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET AIHEESTA	27
8 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN	31
8.1 Opinnäytetyön lähtökohdat	31
8.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet	32
8.3 Oulun ja Pelson vankilat	32
8.4 Aineiston keruu	35
8.4.1 Kokemuksen tutkiminen	35
8.4.2 Teemahaastattelu aineistonkeruumuotona	37
8.5 Aineiston analysointi	41
9 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	44
9.1 Haastateltavien taustatiedot	44
9.2 VKM–ohjelmaan osallistuminen ja yhteistyö ohjaajan kanssa	45
9.3 Haastateltavien mielipiteet VKM–ohjelman sisällöstä	46
9.4 Vangeille tärkeimmät ohjelman teemat	47
9.5 Ohjelman vaikutukset ja konkreettiset hyödyt	48
9.6 Haastateltavien tulevaisuuden näkymät	50
9.7 Ohjelman kehittämisideat	52
10 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS	53
10.1 Tutkimuksen luotettavuus	53
10.2 Tutkimuksen eettisyys	55

11 POHDINTA.....	59
12 JOHTOPÄÄTÖKSET	65
LÄHTEET	68
LIITTEET	73
Liite 1. VKM -keskustelusarjan sisältö	73
Liite 2. Tutkimustiedote.....	91
Liite 3. Suostumuslomake haastattelun ääninauhoitukseen.....	92
Liite 4. Haastateltavien taustietojen kartoitus	93
Liite 5. Teemahaastattelun runko.....	94
Liite 6. Otos aineiston analyysistä	96

1 JOHDANTO

Päihdeongelmat linkittyvät rikollisuuteen vahvasti, suurin osa rikoksista tehdään päihteiden vaikutuksen alaisena ja jopa 90 % toistuvaisvangeista on päihdeongelmaisia, joten on tarpeellista tutkia päihdeongelmaisille tarjottujen menetelmien vaikuttavuutta (Luukkala 2007, 58). Vangit ja vankilasta vapautuneet henkilöt tarvitsevat monipuolisesti sosiaali- ja terveysalan tukipalveluja, koska heillä on suuri riski syrjäytymiseen ja uusintarikollisuuteen.

Vankiloissa toteutettavassa päihdetyössä annetaan tarpeenmukainen sairaanhoito ja arvioidaan vangin päihdekuntoutuksen tarve. Päihdetyö sisältää myös päihdevalvonnan, päihdeneuvonnan sekä motivoinnin päihdekuntoutumiseen. Vankila järjestää suunnitelmallisen päihdekuntoutuksen ja se on osa vankilan päiväjärjestystä. Päihdetyöhön kuuluu myös verkostotyö hoitoketjun turvaamiseksi, selviytymisen edistämiseksi ja vertaistoimintaan kiinnittymiseksi. Vankilan päihdetyön tavoitteena on vangin hyvä terveys, päihteettömyys vankilassa sekä vangin elämää tukevien psyykkisten, sosiaalisten sekä toiminnallisten voimavarojen kasvu. Tavoitteena on myös vangin päihdekäyttäytymisen muutos ongelmattomaksi vapaudessa. (Rikosseuraamuslaitos i.a. a.)

Opinnäytetyömme on kvalitatiivinen tutkimus päihdeongelmaisten vankien kokemuksista päihdeongelmien hoitoon ja uusintarikollisuuden ehkäisyyn tarkoitusta motivointimenetelmästä Oulun ja Pelson vankiloissa. Menetelmän nimi on Viisi keskustelua muutoksesta, josta käytämme jatkossa lyhennettä VKM.

VKM pohjautuu motivoivan haastattelun periaatteisiin. Motivoiva haastattelu on asiakkaan ohjausmenetelmä, jossa avoimien kysymysten ja heijastavan kuuntelun avulla pyritään saamaan asiakas pohtimaan muutoksen etuja ja haittoja sekä päättämään itse, mitä hän voisi tehdä ongelmiansa ratkaisemiseksi. (Koski-Jännes, Riittinen & Saarnio 2008, 59–60).

VKM, alkuperäiseltä nimeltään Beteende Samtal Förändring BSF, on ruotsalaisten Åke Farbringin ja Pia Bergen kehittämä keskustelusarja. VKM otettiin käyt-

töön Kriminaalihuoltolaitoksessa vuonna 2006 ja vuodesta 2009 lähtien on ohjelman käyttöön koulutettu myös vankiloiden henkilöstöä. Ohjelma sopii laajalle joukolle vankeja sekä yhdyskuntaseuraamusta suorittaville asiakkaille ja sen tavoitteena on edistää asiakkaan päätöksentekoa mahdolliseen muutokseen liittyen. Ohjelmassa asiakkaan sisäisen muutosmotivaation luomiseksi käytetään neljää periaatetta, jotka ovat vastakohtien voimistaminen, vastarinnan käsittely, empatian osoittaminen ja asiakkaan uskon herättäminen ja vahvistaminen omaan kykyyn toteuttaa muutos. Keskusteluserjassa tehdään tehtäviä, joiden avulla motivaatiota muutokseen tutkitaan eri näkökulmista. Keskusteluserja sisältää alkutapaamisen sekä viisi yksilötyönä toteutettavaa keskustelua. Ohjelmaa toteutettiin vuonna 2009 Suomessa jokaisella rikosseuraamusalueella 11 vankilassa. (Rikosseuraamuslaitos i.a. b.)

Tutkimusympäristömme, Oulun ja Pelson vankilat, kuuluvat Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen. Oulun vankila on valmistunut vuonna 1885. Oulun vankila on tutkintavankila, jossa pannaan täytäntöön myös vankeusrangaistuksia ja sakonmuuntorangaistuksia sekä se toimii Pohjois-Suomen sijoittajaysikönä. Oulun vankilassa oli vuonna 2009 vankitiloja 87, joista yhdeksän on naisvangeille. Keski-vankiluku vuonna 2009 oli 96. (Sirniö, Wiik & Weckman 2010, 3 Rikosseuraamuslaitos i.a. c.) Pelson vankila sijaitsee Oulun läänissä, Vaalan kunnassa. Pelson vankila on 209 -paikkainen suljettu laitos, johon sijoitetaan vankeja entisen Vaasan, Oulun ja Lapin lääneistä. Vuonna 2009 keski-vankiluku oli 184. (Rikosseuraamuslaitos i.a. d.)

Kiinnostuimme aiheesta, koska kriminaalityötä ei ole käsitelty koulutuksemme aikana. Suoritimme keväällä 2011 Työ, työyhteisöt ja johtaminen -opintokokonaisuuden 10 viikon harjoittelumme Oulun vankilassa. Ohjaajana toimi erityisohjaaja Pinola. Kokosimme tutkimusaineiston touko-kesäkuussa 2011. Valitsimme aiheeksemme VKM-ohjelman, koska vankien kokemukset kiinnostavat meitä sekä työelämän yhteiskumppaneita ja VKM-ohjelma on uusi, eikä aiheesta ole useita tutkimuksia.

2 RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Rikosseuraamusalan organisaatio uudistui vuonna 2010 Rikosseuraamusviraston, Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltolaitoksen yhdistyessä Rikosseuraamuslaitokseksi. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on rangaistusten sekä tutkintavankeuden toimeenpano ja tavoitteena on seuraamusten täytäntöönpano siten, että vahvistetaan tuomittujen kykyä rikoksettomaan elämäntapaan. (Rinki i.a, 10–11.) Tutkintavankeus ei ole rangaistus, vaan esitutinnan ja oikeudenkäynnin aikana toteutettava pakkokeino, jolla turvataan poliisitutkinta ja oikeudenkäynti sekä se, ettei henkilö pääse pakenemaan. Epäilty tulee vangita kärjäoikeuden päätöksellä, jos poliisi haluaa pitää vakavasta rikoksesta epäiltyä kiinni yli neljä päivää. Tutkintavankeuden toimeenpanosta vastaa poliisi ja Rikosseuraamuslaitos. (Rikosseuraamuslaitos i.a. e.)

Vankeusrangaistus voidaan määrätä joko elinkautisena tai määräaikaisena. Määräaikainen vankeusrangaistus voi olla pituudeltaan vähintään 14 päivää ja enintään 12 vuotta. Rangaistuksia täytäntöön pantaessa vankeusrangaistusten yhteenlaskettu aika ei saa olla pidempi kuin 20 vuotta. Enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä myös ehdolliseksi. (Rikosseuraamuslaitos i.a. e.)

Elinkautisesta vankeusrangaistuksesta voi vapautua aikaisintaan, kun vankilassaoloaika on 12 vuotta. Ennen 21 ikävuotta tehdystä rikoksesta tuomittu vanki voi päästä ehdonalaiseen vapauteen, kun vankilassaoloaika on kertynyt 10 vuotta. Ehdonalaiseen vapauteen pääsyä voi edellyttää valvottu koevapaus. Ehdonalaista vapautta käsittelevät hakemukset käsitellään Helsingin hovioikeudessa ja myös tasavallan presidentti voi armahtaa elinkautiseen tuomittuja vankeja. (Rikosseuraamuslaitos i.a. e.)

Rikosseuraamuslaitoksessa menetelmää pyritään muuttamaan suljetusta laitostäytäntöönpanosta avoimempaan suuntaan ja kohti vaiheittaista vapauttamista. Tavoitteena on myös yhdistää samaan täytäntöönpano-organisaatioon vapauudessa ja laitoksissa tapahtuva seuraamusten suorittaminen. Uudessa organi-

saatiossa huomio kiinnitetään toiminnan tuloksellisuuteen ja uusintarikollisuuden vähentymiseen. (Rikosseuraamuslaitos i.a. f.)

Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiossa Suomi jakaantuu kolmeen täytäntöönpanoalueeseen. Täytäntöönpanoalueet ovat Etelä-Suomen rikosseuraamusalue, Länsi-Suomen rikosseuraamusalue ja Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiossa rikosseuraamusalueilla toimii aluehallinto, joka koostuu aluekeskuksesta ja arviointikeskuksesta. Rikosseuraamusalueilla on yhteensä 16 yhdyskuntaseuraamustoimistoa sekä 28 vankilaa. Suomen kolmessa rikosseuraamusalueessa on yhteensä noin 1 100 vankipaikkaa. Vangit pyritään sijoittamaan lähelle kotipaikkakuntaansa. (Rinki i.a, 2–5.) Rikosseuraamusalueet jakautuvat rikosseuraamuskeskuksiin, joiden alaisuudessa toimii yhdyskuntaseuraamustoimistoja ja vankiloita (Rikosseuraamuslaitos i.a. f.).

Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikkö koostuu valtakunnallisesti toimivista yhteisistä palveluista. Palveluita ovat toiminnan ohjaus, lääkekeskus, hammashuolto, Hämeenlinnan Vankisairaala ja Psykiatrinen vankisairaala Turussa ja Vantaalla vankilan yhteydessä toimiva psykiatrinen osasto sekä vankiloiden yhteydessä toimivat poliklinikat. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus vastaa rikosseuraamusalaan liittyvästä koulutuksesta sekä ammattitaitoa ylläpitävästä ja täydentävästä koulutuksesta. (Rikosseuraamuslaitos i.a. f.) Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön määrä on noin 3200 henkilöä. Henkilöstö huolehtii tutkintavankeuden, vankeusrangaistusten sekä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta. Henkilöstö toimii asiantuntija- asiakas- ja lähityötehtävissä. Organisaatiouudistuksen myötä osa asiakas- ja lähityötä tekeväistä rikosseuraamusalan ammattilaisista saa nimikkeen rikosseuraamustyöntekijä tai rikosseuraamusesimies. (Rikosseuraamuslaitos i.a. g.)

Rikosseuraamustyöntekijöiden lisäksi rikosseuraamusalalle työllistyy henkilöitä hallinto- ja asiantuntijatehtäviin sekä ohjaajan, sosiaalityöntekijän, terveydenhuollon ammattilaisen, opettajan tai papin tehtäviin. Näissä tehtävissä työntekijät työskentelevät Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikössä, rikosseuraamusalueiden alue- tai arviointikeskuksissa, yhdyskuntaseuraamustoimistois-

sa tai vankiloissa, Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikön sairaaloissa ja poliklinikoilla sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa. (Rikosseuraamuslaitos i.a. g.)

Rikosseuraamuslaitos sitoutuu toiminnassaan ihmisarvon kunnioittamiseen ja oikeudenmukaisuuteen. Perusajatuksena on käsitys yksilön mahdollisuudesta muuttua ja kasvaa. Arvoihin sitoutuminen tarkoittaa perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamista, tuomittujen kohtelemista inhimillisesti, asiallisesti, ja keskenään tasavertaisesti, kaiken toiminnan lainmukaisuutta sekä oikeuden ja kohtuuden noudattamista ja täytäntöönpanon toteuttamista siten, että se tukee tuomitun yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hänen pyrkimystään rikoksettomaan elämään. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on huolehtia osaltaan yhteiskunnan turvallisuudesta pitämällä yllä turvallista ja laillista seuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää sekä vaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen ja rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen. (Rikosseuraamuslaitos i.a. h.)

Vankeinhoidossa painopiste on vartiointi- ja valvontatehtävissä sekä kuntoutus-, koulutus- ja sosiaalityössä. Vankeinhoidon työntekijä työskentelee joko rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa, vankilassa tai vapauttamisyksikössä. Ehdollisesti vapautuneiden valvonnassa sekä yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanossa valtaosa tehtävistä on asiakastyötä. Yhdyskuntaseuraamustyön henkilöstö työskentelee yhdyskuntaseuraamustoimistossa tai sen alaisessa toimipaikassa. (Rikosseuraamuslaitos i.a. g.)

3 LAINSÄÄDÄNTÖ JA PÄIHDEVALVONTA VANKILASSA

3.1 Päihdevalvonta

Päihteiden hallussapito, käyttö ja valmistaminen on vankilassa kielletty vankilan järjestyssäännön ja vankeuslain nojalla. Vankeuslain mukaan vanki ei saa pitää hallussaan alkoholia, muuta päihdyttävää ainetta eikä rikoslaissa määriteltyjä dopingaineita eikä huumausaineiden käyttöön tarkoitettuja esineitä. (Vankeuslaki 2005.) Vangille voidaan määrätä kurinpitorangaistus edellä mainittujen aineiden ja esineiden hallussapidosta, käyttämisestä ja valmistamisesta. Vangilla ei saa olla hallussaan lääkkeiden lisäksi myöskään luontaistuotteita, lisäravinteita tai vitamiinivalmisteita ilman lääkärin tai hoitajan lupaa. Hallussapidosta voidaan määrätä kurinpitorangaistus. Päihdetestin manipuloinnista tai sen yrityksestä voidaan määrätä myös kurinpitorangaistus. (Oulun vankilan järjestyssääntö 2009, 8.) Tutkintavankeuslain uudistumisen myötä myös tutkintavangille voidaan määrätä kurinpitorangaistus (Tutkintavankeuslaki 2005).

Vankien päihteettömyyttä valvotaan vankilassa erilaisin tarkastuksin ja ne ovat olennainen osa vankilan turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämistä. Valvonnalla tarkoitetaan päihderikollisuuden estämistä ja päihteettömyyden valvontaa. Tarkastustoiminta on osa päihdestrategiaan kuuluvaa päihdetyötä. Päihdetyön muut osa-alueet ovat päihdevalvonnan lisäksi päihdehoito ja päihdekuntoutus. Henkilöön kohdistuvat tarkastamisen edellytykset on määritelty tarkasti laissa ja niiden perusteet on annettava tiedoksi tarkastettavalle henkilölle. (Juuti, Knuuti, Taali & Oresmaa 2008, 5.) Vankeuslaki kattaa vankeusvangit sekä sakkovangit eli sakon muuntorangaistustaan suorittavat vangit ja tutkintavankeuslaki taas tutkintavangit. Tutkintavangeille on osittain erilaiset säädökset kuin vankeus- ja sakkovangeille. (Vankeuslaki 2005; Tutkintavankeuslaki 2005.)

3.2 Vangin ja vankilan tilojen tarkastaminen

Vanki on tarkastettava hänen saapuessaan vankilaan. Tulotarkastus käsittää henkilötietojen kirjaamisen, tuntomerkkien ottamisen sekä vangin mukanaan tuoman omaisuuden tarkastamisen ja luetteloinnin sekä tarvittaessa vaatteiden vaihdon. (Juuti, Knuuti, Taali & Oresmaa 2008, 5.) Vangille voidaan suorittaa turvatarkastus sen varmistamiseksi, ettei vangilla ole mukanaan aineita tai esineitä, joiden hallussapito on kielletty, esimerkiksi huumausaineita tai joilla voidaan aiheuttaa vaaraa turvallisuudelle, esimerkiksi teräaseet. Turvatarkastus voidaan suorittaa käsin vaatteita tunnustelemalla, metallinilmaisimella tai muita apuvälineitä tai koulutettua koira hyödyntämällä. (Vankeuslaki 2005.) Suljetussa vankilassa vangeille voidaan suorittaa turvatarkastus myös työtiloista asuinosaan palatessa, etteivät he kuljeta työtiloista esineitä asuinosaan (Mohell & Pajuoja 2006, 178–179).

Vangille voidaan tehdä henkilöntarkastus, jossa tutkitaan, mitä vangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään ja henkilöntarkastuksessa tulee olla aina todistaja. Todistajan ja tarkastajan tulee olla samaa sukupuolta vangin kanssa, jos tarkastus edellyttää vaatteiden riisumista. (Vankeuslaki 2005.) Vaatteiden riisumisella tarkastetaan, ettei vangilla ole mitään piilotettuna vaatteiden alle. (Mohell & Pajuoja 2006, 179.) Päätöksen henkilöntarkastuksesta tekee esimiestehtävissä oleva virkamies (Vankeuslaki 2005).

Vangille voidaan tehdä henkilönkatsastus rikoksen selvittämiseksi, jos vankia epäillään rikoksesta, josta säädetty ankaran rangaistus on yli kuusi kuukautta vankeutta. Henkilönkatsastus voidaan tehdä myös, jos vankia epäillään huumausainerikoksesta. Henkilönkatsastus käsittää kehon tarkastamisen, näytteen ottamisen sekä muuhun kehoon kohdistuvan tutkimuksen. Näitä toimenpiteitä ovat esimerkiksi veri- ja virtsanäytteen otto, röntgentutkimus sekä emättimen tai peräaukon tutkiminen (Mohell & Pajuoja 2006, 180–181.) Jos henkilönkatsastuksen suorittaja ei kuulu terveydenhuoltohenkilöstöön, todistajan tulee olla läsnä. Vankilan johtaja tekee päätöksen henkilönkatsastuksesta ja päätös on tehtävä kirjallisesti. (Vankeuslaki 2005.)

Jos vangin epäillään olevan alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen, hänet voidaan velvoittaa antamaan virtsa- tai sylkinäyte tai suorittamaan puhalluskoe. Näytettä ei tarvita, jos päihtymystila on ilmeinen, ellei vanki sitä itse vaadi. Jos vanki kieltäytyy näytteen antamisesta tai puhalluskokeesta, hänet voidaan määrätä antamaan verinäyte. Näytteen antaminen tai puhalluskokeen suorittaminen pyydettyä voi olla myös esimerkiksi erilaisten lupien, kuten opintoluvan tai poistumisluvan, sopimusosastolle, avolaitokseen tai ulkopuoliseen laitokseen sijoittamisen tai valvomattoman tapaamisen ehtona. (Vankeuslaki 2005.)

Päihitteettömyyden valvontaan sitoutuminen edellyttää, että vanki allekirjoittaa päihitteettömyssitoumuksen. Vuoden 2000 alusta kaikki avolaitokset ovat olleet päihitteettömiä ja sopimusosastolta voidaan poistaa, jos vanki ei noudata päihitteettömyyttä. (Juuti, Knuuti, Taali & Oresmaa 2008, 27.) Tutkintavankeuslaissa on määritelty aikaisemmin kuvatut tarkastukset tutkintavangeille sisällöllisesti samoin kuin vankeuslaissa. Päihitteettömyyden valvonta ei ole erilaisten ulkopuolisten lupien tai sopimusosastolle sijoittamisen ehtona, koska niitä ei tutkintavangeilla käytetä. (Mohell & Pajuoja 2006, 248–249.)

Vangin käytössä olevia asuintiloja ja muuta omaisuutta voidaan tarkastaa epäilyn järjestysrikkomuksen selvittämiseksi sekä turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämiseksi. (Vankeuslaki 2005). Erytistarkastuksella tarkoitetaan sellaista tarkastusta, jossa tarkastetaan suunnitelmallisesti ja perusteellisesti koko vankila, sen osasto tai muu tarkastettava tila. Erytistarkastuksessa tarkastetaan myös tilassa oleva omaisuus sekä tilassa oleskeleville henkilöille voidaan suorittaa henkilöntarkastus. (Juuti, Knuuti, Taali & Oresmaa 2008, 22.) Tarkastus voidaan suorittaa vankilan turvallisuutta tai järjestystä uhkaavan vakavan vaaran torjumiseksi tai luvattomien aineiden tai esineiden löytämiseksi. Erytistarkastuksesta tekee päätöksen vankilan johtaja tai hänen määräämänsä turvallisuudesta vastaava virkamies ja päätös on tehtävä kirjallisesti. (Juuti, Knuuti, Taali & Oresmaa 2008, 22–23; Vankeuslaki 2005.)

3.3 Muiden henkilöiden tarkastaminen

Vankilaan ei saa päästää ketään ilman asianmukaista syytä tai lupaa. Vankilassa tai vankilan alueella henkilö voidaan tarkastaa turvallisuuden tai järjestyksen ylläpitämiseksi tai omaisuuden suojaamiseksi. (Vankeuslaki 2005.) Turvatarkastus voidaan suorittaa alueella oleville tai saapuville henkilöille, myös henkilökunnalle ja tarkastus kattaa henkilön vankilan alueella olevan auton ja omaisuuden (Juuti, Knuuti, Taali & Oresmaa 2008, 24–25; Vankeuslaki 2005).

Henkilön pääsy vankilan alueelle voidaan evätä, jos hän kieltäytyy turvatarkastuksesta, omaisuuden jättämisestä säilytettävästi asianmukaisesti tai henkilöllisyytensä todistamisesta, jos nämä on asetettu vankilaan pääsyn ehdoksi. Vankilaan ei saa myöskään päästää päihtynyttä henkilöä tai henkilöä, joka muuten käytöksellään vaarantaisi vankilan järjestyksen tai turvallisuuden. (Vankeuslaki 2005.)

4 PÄIHDETYÖ VANKILOISSA

4.1 Päihderiippuvuus

Päihderiippuvuus voidaan määritellä monin tavoin ja sen määrittely vaihtelee kulttuureittain. Se tarkoittaa pakonomaista tarvetta saada päihdyttävää ainetta eikä henkilö hallitse sen käyttöä. Toleranssi eli sietokyky kasvaa ja henkilö tarvitsee yhä suurempia annoksia saman oltilan saavuttamiseksi. Päihde- ja huumeriippuvuus on kolmitasoista, fyysistä, psyykkistä sekä sosiaalista. Käyttö on usein aluksi sosiaalista ja ryhmäpaine vaikuttaa kokeiluihin. Käytön jatkuesa alkaa psykologinen riippuvuus, johon vaikuttavat positiiviset kokemukset ja mielihyvän tunne. Käyttäjällä on vielä hallinnan tunne ja hän uskoo pystyvänsä lopettamaan käytön niin halutessaan. Fyysinen riippuvuus liittyy elimistön toimintoihin ja se voi syntyä hyvinkin nopeasti. Käytön lopettamisesta aiheutuneet fyysiset vieroitusoireet koetaan usein psyykkisesti hyvin voimakkaina. (Vilkko-Riihelä 1999, 149.)

Suomessa on käytössä WHO:n julkaisema diagnostinen järjestelmä ICD-10. ICD-10 määrittelee päihderiippuvuuden niin, että kuudesta kriteeristä kolmen tai useamman on esiinnyttävä yhtäjaksoisesti vähintään kuukauden ajan viimeisten 12 kuukauden aikana tai toistuvasti. Ensimmäinen kriteeri on, että henkilöllä esiintyy voimakasta himoa tai pakonomaista halua käyttää päihdettä. Toinen kriteeri on, että henkilön kyky hallita päihteen käytön aloittamista, määrää ja lopettamista on heikentynyt. Kolmantena kriteerinä on vieroitusoireiden esiintyminen päihteen käytön päättyessä tai vähentyessä. Vieroitusoireet voivat ilmetä vieroitusoireyhtymänä tai samankaltaisesti vaikuttavan päihteen käyttönä vieroitusoireiden lievittämiseksi. (Kiiänmaa, Salaspuro & Seppä 2003, 77.)

Neljäs kriteeri on, että henkilön sietokyky päihteelle kasvaa ja hän joutuu suurentamaan käytettyä annosta entisen vaikutuksen, kuten päihtymyksen saavuttamiseksi tai entinen annos tuottaa selvästi heikomman vaikutuksen käytön jatkuessa. Viidentenä kriteerinä on käytön muodostuminen henkilön elämän keskeiseksi asiaksi. Tämä voi ilmetä joko niin, että henkilö luopuu osittain tai koko-

naan muista merkittävistä kiinnostuksen kohteistaan tai tyydytyksen lähteistä tai tuntuva osa henkilön ajasta kuluu päihteen hankintaan, käyttöön tai vaikutuksista toipumiseen. Kuudentena kriteerinä on se, että henkilö jatkaa päihteen käyttöä sen aiheuttamista kiistattomista haitoista huolimatta, joista hän on tietoinen tai hänen voidaan olettaa olevan tietoinen. (Kiiänmaa, Salaspuro & Seppä 2003, 77.)

4.2 Päihdetyön ja -kuntoutuksen toteuttaminen vankiloissa

Vankilassaolosta ei saa aiheutua haittaa henkilön terveydelle, joten jokaisessa vankilassa on sairaanhoitaja ja lääkäri. Sairaalahoidon varten vankisairaala on 36 sairaanpaikkaa. Psykiatrista hoitoa varten on psykiatrinen vankisairaala, jossa on 40 paikkaa sekä Vantaan vankilan sairaalaosasto, jossa on 14 paikkaa. Vangit ovat usein sairaita saapuessaan vankilaan ja päihderiippuvuus on yleistä. Persoonallisuushäiriö on diagnosoitu kahdella kolmasosalla vangeista. Vain puolet on täysin työkykyisiä. Yhdyskuntaseuraamusta suorittavien terveydentila on yleensä parempi kuin vankien. Vangeista noin 90 % on päihdeongelma. Vankilassa heille annetaan mahdollisuus elää päihdeettömässä ympäristössä ja aloittaa päihdeetön elämä. Rikosseuraamuslaitoksen päihdestrategiassa painotetaan päihdeiden kysynnän, tarjonnan ja päihderikollisuuden ehkäisyä. Keskeistä on myös päihdeiden käytöstä syntyvien haittojen ehkäisy sekä jatkokuntoutuksen turvaaminen vangin kotikunnan kanssa. Vankiloiden päihdeohjelmista voidaan muokata yksilöllinen kuntoutussuunnitelma vapauteen saakka. (Rinki i.a, 18–19.)

Päihdetyö jakautuu terveydenhuollon toteuttamaan päihdetyöhön ja päihdekuntoutukseen. Terveydenhuollon tulotarkastuksessa arvioidaan mahdollinen päihdeongelma, työkyky sekä motivoidaan päihdeongelmien käsittelyyn. Terveydenhuollossa ehkäistään päihdehaittoja sekä huolehditaan, ettei vangin terveydelle aiheudu haittaa vankilassa olosta. Vangeilla on mahdollisuus päihdeiden haittavaikutuksia ja kuntoutusmahdollisuuksia koskevaan terveysneuvontaan. Vankilassa ehkäistään päihdeiden käytöstä aiheutuvien tarttuvien tautien, kuten HIV, AIDS ja hepatiitit, leviämisen, valistuksen, yleisen hygienian, rokotusten,

tauteihin liittyvien testien sekä puhdistusaineiden ja kondomien avulla. Terveydenhuollossa pyritään ehkäisemään ajautumista päihde-ehdoiseen rikollisuuteen keskustelun, lääkityksen ja hoito-ohjelmiin ohjaamisen avulla. (Rikosseuraamuslaitos i.a. i.) Päihdehoitoon kuuluu tulovaiheen terveystarkastus, katkaisu- ja vieroitushoito, diagnostiikka, päihdesairauksien ja tarttuvien tautien hoito, huumausaineriippuvaisten korvaus- ja ylläpitohoito sekä kuntoutukseen osallistuminen ja terveysneuvonta (Rikosseuraamuslaitos i.a. j).

Päihdekuntoutukseen sisältyy kuntoutustarpeen arviointi, motivointi ja muutoksen tukeminen yksilötyönä tai ryhmässä. Päihdekuntoutuksella tuetaan vankia tiedostamaan päihdeongelmansa, käsittelemään sitä ja löytämään mahdollisuuksia päihdeongelmansa hallintaan tai päihteettömään elämään. Avoimella ja luottamuksellisella vuorovaikutuksella sekä vankien jännitteiden ja ahdistuksen purkamisella vähennetään houkutusta päihteiden käyttöön. Vankilan tukitoimet suunnataan tavoitteellisesti, syyllistämättä ja yksilöllisiä tarpeita kunnioittaen. Erityisen tärkeitä on aloittaa lähityö vangin saapuessa laitokseen. Vangin päihdehoidon ja -kuntoutuksen tarve arvioidaan myös riski- ja tarvearvion yhteydessä. Tarvittaessa vangille järjestetään katkaisuhoidon tai pitempikestoinen vieroitushoito ja vieroitusoireet hoidetaan lääkärin ohjeiden mukaan. (Rikosseuraamuslaitos i.a. j.)

Vankila toteuttaa vangin päihdekuntoutuksen vankilassa tai vankilan ulkopuolisena osallistumisena tai sijoituksena. Päihdekuntoutukseen osallistuminen perustuu vangin sitoutumiseen. Väliintulon vaikuttavuus on suhteessa arvioituun uusimisriskiin ja tarpeeseen. Vangin yksilöllinen muutosvaihe huomioidaan ja tuetaan näin vangin muutostyöskentelyä. Kuntoutumista edistää vangin sijoittuminen toimintoihin. Vankila huomioi vangin vapauden aikaisen osallistumisen päihdehoitoon ja -kuntoutukseen ja edistää yhteistyömenetelmin vangin kuntoutumisen jatkuvuutta vapaudessa. (Rikosseuraamuslaitos i.a. j.)

Vankiloissa on yksilökuntoutusta, päihdehoitoa, neuvontaa ja motivointia sekä päihdekuntoutus- ja retkahdushoito-ohjelmia. Päihdekuntoutusohjelmat ovat muutosta valmistelevia, ohjaavia ja ylläpitäviä. (Rikosseuraamuslaitos i.a. f.) Rikosseuraamusalalla on sovellettu toimintaohjelmien hyväksymismenettelyä eli

akkreditointia vuodesta 2002 lähtien, jonka tavoitteena on varmistaa, että toimintaohjelmat vähentävät uusintarikollisuutta vankeuslain tavoitteiden mukaisesti (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2009, 17). Mielenterveys- ja päihdeongelmaisten sekä korvaushoidossa olevien psykososiaalinen kuntoutus järjestetään terveydenhuollon ja päihdekuntoutuksen kesken. Luotettavaksi arvioitu vanki voidaan sijoittaa määräajaksi vankilan ulkopuoliseen laitokseen päihdekuntoutukseen. Sijoitus järjestetään yleensä vankilan kuntoutuksessa olleille, vapautumisvaiheeseen ja yhteistyössä koti- tai asuinkunnan kanssa. Luotettava vanki voi osallistua päihdekuntoutustoimintaan myös vankilan ulkopuolella, esimerkiksi vertaisryhmiin. (Rikosseuraamuslaitos i.a. j.)

Vankeinhoitolaitos tekee yhteistyötä päihdepalvelujärjestöjen kanssa. Yhteistyömuotoja ovat vankilan päihdetyön edellytysten edistäminen, päihdekuntoutustyön kehittäminen, henkilökunnan koulutus ja työnohjaus, päihdepalvelujen tarjonta vankilassa sekä vankilan ulkopuolella päihdekuntoutusjaksoina. Vankila tukee vangin mahdollisuuksia vertais- ja läheistoimintaan luomalla vertaistoimintaan perustuvia toipumisen tukiverkostoja ja edistämällä niiden toimintamahdollisuuksia luoda yhteyksiä vankeihin vankilassa. (Rikosseuraamuslaitos i.a. j.)

Suurimmalla osalla vangeista on päihdeongelma, joten pidätyksen ja vankeuden alussa he kärsivät vieroitusoireista. Alku on siis tavallaan pakkohoitoa, jonka jälkeen on hoidollisen väliintulon mahdollisuus, koska vankilaan joutuminen muuttaa vangin elämän monin tavoin. (Eerikäinen 2002, 177.) Blombergin ja Luckenin (2000) mukaan hoidollisilla toimenpiteillä, joita vankiin kohdistetaan, on terapeuttinen funktio. Ne hyödyttävät rikoksentekijää itseään, mutta myös koko yhteiskuntaa. Onnistunut kuntoutus johtaa uusintarikollisuuden vähenemiseen ja mahdollistaa rikostentekijöiden uudelleenintegroitumisen yhteiskuntaan työnteon, verojen maksun ja perhe-elämän kautta. (Laine 2002, 126.)

Tourunen on tutkimuksessaan (2000) kuvannut erään vankilan päihdekuntoutusosaston toimintaa ja sen haasteita. Vankeinhoidossa on alettu suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti lisätä ja kehittää vankien päihdeongelmiin kohdistuvia toimia kuten henkilökunnan kouluttamista, erilaisten päihdekurssien käynnistämistä, päihdestrategioiden laadintaa ja yhteistyötä vankilan ulkopuolisten toimi-

joiden kanssa. Päihdekuntoutuksen kehittäminen on yksi vankiloiden virallinen tulostavoite. Vankien kuntouttavan ja hoidollisen toiminnan asemasta ja toimivuudesta on kuitenkin käyty kiistelyä koko vankilainstituutin olemassaolon ajan. Toisaalta kuntoutukseen suhtaudutaan epäilevästi ja varauksellisesti, toisaalta on väitetty, ettei kuntoutukselle ole koskaan annettu tarpeeksi resursseja vankeinhoidossa. (Tourunen 2000, 22–23.) Tourusen mukaan hänen tutkimusvankilassaan osa henkilökunnasta piti päihdetyötä lisätyönä oman perustyön päälle. Päihdetyötä vastustettiin myös vetoamalla taloudellisiin ja vähäisiin henkilöstöresursseihin. Osa työntekijöistä oli myös sitä mieltä, ettei päihdetyö yksinkertaisesti kuulu vankeinhoidon tehtäviin. (Tourunen 2000, 18.)

Päihdetyö on perusteltua ja sillä on välttämätön kehittämistarve vankeinhoidossa, mutta sen käytännön toteutus virittää työyhteisössä ristiriitoja eri ammattiryhmien välillä ja polarisoi päihdetyön ja perustyön sekä päihdetyöntekijöiden ja perustyöntekijöiden välistä eroa (Tourunen 2000, 211). Tourusen tutkimuksen perusteella vankilaan on vaikea tuoda kuntoutumisohjelmaa, ottamatta huomioon vankilan sosiaalisen rakenteen asettamia lähtökohtia. Haasteena on tunnistaa ja ottaa vakavasti päihdekuntoutuksen ja muun hoidollisen toiminnan aiheuttamat jännitteet vankilayhteisössä, etsiä niitä lieventäviä ratkaisuvaihtoehtoja ja panostaa valittuun ratkaisuun jännitteistä huolimatta. (Tourunen 2000, 242.)

5 MOTIVOIVA HAASTATTELU

Asiakkaan motivaatio on keskeinen tekijä motivoivaan haastatteluun perustuvissa päihdekuntoutusohjelmissa. Motivaatiolla tarkoitetaan käyttäytymistä viritävien ja ohjaavien tekijöiden järjestelmää. Motivaatioon liittyvä motiivi viittaa tarpeisiin, haluihin, vietteihin ja sisäisiin yllykkeisiin sekä rangaistuksiin ja palkkioihin. Motiivit ylläpitävät ja virittävät yksilön käyttäytymisen suuntaa joko tiedostetusti tai tiedostamattomasti. Motivaatio on motiivien aikaansaama tila. Kannusteet ja palkkiot vaikuttavat suuresti motivaation voimakkuuteen. Kannusteet ennakoivat palkkiota, virittävät toimintaa, jota palkkiot vahvistavat. Kannusteet palkitsevat joko sisäisesti tai ulkoisesti. Sisäinen motivaatio tarkoittaa, että syyt toimintaan ovat sisäisiä. Ne ovat yhteydessä niin sanotun ylimmän asteen tarpeiden tyydyttämiseen, kuten itsensä toteuttamiseen ja yleensä sisäinen motivaatio on pitkäkestoista. Ulkoinen motivaatio on riippuvainen ympäristöstä, mikä välittää palkkiot. Niillä tyydytetään alemman asteen tarpeita kuten turvallisuuden tarpeita. Ulkoinen motivaatio on usein lyhytkestoista. (Ruohotie 1998, 36–38.)

Motivoiva haastattelu on asiakaskeskeinen ohjausmenetelmä, jossa vuorovaikutuksen avulla pyritään voimistamaan yksilön sisäistä motivaatiota muutokseen. Ihmisessä itsessään on muutoksen edellytykset, joita etsitään vetoamalla asiakkaan omiin havaintoihin, tavoitteisiin ja arvoihin. Työntekijän tulee kunnioittaa haastateltavan kykyä ja oikeutta valita itse omat tavoitteensa. Haastattelun aikana vältetään asiantuntijana toimimista, väittelyä tai kasvattamista. Tilanteessa muodostettu turvallinen ja luottamuksellinen ilmapiiri vaikuttaa asiakkaaseen myönteisesti ja avoimuutta lisäävästi. (Päihdelinkki 2008.)

Motivoivan haastattelun neljä periaatetta ovat, vahvistaminen, avoimet kysymykset, heijastava kuuntelu ja tiivistelmien teko. Asiakasta voidaan vahvistaa viittauksilla eli kommentoimalla myönteisesti asiakkaan aikaisempia sanoja tai tekoja tai määritteillä eli antamalla asiakkaalle positiivisia tai mielenkiintoisia ominaisuuksia. Asiakas tulee nähdä yksilönä. Ohjaajan kyetessä välittämään asiakkaalle, että hän pitää asiakasta mielenkiintoisena ja positiivisena henkilö-

nä, muodostuu helpommin sellainen laadukas asiakassuhde, joka on välttämättömän muutokseen pyrittäessä. Avoimet kysymykset ovat kysymyksiä, joihin ei ole yksiselitteistä vastausta. Ne antavat asiakkaalle mahdollisuuden tutkia omaa tilannettaan. Suljetut kysymykset johtavat usein kysymys-vastaus ansaan. Siksi ei ole hyvä tehdä liian monta kysymystä peräkkäin, vaan pyritään heijastavaan kuuntelemiseen. (Farbring & Berge 2007, 22–23.)

Heijastava kuunteleminen on Millerin mukaan motivoivan haastattelun tärkein taito. Se on asiakkaan ”seuraamista” hänen itsetutkiskelussaan. ”Seuraaminen” on edellytys sen ymmärtämiseksi, miten asiakas kokee tilanteensa ja millainen hänen viitekehyksensä on. Heijastavan kuuntelemisen määrä voi vaikuttaa asiakkaan vastarinnan määrään ja ohjelman onnistumisen asteeseen, jos onnistumista mitataan muuttuneena käytöksenä. Uusien asiakkaiden kanssa suositellaan, että heijastava kuuntelu tapahtuisi pinnallisemmalla tasolla. Kuuntelu ei siinä tapauksessa ole ohjailevaa. Myöhemmin kuuntelun luonne voi olla syvällisempi ja enemmän ohjaava. Silloin ohjaaja harkitsee niitä asioita, jotka hänen mielestään vievät eteenpäin asiakkaan kertomusta. (Farbring & Berge 2007, 23–24.)

Heijastavan kuuntelemisen edistyneempi muoto, eli lausuman jatkaminen, voi edeltää asiakkaan seuraavaa oletettua lausumaa. Se voi perustua olettamukseen ja auttaa asiakasta eteenpäin. Joskus se voi myös olla ohjaajan tietoista ohjausta, jonka avulla keskustelua voidaan viedä uuteen suuntaan. Heijastava kuuntelu tulee mukauttaa asiakkaan kielenkäyttöön ja oppimistyyliin. Ohjaaja voi keskustelun aikana tehdä tiivistelmiä painottaakseen jotain jo sanottua ja toistaakseen asiakkaan aikaisempia muutokseen suuntautuvia lausumia. Näin asiakas saa uudelleen kuulla aikaisempia lausuntojaan ja näin lausumien vaikutus voi kasvaa. (Farbring & Berge 2007, 24.)

Motivoivaa haastattelua on kritisoitu siitä, että se on pohjimmiltaan epäteoreettinen ja ettei sen tehoavuudesta ole riittävää selitystä tai tutkimusta. Foote ym. (1999) ja Ginsberg, Mann, Rotgers ja Weekes (2002) ovat ehdottaneet, että motivoivaa haastattelua voidaan käsitteellistää ja tiedottaa itsemääräämisteorian teoreettisen viitekehyksen avulla. Stephen Rollnick painottaa artikkelissaan

(2005) itsemääräämisteorian ja motivoivan haastattelun yhteneväisyyksiä. Itsemääräämisteoria on teoria persoonallisuuden kehittymisestä ja käyttäytymisen muutoksesta, minkä aiheuttaa sisäinen motivaatio. Sen mukaan ihmisellä on luontainen taipumus kohti kasvua, minuuden yhtenäisyyttä ja psyykkistä johdonmukaisuutta. Itsemääräämisteoria kehitettiin alun perin kokeellisten- ja kenttätutkimusten tuloksista, mitkä koskivat palkitsemista, kehumista ja luontaista motivaatiota. (Markland, Rollnick, Ryan & Tobin 2005.)

Rollnick painottaakin tuen ja sosiaalisten sekä ympäristöön liittyvien tekijöiden tärkeyttä motivaation ja tasapainoisen psyyken kehittämisessä. Nämä tekijät ovat oleellisia molemmissa lähestymistavoissa. Myös tunne toiminnan vapaudesta, ja siitä, ettei itseä kontrolloida ovat motivaation kasvun kannalta tärkeitä. Omaksumalla itsemääräämisteorian piirteitä voidaan tutkia psykologisia ja motivaatioon liittyviä prosesseja ja myötävaikuttaa myös motivoivan haastattelun avulla tehtävien ohjelmien tutkimiseen ja niiden tulosten parantamiseen. Samalla motivoivaan haastatteluun perustuvia ohjelmia voidaan kehittää soveltumaan erilaisten ihmisten ja ongelmien hoitoon. (Markland ym. 2005.)

6 VKM -KESKUSTELUSARJAN SISÄLTÖ

VKM-ohjelma kehitettiin Ruotsissa. Pia Berge ja Åke Farbring vaikuttivat suuressa määrin ohjelman syntyyn keväällä 2002 Tukholmassa. He ovat olleet mukana VKM- Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelman soveltamisessa Ruotsin kriminaalihuoltoon vuoden 2003 jälkeen. VKM-ohjelman synty oli aluksi paikallinen aloite. Keskustelutarja on suunnattu kriminaalihuollon asiakasryhmille, joiden taustana on ajankohtainen päihteiden väärinkäyttö. Ohjelmaa voidaan soveltaa myös muuhun ongelmakäyttäytymiseen. Viisi keskustelua muutoksesta -keskustelutarjan tarkoituksena on edistää asiakkaan päätöksentekoa tehdä jotain rikolliselle käyttäytymiselle ja päihteiden väärinkäytölle, antaa asiakkaalle mahdollisuus tarkastella omaa tilannettaan ja luoda ohjaajalle kuva asiakkaan muutosmotivaatiosta. Tarkoituksena on lisätä todennäköisyyttä, että asiakas tekisi päätöksen muuttumisesta sekä valmistella asiakasta pidempisiin rikos- ja päihdeohjelmiin osallistumiselle. VKM ohjelman avulla ohjaajat voivat kehittää taitojaan ja toimia kriminaalihuollossa osana hallituksen huumeidenvastaista työtä, jonka päämääränä on asiakkaiden muutosmotivaation kasvattaminen. (Farbring & Berge 2007, 7–14, 46.)

Keskustelutarja on lyhyen aikavälin interventio, joka edellyttää ohjaajalta motivoivia keskusteluja koskevia taitoja ja tietoja. Samalla se merkitsee aiemman koulutuksen käytännön sovellutusta tarjoamalla puolistrukturoidussa muodossa ohjaajalle mahdollisuuden kehittää keskustelutaitojaan. Koulutus tapahtuu keskustelujen aikana tapahtuvana arviointina ja palautteena. Keskustelutarja tulee toteuttaa kriminaalihuollossa rangaistuksen toimeenpanon alkuvaiheessa sekä lyhyiden laitostoimeenpanojen aikana. Keskustelutarja olisi järjestettävä pitkien laitoserangaistusten aikana suhteessa niihin olosuhteisiin ja toimenpiteisiin, joita laitoksessa on vangille suunniteltu. Keskustelutarja saattaa vaikuttaa ei-toivotusti, jos asiakkaalla ei ole käytännön mahdollisuuksia muutostoimenpiteiden toteuttamiseksi. Siinä tapauksessa asiaa on tarkemmin selvitettävä asiakkaan ja vastuutyöntekijän kanssa. (Farbring & Berge 2007, 46.)

Keskustelutarja on suunnattu kriminaalihuollon asiakasryhmille, joiden taustana on ajankohtainen päihteiden väärinkäyttö. Asiakkaat, jotka eivät pysty kommunikoimaan kotimaisilla kielillä tai ovat akuutissa psykoosivaiheessa tai kärsivät vaikeista psyykkisistä häiriöistä, muodostavat poikkeuksen. Psyykkisesti häiriintyneiksi diagnostisoituja asiakkaita ei kuitenkaan tule automaattisesti sulkea pois, jos he osoittavat kiinnostusta VKM-ohjelmaa kohtaan. Näiden asiakkaiden muutosmekanismit ovat samat kuin ihmisillä yleensä. Asiakkaalle on ilmoitettava, että keskustelutarja on asiakkaalle kutsu kertomaan itsestään sekä ajatuksesta nyt ajankohtaisen tuomion ja tilanteen perusteella. (Farbring & Berge 2007, 46–47.)

VKM sisältää viisi keskustelua ja valmistelevia toimenpiteitä. Asiakkaan motivaatiosta riippuen tiettyyn aiheeseen voidaan käyttää eripituisia aikoja. Valmistelevässä tapaamisessa asiakasta pyydetään täyttämään alkoholi- tai huumeongelmia käsittelevä Socrates -lomake tai muuta ongelmakäyttämistä käsittelevä Urica -lomake. Ohjaaja kertoo asiakkaalle muutoksen vaihemallista ja asiakas merkitsee malliin itsensä siihen kohtaan, missä vaiheessa hän näkee itsensä olevan tällä hetkellä. Tapaaminen on osa keskustelutarjan valmistelua ja se vie vähemmän aikaa kuin muut tapaamiset. (Farbring & Berge 2007, 49, 51.) Liitteenä on keskustelutarjan tapaamisten ja harjoitusten yksityiskohtaisempi kuvaus. (Liite 1.)

Ensimmäisessä keskustelussa kuvataan muutosta ja kartoitetaan missä muutosprosessin vaiheessa asiakas on. Ohjaajan tehtävänä on herättää asiakkaan kiinnostus muutokseen. Ensimmäinen keskustelu on luonteeltaan herättelevä ja ongelmia kartoittava. Tarkoituksena on käynnistää yhteistyö sekä kytkeä Socrates ja Urica keskustelun teemoihin, antamalla palaute asiakkaan täyttämistä kyselylomakkeista. Vaihemallin paikkamäärittelyä voidaan verrata kyselylomakkeiden tuloksiin ja nykytilanteen perusteella pohditaan, mitkä voisivat olla muutoksen myönteisiä ja kielteisiä puolia. Tarkoituksena on myös käydä myönteistä ja kiinnostusta herättävää keskustelua. Apuna voidaan käyttää myös Ihmeky-symys-harjoitusta. (Farbring & Berge 2007, 49, 78.)

Toisen keskustelun tarkoituksena on tarkastella yksityiskohtaisesti nykyisen käyttäytymisen myönteisiä ja kielteisiä puolia ja tehdä asiakas tietoiseksi kielteisistä puolista. Toisessa keskustelussa on tärkeää voimistaa muutoshalua lisäämällä ristiriitaa nykyisen tilanteen ja muutoksen välillä. Nykytilanteen positiivisten ja negatiivisten puolien tarkastelu voi olla ensimmäinen askel kohti muutosta järkipäätä ajattelua hyödyntämällä. Näitä teemoja tarkastellaan erilaisten harjoitusten kautta. Keskustelussa käytetään Voimakenttä-, Asteikko-, sekä Vaakakuppi-harjoituksia. (Farbring & Berge 2007, 90–91.)

Kolmannen keskustelun aiheina ovat tunteet ja arvot. Asiakasta ohjataan tarkastelemaan nykyisen elämäntilanteensa ja toivomansa elämän välistä eroa. Asiakkaan annetaan tarkastella elämänarvojaan ja herätetään epäily siitä, onko asiakkaan nykyinen elämäntapa hänelle paras vaihtoehto. Kolmannen keskustelun tarkoituksena on voimistaa ristiriitaa. Asiakkaan muutostahtoa voimistetaan tutkimalla tunneperäisiä vastakohtia ja elämänarvoja sekä autetaan asiakasta erottamaan haaveet ja realistinen elämänsuunnitelma toisistaan. Tässä keskustelussa apuvälineinä ovat Muutosmoottori -harjoitus sekä Arvokortit. Muutospuhetta houkutellaan esiin sekä tunneperäisesti että tahdon tasolla. (Farbring & Berge 2007, 49, 105.)

Neljännessä keskustelussa kartoitetaan tukevat ja heikentävät sosiaaliset verkostot. Verkostoilla on suuri merkitys uusintarikollisuuden kannalta. Neljännessä keskustelussa laaditaan verkostokartta ja selvitetään ketkä asiakkaalle tärkeät henkilöt tukevat tai vastustavat asiakkaan päätöstä olla käyttämättä päihteitä tai muutospäätöstä koskien jotain muuta ongelmakäyttäytymisen muotoa. Asiakasta pyydetään tutkimaan omaa verkostoaan. Ohjaaja selvittää myös keskustelussa, ketkä asiakkaan läheisistä ovat hänestä aidosti huolissaan sekä mitä ajatuksia asiakkaalle herää välien katkaisemisesta tiettyihin ihmisiin ja mitä uusien ihmissuhteiden rakentaminen merkitsee asiakkaalle. Verkostokartan kanssa voidaan tehdä rinnakkain Muiden huolenpito minusta -harjoitus, jossa pohditaan läheisten ihmisten tunteita ja huolenilmaisuja sekä niiden merkitystä asiakkaalle. (Farbring & Berge 2007, 49, 119.)

Viidennessä keskustelussa aiheita ovat luottamus ja toiveikkuus. Tavoitteena on lisätä asiakkaan luottamusta omiin kykyihinsä ja siihen, että hän pystyy toteuttamaan muutoksen. Keskustelussa tarkastellaan asiakkaan aikaisempia muutopsytyksiä ja hyödynnetään niitä. Viidennessä keskustelussa luodaan tulevaisuudensuunnitelma, johon sisältyy toimenpiteet ja toimintasuunnitelma, mikäli asiakas on valmis luomaan suunnitelman. Käytettäviä apuvälineitä ovat Vaakunakilpi, aikaisempien keskustelujen yhteenveto, Toimintasuunnitelma tai vaihtoehtoisesti Näköala tulevaisuuteen -harjoitus. Toimintasuunnitelma laaditaan konkreettisesti niin, että pohditaan ensin suuria tavoitteita, päätavoitteita, jotka sitten puretaan pieniin osatavoitteisiin. Osatavoitteet esitetään konkreettisenä tekemisenä ja niille määrätään toteuttamispäivämäärät, jotka kirjataan myös ylös, jolloin toteutumista on helppo arvioida ja seurata. Lopuksi asiakas saa vielä keskusteluserjan suorittamisesta todistuksen. (Farbring & Berge 2007, 49, 133–138, 140.)

7 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET AIHEESTA

VKM- Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma on vielä uusi työmenetelmä rikosseuraamusalalla. Oulun seudulla VKM-ohjelmasta ei ole tutkimuksia. Tällä hetkellä Tampereen yliopistossa on meneillään laaja tutkimus ohjelmasta. Tutkimuksesta on julkaistu ensimmäisiä artikkeleita. Tutkimuksessa tutkitaan asiakastapaamisia yhdyskuntaseuraamustyössä, joissa päihdeongelmista kärsiviä asiakkaita motivoidaan muutokseen. (Rikosseuraamuslaitos i.a. a.) Esittelemme muutamia tutkimuksia, jotka liittyvät vankien motivointiin VKM- Viisi keskustelua muutoksesta menetelmällä sekä yleisesti vankien motivoivaan haastatteluun.

Outi Hautaniemi Tampereen yliopistosta, sosiaalitutkimuksen laitokselta on tutkinut vuonna 2010 Pro gradu-tutkielmassaan motivoivan haastattelun toteutusta kriminaalihoidon keskusteluissa VKM- Viisi keskustelua muutoksesta -keskustelusarjassa. Hän on tutkinut, miten työntekijät onnistuvat noudattamaan motivoivan haastattelun henkeä, periaatteita ja metodeja VKM-ohjelman yhteydessä. Työntekijöiden puhetta on arvioitu motivoivan haastattelun onnistumisen ja sujuvuuden tarkasteluun erikoistuneella MITI 3.1 koodausmenetelmällä. Hautaniemen tutkimuskysymyksenä oli ”Miten työntekijät onnistuvat noudattamaan motivoivan haastattelun henkeä, periaatteita ja metodeja haastattelun aikana?” Aineistona hän on käyttänyt VKM-keskustelusarjaan pohjautuvia kriminaalihuollon asiakastapaamisia, joista hän valitsi 20 eri työntekijän keskustelua asiakkaan kanssa. (Hautaniemi 2010, 4–14, 25–27, 29–30.)

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että haastattelijat onnistuivat noudattamaan motivoivan haastattelun henkeä hyvin. He onnistuivat välttämään asiakkaan leimaamista ja negatiivisten puolien liiallista esilletuomista. Haastattelijat onnistuivat herättämään asiakkaissa muutospuheita. Aineistossa oli vähän motivoivan haastattelun vastaisia ilmaisuja. Toisaalta he eivät tukeneet haastateltavan autonomiaa erityisesti. He olisivat voineet tuoda esille enemmän asiakkaan vallinnan vapautta ja keskustella enemmän asiakkaan vaihtoehtoista ja hallintakyvystä muutoksen suhteen. Työntekijät eivät onnistuneet esittämään riittävästi avoimia kysymyksiä, mikä lisäsi keskustelun katkonaisuutta ja asiakkaan passiiv-

visuutta. (Hautaniemi 2010, 64–66, 70–71.)

Sosionomi-diakoniopiskelija, Niina Väkeväinen Diakonia-ammattikorkeakoulun Helsingin yksiköstä oli tutkinut opinnäytetyössään vankien kokemuksia motivoivasta haastattelusta Mikkelin vankilassa vuonna 2000. Hänen opinnäytetyönsä oli kvalitatiivinen tutkimus ja tutkimuskysymyksinä olivat: ”Miten vangit ovat kokeneet motivoivan haastattelun työskentelymuodon?” ”Miten motivoivat haastattelun periaatteet ja tavoitteet ovat vankien kokemusten valossa toteutuneet?” sekä ”Mitä puutteita ja kehittämishaasteita vangit kokivat haastatteluisissa?” Väkeväinen haastatteli viittä vankia ja hänen kohderyhmänään olivat vangit, jotka olivat osallistuneet ainakin kaksi kertaa motivoivaan haastatteluun. Väkeväinen analysoi teemahaastattelujensa tulokset teemoittelemalla. Tutkimuksen tuloksista ilmeni, että kaikki tutkimushenkilöt pitivät motivoivaa haastattelua positiivisena asiana. Tutkimushenkilöt kokivat motivoivan haastattelun toteuttamisen parihaastatteluna hyvänä asiana, eikä haastattelijoiden ammattitausta ollut heille merkityksellinen. (Väkeväinen 2000, 22–24, 45–46.)

Tutkimushenkilöiden mielestä motivoivalle haastattelulle oli ominaista kokonaisvaltaisuus. Heidän mielestään haastattelujen teemat olivat laajat, mutta niitä pidettiin onnistuneina. Tutkimushenkilöt kokivat, että haastatteluissa pystyttiin luomaan avoin ja luottamuksellinen ilmapiiri. Heidän kertomiaan asioita oltiin valmiita vastaanottamaan ja heidät otettiin vakavasti. Nämä periaatteet kuuluvat motivoinnin ja kohtaamisen periaatteisiin, kuten myös arvostus ja vangin itsearvostuksen lisääminen sekä yksilöllisen vastuun korostaminen. Tutkimushenkilöt kokivat, että heitä arvostettiin omana itsenään, mutta monien vastauksista kuvastui alhainen itsearvostus. He olivat saaneet haastatteluissa vastuuta itselleen ja määrittäneet ongelmat, tavoitteet ja ratkaisut päihteidenkäytön suhteen itsenäisesti. (Väkeväinen 2000, 46–49.)

Tutkimushenkilöt kokivat, että motivoivat haastattelut olivat herättäneet heissä muutosajattelua ja he olivat tehneet monia oivalluksia koskien päihteidenkäyttöä ja elämää. Heidän ajatustensa olivat selkiytyneet motivoivien haastattelujen myötä ja lähes kaikki olivat tyytymättömämpiä omaan päihteidenkäyttöönsä. Motivoivien haastattelujen myötä he olivat saaneet erilaisia tavoitteita ja ratkai-

suja päihteidenkäytön suhteen. Neljällä tutkimushenkilöllä oli tavoitteena päih-teettömyys. Kaikkien tutkimushenkilöiden kanssa oli tehty jatkosuunnitelmia, kolmen haastattelut jatkuivat ja kahdella oli herännyt kiinnostus hakeutua päih-dehoitoon tai -kuntoutukseen. Kaikilla haastatelluilla oli jäänyt haastatteluista mieleen positiivisia asioita. He kokivat, että motivoivat haastattelut ovat hyvä tapa käsitellä omaa päihteidenkäyttöä. Heidän tulevaisuuden suunnitelmissaan oli toiveikkuutta. Kukaan ei enää halunnut palata entiseen eli aikaan jolloin päih-teet kuuluivat heidän jokapäiväiseen elämäänsä. (Väkeväinen 2000, 49–53.)

Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelman kehittänyt Åke Farbring oli tutkinut menetelmän vaikuttavuutta työntekijöiden ja asiakkaiden näkökulmasta Ruot-sissa. Molemmat tutkimukset olivat satunnaistutkimuksina ja ne suoritettiin vuonna 2010. Molemmat tutkimukset toteutti Farbring yhteistyössä kolmen muun tutkijan kanssa, tutkijaryhmään kuului Farbringin lisäksi Forsberg, Sund-qvist ja Ernst. Farbring julkaisi osan tutkimustuloksista kansainvälisessä ICTAB eli International Conference on Treatment of Addictive Behaviors -konferenssissa, joka järjestettiin Santa Fe:ssä Amerikassa helmikuussa vuonna 2010. (Farbring 2010.)

Tutkimuksessa työntekijät arvioivat asiakkaiden edistystä ohjelman aikana. Tut-kimuksen mukaan työntekijöistä yli puolet arvioi, että asiakas aikoo hakeutua jatkohoitoon ohjelman myötä, yli kolmannes arvioi, ettei (n=1553). Työntekijöi-den asiakkaista 44 % halusi seurantatapaamisia ohjelman päättymisen jälkeen ja asiakkaista 39 % ei halunnut (n=1537). Yli puolet tutkimukseen osallistuneista työntekijöistä oli havainnut asiakkaan yhteistyökyvyn parantuneen ohjelman myötä. Yli kolmannes työntekijöistä ei ollut havainnut muutosta yhteistyökyvys-sä (n=1541). Enemmistö työntekijöistä oli havainnut asiakkaan muutoshalun kasvaneen. Työntekijöistä 15 % mielestä ohjelma ei ollut parantanut asiakkaan muutoshalua (n=1550). (Farbring 2010.)

Toisessa tutkimuksessa asiakkaat arvioivat ohjelman vaikutuksia heidän ajatte-lutapaansa muutoksesta. Lähes puolet asiakkaista koki, että he ajattelivat nyt paljon enemmän muutosta kuin ennen ohjelmaa. Yli kolmannes koki, että he ajattelivat muutosta jollain tasolla enemmän ja noin 10 % oli hieman epävarma

oliko ohjelma vaikuttanut heidän ajattelutapaansa (n=306). Asiakkaista yli puolet oli sitä mieltä, että he olivat jo alkaneet tehdä paljon muutoksia ohjelman myötä. Vastaajista yli kolmannes arvioi, että he olivat tehneet muutoksia jollain tasolla ja 5 % vastasi, että olivat ehkä jo aloittaneet muutosten teon (n=305). (Farbring 2010.)

8 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

8.1 Opinnäytetyön lähtökohdat

Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen. Kohdetta pyritään kuvaamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, pyrkimyksenä on löytää ja paljastaa tosiasioita. Tutkija luottaa tiedonkeruussa ensisijaisesti havainnointiinsa ja tutkittavan kanssa käytyihin keskusteluihin, mutta voi käyttää tukena myös lomakkeita ja testejä. Aineisto kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161–165.)

Tutkimuksessa käytetään induktiivista analyysia, eli lähtökohtana ei ole teorian tai hypoteesien testaaminen, vaan aineiston monipuolinen ja tarkka läpikäyminen. Aineiston hankinnassa käytetään metodeja, joissa tutkittavien näkökulmat ja kokemukset pääsevät esille, kuten teemahaastattelua. Kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti, ei satunnaisotoksella. Tutkimus etenee ja toteutetaan joustavasti olosuhteiden mukaisesti suunnitelmia muuttaen. Tapauksia käsitellään ainutlaatuisina ja aineistoa myös tulkitaan sen mukaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161–165.) Valitsimme kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän, koska tutkimuksen tavoitteena on selvittää vankien kokemuksia tutkittavasta aiheesta.

Sovimme opinnäytetyöyhteistyöstä Oulun vankilan kanssa syksyllä 2010. Opinnäytetyömme aihe oli tullut käytännön työntekijöiltä ja sen esitti meille vankilanjohtaja Kyngäs. Esitimme tutkimussuunnitelmamme seminaarissa 26.1.2011 ja se hyväksyttiin Diakonia-ammattikorkeakoulussa 11.2.2011. Suoritimme 10 viikon harjoittelujakson Oulun vankilassa 28.2–6.5.2011. Otimme yhteyttä Pelson vankilaan huhtikuussa 2011 ja sovimme opinnäytetyöyhteistyöstä. Rikosseuraamuslaitos myönsi opinnäytetyölle tutkimusluvan 20.4.2011 ja keräsimme aineiston touko-kesäkuussa 2011. Opinnäytetyömme aineisto koostuu Oulun ja Pelson vankiloissa olleiden kuuden vangin haastatteluista.

8.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet

Tutkimuksemme tarkoituksena oli saada tietoa päihderiippuvuuksien hoitoon ja kuntoutukseen sekä uusintarikollisuuden ehkäisyyn tarkoitettusta Viisi keskustelua muutoksesta eli VKM–työmenetelmästä Oulun ja Pelson vankiloissa. Tutkimuksen tavoitteena oli kuvata vankien kokemuksia ohjelmasta ja saada siten tietoa ohjelman kehittämiseen. Tutkimustehtävämme oli kuvata vankien kokemuksia.

Tutkimuskysymyksiä olivat:

1. Millaisia kokemuksia vangeilla oli VKM -ohjelmasta?
2. Millaista konkreettista hyötyä vanki koki saavansa ohjelmaan osallistumisesta?
3. Millaisia haasteita tai kehittämistoiveita vankien kokemuksista oli löydettävissä?

Näiden tutkimustehtävien avulla kuvasimme vankien kokemuksia VKM–ohjelmasta sekä ohjelman konkreettisista hyödyistä.

8.3 Oulun ja Pelson vankilat

Oulun vankila, aikaisemmalta nimeltään Oulun lääninvankila, on oikeusministeriön hallinnonalalla toimiva laitos, joka kuuluu Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen (Rikosseuraamuslaitos i.a. c; Oulun vankilan työjärjestys ja virkamiesten toimenkuvat 2011, 4). Oulun vankila on valmistunut vuonna 1885, vanha puoli rakennuksesta on peruskorjattu vuonna 1994 ja rakennuksen lisäsiipi, uusi puoli, otettiin käyttöön vuonna 1998 (Sirniö, Wiik & Weckman 2010, 3). Oulun vankila on tutkintavankila, jossa säilytetään Pohjois-Suomen alueella rikoksista epäiltyjä tutkintavankeja. Oulun vankilassa pannaan täytäntöön myös vankeus- ja sakonmuuntorangaistuksia. (Rikosseuraamuslaitos i.a. c.)

Oulun vankila toimii Pohjois-Suomen sijoittajayksikkönä, jonne toimitetaan Oulun ja Lapin läänien alueelta yli kahden vuoden rangaistuksen saaneet miesvangit sijoitusvankilan määräämistä varten (Rikosseuraamuslaitos i.a. c). Oulun

vankilan tavoitteena on ylläpitää turvallista ja laillista seuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää ja huolehtia omalta osaltaan yhteiskunnan turvallisuudesta. Tavoitteena on myötävaikuttaa syrjäytymiskiirteen katkaisemiseen sekä uusintarikollisuuden vähentämiseen. Oulun vankila toteuttaa perustehtävänsä lisäämällä vangin edellytyksiä rikoksettomaan elämään, edistämällä vangin elämänhallintaa sekä sijoittumista yhteiskuntaan. (Oulun vankilan työjärjestys ja virkamiesten toimenkuvat 2011, 4.)

Oulun vankilassa vangeilla on mahdollisuus osallistua työtoimintaan. Työtoimintaa on puutyöverstaalla, metallipajalla sekä erilaisissa maalaus-, rakennus-, ja ulkotöissä sekä keittiötöissä ja siivoustöissä. Vankilassa voi opiskella peruskoulu ja lukio-opintoja. Vangit voivat käydä vankilassa Piippolan käsi- ja taideteollisuusopiston järjestämän valmentavan ja kuntouttavan ammattistarttikoulutuksen, jossa vankeja aktivoimaan myös muuhun koulutukseen, kartoitetaan opiskelunvalmiuksia sekä tuen tarvetta ja parannetaan elämänhallintataitoja. (Oulun vankilan järjestyssääntö 2009, 2–3; Piippolan käsi- ja taideteollisuusopisto i.a.)

Vapaa-ajalla Oulun vankilassa voi käydä erilaisissa hengellisissä tilaisuuksissa tai harrastaa liikuntaa liikunta- ja kuntosalilla. Vankilassa on kirjasto, joka on avoinna päiväjärjestyksen mukaan. Kuntosalille saa mennä sopimuksen mukaan ja siellä järjestetään ohjattua toimintaa. Oulun vankilassa järjestetään viikoittain AA-kerhon tapaamisia. Vangilla on mahdollisuus osallistua vankilassa myös erilaisiin kuntouttaviin toimintaohjelmiin. (Oulun vankilan järjestyssääntö 2009, 2–3.) Oulun vankilassa työskentelee yhteensä 92 henkilöä. Johdossa ja hallinnossa työskentelee 10 henkilöä, valvonnan ja vartiointin tehtävissä 57, työtoiminnassa 9, perushuollossa 7 ja kuntoutuksen, koulutuksen ja sosiaalityössä tehtävissä 9 henkilöä. (Rikosseuraamuslaitos i.a. c.)

Pelson vankila kuuluu Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen ja se sijaitsee Oulun läänissä, Vaalan kunnassa. Toiminta alkoi vuonna 1935. Pelson varavankila muuttui keskusvankilaksi vuonna 1983. Nimi muuttui edelleen Pelson vankilaksi vuonna 2001. Pelson vankila on 209 -paikkainen suljettu vankeusvankila, johon sijoitetaan vankeja entisen Vaasan, Oulun ja Lapin lääneistä.

Vuonna 2009 keskivankiluku oli 184. (Rikosseuraamuslaitos i.a. d.)

Työtoimintana Pelson vankilassa vanki voi osallistua maataloudessa metsätöihin, maanviljelykseen tai karjatalouteen. Pelson vankilan maatila on 3850 hehtaaria. Karjataloudessa on lehmiä maidon- ja lihantuotantoon. Maatilalla on myös suomenhevoseja ja lampaista. Pelloilla viljellään heinää, ohraa ja kauraa ja metsäalueilla tehdään hakkuita ja istutustöitä. Teollista toimintaa ovat saha- ja puusepänteollisuus sekä autokorjaamo. Pelson vankilassa on mahdollista opiskella perustutkinnot rakennusten peruskorjauksesta tai hevostaloudesta. Oppisopimuskoulutuksena on maatalous-, puuseppä-, saha- ja autokorjaamoalat. (Rikosseuraamuslaitos i.a. d.)

Pelson vankilassa vanki voi päästä päihdekuntoutukseen katkaisuhoidon ja päihdearvion kautta. Vankilassa on päihdeetön sopimusosasto ja vanki voi osallistua AA -ryhmiin tai yhteisöhoito-osastolla toteutettavaan Kisko -ohjelmaan, jonka toinen osa suoritetaan Kestilän avovankilaosastolla. Vankila järjestää myös suuttumuksen hallinta -kurssia, päihdeinformaatiota ja päihdekuntoutusmotivointia. Vapaa-ajan harrastusmahdollisuuksia ovat esimerkiksi kuntoilu kuntosalilla, kalastus, puutyöt ja lenkkeily. Vankilassa järjestetään erilaisia hartaustilaisuuksia vankilan pastorin ja vieraillevien hengellisten järjestöjen toimesta. Vankilassa on myös kirjasto. (Rikosseuraamuslaitos i.a. d.)

Henkilökunnan määrästä oli vuoden 2005 lopussa Pelson vankilassa ja sen alaisessa Kestilän avovankilaosastossa yhteensä 169 virkaa, joista 139 sijoittui päälaitokseen ja 30 Kestilän avovankilaosastolle. Henkilöstön rakenne koostuu: johdon ja hallinnon kuudesta työntekijästä, yhdeksästä toimistohenkilöstä, yhdestä tietohallinnon työntekijästä, koulutuksessa, kuntoutuksessa ja sosiaalityössä työskentelee 19 henkilöä ja terveydenhuollossa neljä henkilöä. Taloushallinnossa työskentelee 12 henkilöä, teollisessa työtoiminnassa 10 ja maataloudessa kahdeksan henkilöä sekä kiinteistöhuollossa kuusi henkilöä. Vartiointin ja valvonnan henkilöstöä on Pelson vankilassa 94. (Rikosseuraamuslaitos i.a. d.)

8.4 Aineiston keruu

8.4.1 Kokemuksen tutkiminen

Tutkimme opinnäytetyössämme vankien kokemuksia. Fenomenologian mukaan tajunnallisen toiminnan ydin on intentionaalisuus, mikä tarkoittaa tajunnallisuuden kuuluvaa tapaa suuntautua johonkin oman toiminnan ulkopuolelle. Tajunnallisen toiminnan valitessa kohteensa, ihminen kokee elämyksiä, joissa kohde ilmenee ihmiselle jonakin. Todellisuus saa merkityksen, se tarkoittaa jotakin. Toisinaan ihmisen on helppo tunnistaa kohde, mutta toisinaan ihminen ei käsitä, mistä hänen kokemuksensa on. Elämys on silti todellinen. Fenomenologia pitää kokemusta suhteena. Kokemus on tajuavan ihmisen ja hänen elämäntilanteensa välinen ymmärtävä ja merkityksellistytävä suhde. (Perttula & Latomaa 2008, 116–119.)

Erilaiset kokemukset voidaan jakaa tunteeseen, intuitioon, tietoon ja uskoon. Näin voidaan muodostaa kuva siitä, millaisia kokemuksia on olemassa ja miten ymmärtäminen toteutuu. Tunne on ajallisesti laadultaan ensimmäinen kokemus. Tunteet kehittyvät psyykkisessä toiminnassa ja ovat kokemuksia, jotka ilmentävät ihmisen tajunnallista suhdetta aiheeseen. Suurin osa tunteista on kehotunteita eli omasta ruumiista aiheensa saavia tunteita. Tunne auttaa ihmistä sopeutumaan kulloiseenkin kohdattavaan aiheeseen. Intuitio on aiheeseensa uponnut ja nykyhetkeä merkityksellistävä kokemus. Intuitioon sisältyy itsetiedostuksen kyky, mikä esittäytyy ihmiselle eritasoisena kokemuksellisenä varmuutena. Intuitiota on miltei mahdotonta kielellisesti kuvata, vaikka ihmiselle itselleen se on todellinen, tosi ja elävä kokemus, joka itsetiedostuksen ansiosta ohjaa ihmisen tekoja. (Perttula & Latomaa 2008, 123–127.)

Tieto edellyttää kykyä etäännyttää ymmärtämisessä kehkeytyneitä kokemuksia. Tieto on aina rakenteeltaan kokemus. Tiedon ja intuition välinen ero on vähäinen, mutta intuitiota ei ole hyväksytty tiedoksi, koska sitä on vaikea käsitteellistää. Tieto merkityksellistää tajunnan ulkopuolisesta elämäntilanteesta muodostuneita kokemuksia, jotka sitten sisältyvät uuteen tajunnalliseen elämäntilanteeseen.

seen. Usko on samoin kuin tieto, rakennettua ymmärtämistä. Uskoa rakennetaan usein tunteista, ja uskolle on tärkeää, että se kestää. Uskolta ei odoteta rationaalisuutta niin kuin tiedolta, mutta usko saa samat ominaisuudet tunteenomaisuudesta ja aiheen epäkäytännöllisyydestä, kunhan kokemus on yleisellä tasolla toisten käsitettävä ja toistettava. Usko on subjektiivinen tapa ymmärtää. (Perttula & Latomaa 2008, 128–131.)

Fenomenologinen empiirinen tutkimus on kiinnostunut toisista ihmisistä, erityisesti heidän kokemuksistaan ja tutkittavien kuvailuista kokemuksistaan. Kokemuksen tutkimuksen tieteellisyyden lähtökohta on objektiivisuus. Tutkittavana oleva asia on tavoitettava sellaisena kuin se tutkimuskysymysten kannalta todellisuudessaan on olemassa. Tutkijalla ei tule olla ennako-oletuksia tutkittavien kokemuksista. Kokemuksen tutkimisen yleinen ehto on, että tutkija mieltää itsensä samanlaiseksi kokevaksi olennoksi kuin tutkittavansakin ovat. Tutkijalla on oltava tietoisuus aiheesta, joista olevia kokemuksia hän on tutkimassa sekä näiden aiheiden ilmaisu toisen elämänmuotoa kunnioittavalla tavalla. Tutkijan tehtävä on johdatella tutkittava hänen kokemustensa suuntaan, ei tulkita kuvattuja kokemuksia eikä painostaa tutkittavaa kuvaamaan enempää mihin tämä on halukas. Tutkijalta edellytetään tietoista pyrkimystä ennako-oletuksettomuuteen ja pidättäytymistä teoreettisesta tutkimusasenteesta. (Perttula & Latomaa 2008, 136–143, 163.)

Kokemus on siis tajunnallinen tapa merkityksellistää sitä elämäntilannetta, johon ihminen on suhteessa. Kokemus on sitä, miten ihminen elämäntilanteensa käsittää. Todellisuus on ihmisille erilainen, koska elämäntilanteet ovat erilaisia ja yksilöllisiä, joten on paljon asioita, jotka eivät tarkoita monille ihmisille mitään, eikä heillä ole niistä kokemuksia. Empiirisessä kokemusten tutkimuksessa on oleellista tutkittavien halu osallistua, sillä tutkimus vaatii heiltä paljon. On perusteltua tutkia tiettyjen yksilöiden kokemuksia, jos heidän elämäntilanteensa on tutkimuksen kannalta erityinen. Osallistujia valitessa on pohdittava, tutkitaanko juuri heidän kokemuksiaan vai heidän kauttaan yleisempää kokemisen tapaa. Usein tutkija päätyy tutkimaan sellaisia kokemuksia, joiden aihe on hänelle tuttu. Ihminen suuntaa tarkkaavaisuutensa luonnostaan sellaisiin asioihin, jotka hän mieltää kiinnostaviksi ja joita haluaa ymmärtää lisää. Aina kun pyydetään

toisia kuvaamaan kokemuksiin, on osoitettava, että niitä pidetään tosina ja todellisina. (Perttula & Latomaa 2008, 149–156.)

Haastattelutilanteessa tärkeää on tutkijan herkkyys, kyky rakentaa kontakti toiseen ihmiseen. Haastatteluaineisto syntyy tutkijan kyvystä kuulla, olla läsnä ja tulla vaikutetuksi. Jos vuorovaikutuksessa on puutteita, niitä ei voi paikata enää analyysivaiheessa. Vaikka tutkijan persoonallisuudella on merkitystä haastattelujen sujumiselle, on mahdotonta etukäteen tietää, miten haastateltava tutkijan ihmisenä kokee. Kaikki vuorovaikutustilanteet ovat yhtä yksilöllisiä kuin siihen osallistuvat osapuolet. (Perttula & Latomaa 2008, 178–180.)

Toisen ymmärtäminen tai toisen kokemuksen tajuaminen ei ole yksinkertaista. Tutkittavaa ilmiötä koskeva ymmärrys saa mahdollisuuden koskettavassa kohtaamisessa ihmisten välillä ja se konkretisoituu jo haastattelutilanteessa. Avoin tilan luominen kohtaamiselle on edellytys ilmiön luotettavalle kuvaukselle. Vaikka tutkija onnistuisikin ymmärtämään jotain olennaista toisen ihmisen kokemusmaailmasta ja tutkittavasta ilmiöstä kokonaisuutena, jotain jää aina myös hämäräksi. Tämä on hyväksyttävää, koska ilmiön ymmärtäminen on aina vajaavaista, koska ymmärtäminen on tutkijan elämäntilanteeseensa kietoutunutta. (Perttula & Latomaa 2008, 192–193.)

8.4.2 Teemahaastattelu aineistonkeruumuotona

Kvalitatiivisen tutkimuksen yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto. Niitä voidaan käyttää joko vaihtoehtoisesti, yhdistellen tai rinnakkain. Haastattelu tiedonkeräysmenetelmänä on joustava, koska haastattelija voi toistaa kysymyksen ja oikaista mahdolliset väärinkäsitykset. Haastattelussa kysymykset voidaan myös esittää halutussa järjestyksessä ja haastateltavan kanssa on mahdollista käydä keskustelua, jotta saadaan mahdollisimman paljon tietoa tutkittavasta asiasta. Koska haastatteluluvasta sovitaan henkilökohtaisesti, haastateltavat luvan antuaan harvoin kieltäytyvät haastattelusta tai siitä saatujen tietojen käytöstä. Haastattelun etuina voidaan pitää myös sitä, että haastatteluun voidaan valita

juuri sellaiset henkilöt, joilla on kokemusta ja tietoa nimenomaan tutkittavasta aiheesta. Teemahaastattelussa eli puolistrukturoidussa haastattelussa edetään etukäteen valittujen teemojen ja niitä tarkentavien kysymysten mukaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71–74.)

Teemahaastattelu on lomake- ja avoimen haastattelun välimuoto. Siinä haastattelun teema-alueet ja aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymyksillä ei ole tarkkaa muotoa tai järjestystä (Hirsjärvi; Remes & Sajavaara 2009, 208). Teemahaastattelu on sopiva haastattelutapa esimerkiksi silloin, kun halutaan tietoa vähemmän tunnetuista ilmiöistä tai asioista. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Metodologisesti teemahaastattelussa painottuvat ihmisten tulkinnat, merkitykset ja merkitysten synty käsiteltävistä asioista. Teemahaastattelussa pyritään löytämään vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja ongelmanasettelun tai tutkimustehtävän mukaisesti. Tutkija voi itse valita kysyykö hän kaikilta haastateltavilta kaikki suunnitellut kysymykset sekä onko kysymysjärjestys ja kysymysten sanamuoto kaikille sama. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.) Teemahaastattelu on muodoltaan niin avoin, että haastateltava voi puhua varsin vapaamuotoisesti, jolloin kerätty aineisto edustaa haastateltavan puhetta itsessään. Käytettävät teemat myös takaavat sen, että kaikkien haastateltavien kanssa on keskusteltu ainakin osittain samoista asioista. (Eskola & Suoranta 2003, 87.)

Käytimme aineiston keruussa teemahaastattelua sen vuoksi, että kartoitimme myös haastateltavien taustoja ja päihteiden käytön muutosprosessia. Teemahaastattelu sopi aineistonkeruumuodoksi myös siitä syystä, että opinnäyte-työmme aihe on uusi, eikä siitä ole vielä useita tutkimuksia. Teemahaastattelun avulla loimme haastatteluista epävirallisen, keskustelunomaisen tilanteen, joka vaikutti myönteisesti vankien avoimuuteen. Tulee myös ottaa huomioon, että osalle vangeista voi olla haasteellista ilmaista itseään kirjallisesti, esimerkiksi erilaisten oppimiseen ja tarkkaavaisuuteen liittyvien vaikeuksien vuoksi, joten tästäkin syystä keskusteluun perustuva haastattelu voi olla tarkoituksenmukaisempi lomakehaastatteluun verrattuna. Samalla haastateltava voi halutessaan tarkentaa ja haastattelijat voivat selventää kysymyksiä, jos vanki kokee, ettei hän ymmärrä kysymystä.

Kohderyhmämme on VKM – ohjelmaan osallistuneet Oulun ja Pelson vankiloiden vangit. Emme rajanneet opinnäytetyömme kohderyhmää iän tai muiden perusteiden mukaan, ohjelmaan osallistuneiden vankien vähäisen määrän vuoksi. Rikosseuraamuslaitoksen erityisasiantuntijan ohjeistuksen mukaan, tutkimuksemme kohderyhmänä ovat vangit, jotka ovat suorittaneet VKM-ohjelman kokonaan. Heidän ohjaajansa tulee olla päteväitynyt VKM-ohjaaja.

Kohderyhmästä tulee huomioida, että Oulun vankilassa osa vangeista on tutkittavankeja eli he eivät suorita vankeusrangaistusta. Vankien vaihtuvuuteen vaikuttavat myös sijoitukset muihin vankiloihin. Oulun vankilassa kohderyhmään kuuluvien vankien vähäisen määrän vuoksi sekä monipuolisemman kuvan saamiseksi tutkittavasta aiheesta laajensimme opinnäytetyömme koskemaan myös Pelson vankilan vankeja. Otimme yhteyttä Pelson vankilan ohjaajiin huhtikuussa 2011 ja he ottivat opinnäytetyöyhteistyön innostuneesti vastaan. Sovimme aikatauluista ja keskustelimme yksityiskohdista puhelimen ja sähköpostin välityksellä. Lähetimme ohjaajille tutkimustiedotteen sekä suostumuslomakkeen, jossa vanki vahvistaa allekirjoituksellaan suostumuksensa haastattelun ääninauhoitukseen. Liitteenä on tutkimustiedote (Liite 2.) sekä suostumuslomake haastattelun ääninauhoitukseen. (Liite 3.)

Suunnittelimme teema-alueet ja niihin liittyvät alustavat teemahaastattelukysymykset keväällä 2011. Päädyimme siihen ratkaisuun, että kysymme ensin haastateltavan taustatietoihin liittyvät kysymyksen haastattelutilanteen selkeyden ylläpitämiseksi. Taustatietojen kartoituksen jälkeen toinen opinnäytetyön tekijöistä voi olla haastattelutilanteessa enemmänkin tarkkailijan roolissa ja havainnoida haastattelutilannetta kun toinen opinnäytetyön tekijöistä kysyy varsinaisiin teema-alueisiin liittyviä kysymyksiä. Liitteenä on taustatietojen kartoituksen kysymyslomake (Liite 4.) sekä teemahaastattelun runko. (Liite 5.)

Teemahaastattelukysymyksiä muokattiin lehtori Nisulan ja työpaikkaohjaajamme Oulun vankilan erityisohjaaja Pinolan ehdotusten pohjalta. Kysymykset on muotoiltu yksinkertaisiksi ja selkeiksi ja ne esitettiin haastattelutilanteessa puhekielillä ja haastattelutilanteet pyrittiin pitämään mahdollisimman keskustelunomaisina. Kysymyksiä myös selvennettiin haastattelujen edetessä tarpeen mukaan

ja kysymysten järjestystä muutettiin tai osa kysymyksistä jätettiin pois, jos haastateltava oli jo vastannut kysymykseen aikaisemmin keskustelussa. Testasimme teemahaastattelu- ja taustatietokysymyksiä kahdella tutkimuksen ulkopuolisella mieshenkilöllä, jotka vastasivat iältään ja koulutustasoltaan haastateltavia. Tämä tuli ilmi tietenkin vasta haastattelujen jälkeen, kun kartoitimme haastateltavien taustatiedot. Testihenkilöiden mielestä kysymykset olivat selkeitä ja helposti ymmärrettäviä. Lopulliset teemahaastattelu- ja taustatietokysymykset hyväksyi lehtori Nisula Diakonia-ammattikorkeakoulussa 29.4.2011.

Haastattelemistamme Oulun ja Pelson vankiloiden kuudesta vangista miehiä oli neljä ja naisia kaksi. Haastateltavista neljä oli Pelson vankilasta ja kaksi Oulun vankilasta. Haastattelut toteutettiin 3.5–15.6.2011 välisenä aikana. Kaikki haastateltavat allekirjoittivat suostumuslomakkeen haastattelujen äänitallennukseen. Tutkimukseen osallistuneet vangit valitsi heidän kanssaan työskennellyt VKM -ohjaaja, joka myös kysyi vangeilta suostumuksen tutkimukseen osallistumiseen. VKM-ohjaajat tiedustelivat jokaiselta ohjelman loppuun suorittaneelta vangilta halukkuutta osallistua tutkimukseemme ja jokainen vanki suostui. Potentiaalisten haastateltavien määrään vaikuttivat siirrot muihin vankiloihin ja kohderyhmän rajaus koskemaan vain ohjelman loppuun suorittaneita vankeja. Haastateltavien määrään vaikutti myös se, että VKM-ohjaajan tuli olla pätevätyynyt eli hän oli suorittanut koulutuksen sekä lähettänyt metodituella videotallenteet kolmesta VKM -keskustelusta ja metodituki oli ne arvioinut ja hyväksynyt.

Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina, joissa oli mukana molemmat opinnäytetyön tekijät. Toisella opinnäytetyön tekijöistä oli aktiivisempi rooli ja toinen toimi tarkkailijan roolissa. Vuorottelimme rooleissa. Tällä jäsensimme haastattelutilannetta. Haastattelut suoritettiin erillisessä tilassa, jonne vangit tuotiin yksitellen. Haastattelutilanteessa ei ollut henkilökuntaa, kuten vartijoita läsnä, joka mielestämme oli positiivinen asia, koska uskomme, että se olisi vaikuttanut haastateltavan avoimuuteen. Painotimme jokaisen haastattelun alussa, sitä että haastateltavien anonymiteetti säilyy. Turvallisuuseikat otettiin myös tarkasti huomioon haastattelutilanteessa, osassa tiloista oli kameravalvonta ja huomioimme myös itse turvallisuustekijät esimerkiksi istumajärjestyksellä. Haastattelutilanteet olivat hyvin keskustelunomaisia ja vangit olivat halukkaita tekemään

kanssamme yhteistyötä, eikä kukaan vangeista suhtautunut meihin haastattelutilanteessa negatiivisesti. Haastattelut nauhoitettiin sanelimella. Nauhoitusten kestot vaihtelivat 15–27 minuutin välillä. Pääsääntöisesti haastattelunauhojen kesto oli yli 20 minuuttia.

Kaikki haastateltavat vastasivat kysymyksiin avoimesti, mutta osalle oli haasteellista tuoda ilmi sanallisesti ajatuksiaan. Muokkasimme teemojemme kysymyksen asettelua haastateltavan mukaan sekä tarkensimme kysymyksiä. Annoimme myös esimerkkejä ja selvensimme kysymyksiä, jos haastateltava koki, ettei hän ymmärtänyt kysymystä. Kävimme kaikki teemat läpi jokaisen haastateltavan kanssa. Haastattelujen tunnelma oli miellyttävä ja koimme, että haastateltavat olivat innostuneita ja motivoituneita tuomaan omia mielipiteitään julki.

8.5 Aineiston analysointi

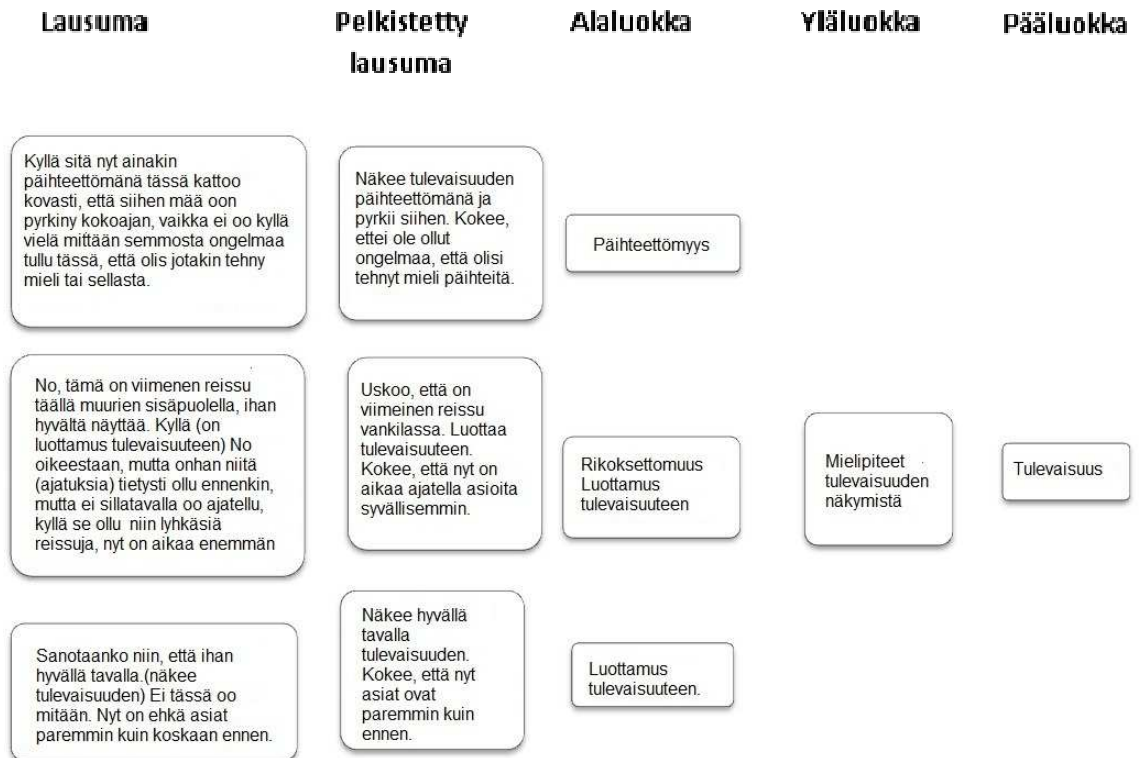
Analysoimme aineistomme käyttäen induktiivista eli aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Siinä tutkimusaineistosta pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti. Aikaisemmilla havainnoilla, teorioilla ja tiedoilla tutkittavasta ilmiöstä ei ole merkitystä analyysin tekemisen tai lopputuloksen kanssa, koska analyysi tehdään uudesta aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95.) Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä haastattelut kuunnellaan, auki kirjoitetaan sana sanalta, luetaan ja sisältöön perehdytään, jotta aineistosta kyetään etsimään ja alleviivaamaan pelkistetyt ilmaukset. Ilmaukset listataan ja niistä etsitään samankaltaisuudet ja erilaisuudet. Pelkistetyt ilmaukset sitten yhdistetään ja muodostetaan alaluokkia, jotka taas yhdistetään ja muodostetaan yläluokkia. Lopuksi yläluokat yhdistetään ja muodostetaan kokoavat käsitteet. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109.)

Aineistolähtöisenä sisällönanalyysina käytetään usein esimerkiksi teemoittelua (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Teemoittelussa aineistosta etsitään varsinaisia teemoja. Teemoittelussa painottuu se, mitä kustakin teemasta on sanottu. Aineisto pilkotaan ja ryhmitellään eri aihepiirien mukaan. Näin voidaan

vertailla tiettyjen teemojen esiintyminen aineistossa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.) Lopulliset teemat eivät aina noudata teemahaastattelurunkoa, vaan haastatteluista voi nousta esiin uusia teemoja, eivätkä vastaukset välttämättä noudata tutkijan luomaa jäsenystä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Haastattelujen jälkeen litteroimme aineiston. Ensin siirsimme äänitiedostot sanelimesta tietokoneelle. Kuuntelimme nauhat useaan kertaan ja litteroimme aineiston sana sanalta. Litteroimme aineiston niin, että jaoimme haastattelunauhhat, toinen opinnäytetyön tekijöistä litteroi haastattelunauhan ja toinen kävi läpi litteroidun haastattelun kuuntelemalla nauhan uudelleen ja täydentämällä toisen puhtaaksi kirjoittamaa tekstiä. Tällä menetelmällä varmistimme litteroinnin tarkkuuden ja minimoimme tulkintavirheet aineistoa litteroidessa. Aineiston litterointia hankaloitti, että muutamassa äänitiedostossa oli aika heikko äänenlaatu ja osa haastateltavista puhui hiljaisella äänellä tai liian nopeasti. Saimme haastattelunauhoista tästä huolimatta kaiken oleellisen tiedon. Litteroimme haastattelunauhhat touko-heinäkuussa 2011. Haastatteluaineisto oli puhtaaksi kirjoitettuna yhteensä 71 tekstisivua.

Litteroidusta aineistosta etsimme haastateltavien vastauksista olennaiset ja yhdistävät piirteet sekä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Karsittuamme haastatteluaineistosta pois opinnäytetyön tavoitteiden kannalta epäolennaiset lausumat, ryhmittelimme lausumia ja järjestimme ne teemoittain sekä muodostimme aineistostamme ala-, ylä- ja pääluokkia. Liitteenä otos aineiston analyysistä (Liite 6.) Havainnollistamme seuraavalla kuviolla (Kuvio 1.) aineiston analyysia.

KUVIO 1. Aineiston analyysi

Teimme analysoinnin lopuksi tutkimusaineistosta johtopäätökset ja nostimme raportissamme esille työn tulokset. Pohdimme johtopäätöksissä sitä, kuinka hyvin tulokset vastasivat asettuja tavoitteita.

9 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

9.1 Haastateltavien taustatiedot

Haastatelluista neljä oli miehiä ja kaksi naisia. Haastateltujen ikäjakauma oli 26–35 vuotta. Kaksi haastatelluista oli 20–30 -vuotiaita ja neljä 30–40 -vuotiaita. Vangeista viisi eli parisuhteessa ja heistä kolmella oli lapsia. Haastateltujen vankistatus oli viidellä vankeusvanki ja yhdellä tutkintavanki. Neljällä henkilöllä tuomio oli langetettu huumausainerikoksesta ja kahdella henkilöllä väkivaltarikoksesta. Tämänhetkisten tuomioiden pituudet vaihtelivat kolmesta vuodesta kahdeksasta kuukaudesta viiteen vuoteen ja seitsemään kuukauteen. Osalla haastateltavista hovioikeuden käsittely oli vielä kesken. Haastateltavat olivat suorittaneet vankeusrangaistuksestaan keskimäärin kaksi vuotta. Neljä kuudesta haastateltavasta oli tuomittu aikaisemmin vankeusrangaistukseen ja kahdella oli taustallaan useampia vankeusrangaistuksia. Yksi oli ensikertalainen ja yksi oli suorittanut sakonmuuntorangaistuksen.

Jokaisen haastateltavan VKM -ohjelmassa käsiteltiin päihteiden käyttöä. Neljällä pääasiallinen päihde oli amfetamiini. Yhdellä haastateltavista pääasiallinen päihde oli alkoholi. Kaikki haastateltavat olivat kokeilleet jotakin huumausainetta. Amfetamiinin lisäksi on käytetty hasista ja Subutexia sekä muita reseptilääkkeitä väärin huumausainetarkoituksessa. Päihteidenkäyttöhistoria vaihteli kahdesta vuodesta 19 vuoteen ja neljä haastatelluista oli käyttänyt päihteitä yli 10 vuotta.

Neljä on osallistunut johonkin muuhun ohjelmaan, kuten Kalterit taakse -kurssille, suuttumuksenhallintakurssille tai antiriippuvuuskurssille. Haastelluista kaksi ei ole osallistunut vankeusaikanaan VKM -ohjelman lisäksi muihin ohjelmiin. Vangeista neljä kuuli VKM -ohjelmasta muilta vangeilta, yksi ohjaajalta ja yksi vartijalta.

9.2 VKM–ohjelmaan osallistuminen ja yhteistyö ohjaajan kanssa

Haastateltavista kolme mainitsi, että VKM–ohjelmaan osallistumispäätökseen vaikutti oma sisäinen motivaatio, esimerkiksi halu käyttäytymisen muutokseen tai oman tilanteen kartoitukseen. Kaksi kuudesta mainitsi ulkoisen syyn, joka oli rangaistusajan suunnitelman velvoite osallistumiselle. Rangaistusajan suunnitelmaan voidaan kirjata yksilöllisesti toimenpiteitä ja suunnitelmaa tulee noudattaa vankeusaikana. Yksi haastateltavista mainitsi osallistumisensa syyksi ajankulun sekä sen että hän kokee kurssit hyödyllisiksi. Osallistumispäätöksen tekeminen oli jokaisen haastateltavan mielestä helppoa. Muutama haastateltava painotti elämäntilanteen muutoksen tai tuen tarpeen oman elämäntilanteen pohjimiseen vaikuttaneen päätöksen syntymiseen.

Valtaosalle vankeusvangeista eli noin 90 % laaditaan rangaistusajan suunnitelma. Arviointikeskuksen työntekijät vastaavat vankien sijoittamisesta alueen laitoksiin ja rangaistusajan suunnittelusta. Sijoituslaitoksen valintaan vaikuttavat tarvittava laitosturvallisuuden taso sekä vangin toiminta- ja kuntoutustarpeet. Arvioinnissa otetaan huomioon koko rikoshistoria ja erityisesti viimeisimmät rikokset. Suurin osa rangaistusajan suunnitelmista tehdään rekisteri- ja asiakirjatietojen perusteella ja noin joka neljännelle, yleensä yli kuuden kuukauden rangaistusta suorittavalle, tehdään suunnitelma henkilökohtaiseen haastatteluun pohjaavan riski- ja tarvearvion perusteella. (Hypén 2011.)

Yleisimmät tavoitteet, joihin rangaistusajana pitää vaikuttaa, liittyvät työllistymisen parantamiseen, koulutuksen hankkimiseen, päihdeongelmaan puuttumiseen ja rikosmyönteisten asenteiden vähentämiseen. Osalle vangeista tehdään myös oppimisvalmiuksien edellytyksiä selvittävä kartoitus, jos rangaistusajan suunnitelmaan liittyy opiskelu. Rangaistusajan suunnitelma tehdään yhdessä vangin kanssa ja hänellä on mahdollisuus vaikuttaa sen sisältöön. Suunnitelman toteuttamisesta ja tarkentamisesta vastaa vangin sijoitusvankila. Suunnitelmaan kirjataan myös mahdollisten poistumislupien ja valvotun koevapauden ajankohta sekä edellytykset. Vankeuden aikainen toiminta ja erilaiset luvat liittyvät siihen, kuinka rangaistusajan suunnitelma etenee. (Hypén 2011.)

Viisi haastateltavaa oli sitä mieltä, että yhteistyö ohjaajan kanssa sujui hyvin ja hänen kanssaan oli helppo puhua ja käsitellä asioita. Osa mainitsi myös sen, että he ovat yleensäkin avoimia ja heillä on helppo puhua omasta elämäntilanteesta ja menneisyydestä ja yksi mainitsi erityisesti, että hänen ohjaajansa oli todella hyvä. Kaksi mainitsi erityisesti luottavansa työntekijän vaitiolovelvollisyyteen. Yhden haastateltavan mielestä keskusteluissa ei ollut helppo puhua, koska hän koki, ettei hänellä ole koskaan helppo puhua omista asioista. Hän painotti, että vika ei kuitenkaan ollut ohjaajassa. Viisi haastateltavaa koki, että keskustelujen luottamuksellisuudessa tai tunnelmassa ei ollut mitään erityisiä ongelmia. Yhden haastateltavan mielestä tunnelma oli jäykkä, koska hän koki omien asioiden käsittelyn haasteelliseksi.

9.3 Haastateltavien mielipiteet VKM-ohjelman sisällöstä

Haastateltavat mainitsivat, että he olivat käsitelleet keskusteluissa muun muassa ihmissuhteita, päihteidenkäyttöä ja rikollista elämäntapaa. Muita käsiteltyjä aiheita olivat muutos ja motivaatio, omat arvot ja tunteet sekä toimintavaihtoehdot vankeusaikana.

Vastaajista kaksi oli sitä mieltä, että keskusteluserjan aiheet olivat hyviä ja sopivat omaan elämäntilanteeseen. Kaksi vastaajista ei vastannut kysymykseen. Yhden mielestä aiheet sopivat omaan elämäntilanteeseen suurimmaksi osaksi. Yksi haastateltava koki osan keskusteluserjan kysymyksistä vaikeiksi, eikä ymmärtänyt kaikkien kysymysten merkitystä. Kukaan vastaajista ei ollut sitä mieltä, että keskusteluserjassa olisi jäänyt joku aihe käsittelemättä, mitä he olisivat toivoneet. Yksi vastaajista mainitsi, että hän ei saanut aiheista mitään irti ja yksi mainitsi, että on hankala verrata, koska hän ei ollut käynyt muita ohjelmia. Keskusteluserjan tapaamisten välit koettiin sopiviksi ja tapaamiset olivat joko 2 kertaa viikossa tai noin viikon välein.

Suurin osa vastaajista eli neljä vastaajaa oli sitä mieltä, että osa työkirjan tehtävistä sekä aiheista oli haastavia. Haastateltavat kokivat tehtävät haastaviksi, koska osalla oli vaikeuksia ymmärtää tehtävien tarkoitus tai käsitellä asioita mitä

ei ole aiemmin ajatellut tai pohtia päihteidenkäytön seurauksia itselle tai läheisille. Kahden vastaajan mielestä tehtävät olivat hyviä. Yksi vastaaja koki, että hän olisi halunnut käydä aiheet läpi kirjallisen osuuden sijaan keskustelemalla. Yksi vastaajista kuvaili työkirjan tehtäviä seuraavasti:

”Semmosta ihan mukavaa touhua. Ratkoa omia juttuja, käydä vähän omaa mielen syvyyttä tai tuolla noin vähän pyörähtämässä.”

Jokainen haastateltavista oli saanut keskustelutarjan aikana tietoa myös muista kuntoutusmenetelmistä, kuten A-klinikasta, Kalterit taakse kurssista ja Kisko-kuntoutuksesta. Puolet vastaajista oli osallistunut VKM-ohjelman lisäksi Kalterit taakse -kurssille. Kalterit taakse -ohjelma on ryhmämuotoinen ohjelma, jossa keskitytään vankien päihde- ja rikoskierrettä ylläpitävien ajattelu- ja toimintamallien muuttamiseen. Ohjelmassa käsiteltäviä teemoja ovat esimerkiksi tietoisuuden lisääminen päihde- ja rikoskierteestä, selviytymiskeinojen vahvistaminen, uuden identiteetin ja uusien samaistumiskohteiden muodostaminen esimerkiksi itsearvostuksen löytämisen kautta. (Kallio 1999, 10–11.)

Kisko-kuntoutus on kolmivaiheinen kuntoutusohjelma, jonka tavoitteena on turvata päihteettömyys, opetella päihteetön elämäntapa ja motivoitua elämänikäiseen kasvuun. Ohjelman kokonaiskesto on 1½ - 2 vuotta ja se sisältää erilaisia ryhmiä, luentoja, omaehtoista työskentelyä ja jatkohoitoryhmiin, kuten AA tai NA -ryhmiin tutustumista. Kuntoutuksen ensimmäinen vaihe toteutetaan suljetussa vankilassa, toinen vaihe avolaitoksessa ja kolmas vaihe vapautumisen jälkeen siviilissä. (Knuuti & Vogt-Airaksinen 2010, 18.)

9.4 Vangeille tärkeimmät ohjelman teemat

Puolet haastateltavista piti ihmissuhteisiin ja läheisiin liittyviä teemoja heille tärkeimpinä ja merkityksellisimpinä.

”Tämä esimerkiksi, niin tuota, Muiden huolenpito minusta, niin minä en ees ajatellu, helevetti, osannu, että joku vois olla huolissaan, minä vaan luulin että ne vittuilee mulle, se on.. Sen takia panin, ei

ihimiset voi olla huolissaan vaan se on semmosta kiusantekoa ja semmosta niin, mutta se avas, vähän niikö vähän silimiä, että se voiski luultavasti ehkä olla semmosta huolta ja tämmöstä.”

Yhden vastaajan mielestä hänelle merkityksellisin ja haastavin tehtävä oli sellainen, jossa hänen tuli löytää itsestään positiivisia puolia. Yhden vastaajan mielestä hänelle oli merkityksellisin tehtävä, jossa kartoitettiin menneisyyttä ja yksi vastaajista ei osannut nimetä hänelle merkityksellistä teemaa tai aihetta. Yksi haastateltavista mainitsi hyvänä tehtävänä Arvokortit, että oppii tuntemaan itsensä paremmin ja tietää mitä haluaa. Hän koki Ihmekysymys-tehtävän turhaksi, koska hänen mielestään nykytilanne eroaa niin paljon normaalielämästä, että on ihan turha kuvitella tulevaisuutta.

Osa vastaajista mainitsi, että keskusteluserjassa tuli ajateltua sellaisia asioita, joita ei ole aikaisemmin ajatellut sekä että asioita mieltii enemmän. Osalle heräsi halu osallistua muillekin kursseille ja koulutukseen.

”No mulla tuli sit semmosii juttuja mieleen, että tää taitaa olla ihan oikee suunta. Niinku mä oon jo puoli vuotta tämmösiä kursseja sun muuta. Siinä vaiheessa mulle tuli semmonen, että no niin ei muuta kun sitte vaan jatkokoulutukseen niin sanotusti, muille kursseille. Kyllä niinku haluan kyllä, että saa niinku homman potkittua.. homman eteenpäin, että. Tuskin olisin menny Kalterit taakse -kurssille, jos en ois VKM:ää käyny.”

Kaksi haastateltavista mainitsi, että he ovat jo aikaisemmin halunneet muuttaa käyttäytymistään, mutta he eivät osanneet eritellä oliko ohjelmalla suoranaisesti vaikutusta heidän muutosmotivaatioonsa, mutta se ei ainakaan heikentynyt.

9.5 Ohjelman vaikutukset ja konkreettiset hyödyt

Ohjelma sekä vankeustuomio olivat vaikuttaneet haastateltavien päihteiden käyttöön. Kaksi haastateltavaa mainitsi, että kiinnostus päihteiden käyttöön ja hankintaan oli loppunut ohjelman myötä. Kaksi haastateltavista oli sitä mieltä, että heidän ajatusmaailmansa on muuttunut vähemmän päihdemyönteiseksi. Kaksi ei nimennyt erityisiä vaikutuksia ja yksi haastateltava koki, ettei hänellä

ole tarvetta käyttää päihteitä.

”No minä en oo ettiny niitä päihteitä enää, en oo kyselly niitten perrään enää, Kyllähän sitä tuli, joka vankilassa etittyä ja kyselyä. No, kyllä minä varmasti ajattelen vähän eritavalla, mutta se on pikku piru istuu vieläki tuola olokapäällä.”

”No nythän sitä ei niinku oo. (päihteidenkäyttöä) Ei, (ole ollut vankilassa oloaikana) ja vaikka on niinku tarjottu, ei oo silleen käyny mielessäkään että ottasin.”

Edellä mainittujen lisäksi haastateltavat nimesivät ohjelman konkreettisia hyötyjä. Erään haastateltavan mielestä hän oli ohjelman myötä alkanut miettiä syvällisemmin ihmissuhteitaan sekä sitä, minkälaisia ihmissuhteita kannattaa pitää ja mitä ei. Hän oli myös huomannut että seura ja alkoholi vaikuttavat suoraan rikollisuuteen. Kolme muuta mainitsivat ohjelman hyödyiksi, että se herättää uusia ajatuksia ja pistää miettimään asioita sekä sen, että on oppinut katsomaan asioita ulkopuolisen silmin sekä saanut uusia oivalluksia.

”No varmaanki se, (konkreettinen hyöty) että tuota jotenki on pystynyt kattoon niitä asioita vähän niinku ulkopuolisen silmin, sitä omaa tilannettaan ja niinku kuinka järkky se niinku oikeesti on ja miten vakavasta asiasta on silleen kyse, Niin siinä on saanu vähän semmosia uusia ajatuksia ja semmosia oivalluksia. Esimerkiksi tässä just siitä kun mietittiin, että vaikka että miltä mun tärkeistä ihmisistä tuntuu kun mä teen rikoksia tai oon niinku vankilassa tai jotaki tämmöstä”

Eräs haastateltava mainitsi myös pohtineensa keinoja päihteidenkäytön vähentämiseksi, esimerkiksi pysymisen erossa tietyistä paikoista ja ihmisistä. Päällimmäisenä kahdella haastateltavista oli jäänyt ohjelmasta mieleen ihmissuhteiden käsittely, läheisten tunteet ja omien tekojen seurausten pohdinta, erityisesti läheisten näkökulmasta. Yksi haastateltava mainitsi turhautumisen siihen, että ei ole päässyt koulutukseen vankeusaikana. Muita asioita, joita haastateltavat mainitsivat jääneen ohjelmasta päällimmäisenä mieleen, olivat se, että saa keskustella omista asioista jonkun kanssa ja halu lopettaa päihteidenkäyttö. Yksi haastateltavista ei osannut nimetä ohjelmasta lainkaan konkreettista hyötyä tai sitä mikä olisi hänelle jäänyt ohjelmasta päällimmäisenä mieleen.

”Tuo toimii vähän niinku jos ei kävelykeppinä niin suunnannäyttäjänä.”

Olisimme halunneet selvittää, miten haastateltavien lomamatot ovat sujuneet päih-teidenkäytön kannalta, mutta kukaan haastateltavista ei ollut käynyt vielä lomilla. Kaksi haastateltavista oli käynyt kuitenkin saatetuilla lomilla. Poistumislupa saatettuna on yleensä lyhytaikainen, esimerkiksi hautajaisiin osallistuminen ja se voidaan myöntää ennen lomakauden alkua. Poistumisluvat voidaan myöntää, kun tuomiosta on suoritettu kaksi kolmasosaa. Vangille, joka on noudattanut huolellisesti rangaistusajan suunnitelmaa, poistumislupa voidaan myöntää myös aikaisemmin, kun puolet vankilassaoloajasta on suoritettu. Tutkintavangille poistumislupa myönnetään ainoastaan saatettuna. (Opas Oulun vankilassa olevien vankien omaisille, 4.) Viisi haastateltavaa koki, ettei ohjelma ole vaikuttanut heidän ihmissuhteisiinsa. Yksi haastateltavista mainitsi, että hän keskusteli puolisonsa kanssa enemmän ohjelman aikana ja he käsittelivät yhdessä ohjelman teemoja.

9.6 Haastateltavien tulevaisuuden näkymät

Ohjelman loppuvaiheessa asiakkaan kanssa voidaan tehdä toimintasuunnitelma, johon kirjataan tavoitteita ja pohditaan tulevaisuutta. Viisi haastateltavaa oli tehnyt toimintasuunnitelman. Toimintasuunnitelmissa määritetyt tavoitteet liittyivät päihteettömyyteen, rikoksettomaan elämään, koulutukseen, työhön sekä ihmissuhteiden säilyttämiseen ja hoitoon sekä terveellisiin elämäntapoihin. Lähi-tulevaisuuteen liittyvät osatavoitteet olivat pääsääntöisesti toteutuneet, mutta kauemmas tulevaisuuteen suuntaavat tavoitteet olivat vielä toteutumatta.

Kolmen haastateltavan tulevaisuuden suunnitelmiin vankeusajan jälkeen kuului työ. Kaksi haastateltavista ei ollut vielä miettinyt tulevaisuudensuunnitelmia vankeusajan jälkeen, koska he kokivat, että vapautumiseen on vielä niin pitkä aika. Yksi haastateltavista mainitsi myös opiskelun vankeusaikana. Yksi haastateltavista mainitsi tulevaisuudensuunnitelmikseen lääkityksen aloittamisen.

”No minä hankin Antabuksen, ennen en täältä lähe. (naurahtaa)”

Haastateltavista kaksi kokee, ettei tarvitse tulevaisuudessa vapauduttuaan jatkohoitoa, koska he uskovat selviävänsä ilmankin. Kaksi haastateltavista ei vielä tiennyt aikooko hakeutua jatkohoitoon. Yksi haastateltavista aikoi osallistua NA -ryhmään eli huumeidenkäyttäjien tukiryhmään ja yksi haastateltava aikoo todennäköisesti hakeutua palvelujen piiriin. Kaikki haastateltavat uskovat, että heidän vapauduttuaan asuinpaikkakunnalla löytyy tarvittaessa hoito- ja kuntoutuspalveluja. Osalla haastateltavista oli hieman kriittisiä mielipiteitä päihdehoidosta ja -kuntoutuksesta:

”En mä tiä. (meinaako mennä jatkohoitoon) Jos ei oo osaa käyttää silloin ku menee johonki katkolle, niin sen jälkeen ainaki osaa. Mitä oon kattonu noita kavereita, jot on käyny. Semmonen käsitys mulla on.”

”Että mää oon ollu siviilissä aika vastaan kaikkia tämmösiä päihdekuntoutuksia, ku mää oon nähny niitä vieressä, nii eihän niissä kukaan kuntoudu. Sehän on vaan semmosta ylläpitoa, niinku korvaushoidot ja sun muut, niin ei siinä oo tarkoituskaan, et sä lopetat sen kaman käyttöä, siinä vaan se kama annetaan sulle laillisesti. Niin mikä on sen tarkoitus?”

Haastateltavat näkivät tulevaisuuden pääsääntöisesti positiivisena. Kaksi mainitsi, että he näkevät tulevaisuuden päihteettömyyden kannalta hyvänä ja yksi korosti rikoksettomuutta tulevaisuudessa. Kahdella muulla haastateltavalla oli luottavainen mieli tulevaisuuden suhteen ja toinen heistä mainitsi, että asiat ovat nyt paremmin kuin ennen. Yksi haastateltavista ei kyennyt erittelemään tulevaisuuden näkymiään. Haastateltavat kuvasivat tulevaisuuden näkymiään seuraavasti:

”Kyllä sitä nyt ainakin päihteettömänä tässä kattoo kovasti, että siihen mää oon pyrkiny kokoajan, vaikka ei oo kyllä vielä mittään semmosta ongelmaa tullu tässä, että olis jotakin tehny mieli tai sellasta.”

”Siis huumeitten käytön suhteen? (tulevaisuutta) No en mä tiä, ku tää on. Niin.. Ei sitä pysty aatella ees ens viikkoakaan.”

”No, tämä on viimeinen reissu täällä muurien sisäpuolella, ihan hyvältä näyttää. Kyllä (on luottamus tulevaisuuteen) No oikeestaan,

mutta onhan niitä (ajatuksia) tietysti ollu ennenkin, mutta ei sillata-valla oo ajatellu, kyllä se ollu niin lyhkäsiä reissuja, nyt on aikaa enemmän.”

9.7 Ohjelman kehittämisideat

Erään haastateltavan mielestä ohjelmaa pitäisi tehdä vähän yksinkertaisemmaksi, jotta ymmärtäisi kysymysten ja tehtävien tarkoituksen. Haastateltavan mielestä ohjelmassa tulisi olla useampia lyhyempiä tapaamisia, koska hän ei muistanut, mitä tapaamisissa käsiteltiin. Hän toivoi, että ohjelma olisi selkeämpi kokonaisuudessaan. Hän uskoi, että vangeista 80 prosenttia on keskittymishäiriöisiä, mikä vaikuttaa ohjelman haastavuuteen vankien näkökulmasta.

Toinen koki, että ohjelma voisi olla pidempi, noin 10 kertaa olisi hänen mielestään sopiva pituus. Hänen mielestään tehtäväsisällöt olivat hyviä, mutta hän uskoo, että monelle voi olla vaikeaa ymmärtää kysymyksiä. Hän ehdottaakin, että voisivatko kysymykset olla vähän helpompia. Hänen mielestään ohjelma sopii vankilaan. Hän koki, että ohjelma oli hyvä ja että siinä miettii asioita ja tiettyjä asioita selkeni hänelle. Muut haastateltavat eivät nimenneet erityisesti kehitysideoita, mutta haastatteluissa jo aikaisemminkin mainitut seikat eli kysymysten ja tehtävien vaikeaselkoisuus nousivat esille haastatteluissa. Vangit kokivat, että tehtävät olivat kieliasultaan muotoiltu vaikeaselkoisiksi ja niiden herättämien tunteiden ja ajatusten pohtiminen koettiin haastavaksi.

10 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS

10.1 Tutkimuksen luotettavuus

Ydinasioita laadullisessa tutkimuksessa ovat paikkojen, henkilöiden ja tapahtumien kuvaukset. Validius merkitsee sitä, että kuvaukset ja niihin liitetyt selitykset tai tulkinnat ovat yhteensopivat. Tutkijan on selostettava tarkasti tutkimuksen toteuttamisesta sen kaikissa vaiheissa. Aineiston tuottamisen olosuhteet on kerrottava selvästi ja totuudenmukaisesti. Laadullisen aineiston analysoinnissa on keskeistä luokittelujen tekeminen ja luokittelun syntymisen ja perusteiden selittäminen. Tuloksia tulkittaessa on kerrottava millä perusteella tulkintoja esitetään ja mihin päätelmät perustuvat. Tulosselosteita voidaan rikastuttaa esimerkiksi suorilla haastatteluotteilla. Tutkimuksen validiutta voidaan tarkentaa myös käyttämällä tutkimuksessa useampia menetelmiä. (Hirsjärvi; Remes & Sajavaara 2009, 232–233.)

Laadullisen tutkimuksen uskottavuus edellyttää tutkimukseen osallistuneiden riittävää kuvausta ja arviota kerätyn aineiston totuudenmukaisuudesta sekä sitä, että tutkijan tekemä käsitteellistäminen ja tulkinta vastaavat tutkittavien käsityksiä. Tulosten siirrettävyys toiseen konseptiin riippuu siitä, miten samankaltainen tutkittu ympäristö ja sovellusympäristö ovat. Ulkopuolisen henkilön tulee tarkistaa tutkimusprosessin toteutuminen ja arvioida tutkimuksen tuotokset eli aineisto, löydökset ja tulkinnat. Tutkimustilanteen arvioinnissa tutkijan on huomioitava sekä tutkimukseen ennustamattomasti vaikuttavat tekijät, että tutkimuksesta ja ilmiöstä itsestään johtuvat tekijät. Tutkimuksen vahvistettavuus varmistetaan sillä, että tehdyt ratkaisut ja päättelyt esitetään niin tarkasti, että lukija pystyy seuraamaan tutkijan päättelyä ja arvioimaan sitä. Vahvistettavuutta lisää se, jos tehdyt tulkinnat saavat tukea toisista vastaavaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 138–141.)

Myös omat sitoumukset tutkijana on selitettävä eli miksi tutkimus on itselle tärkeä, omat alkuolettamukset ja ajatusten mahdolliset muutokset. Aineiston keruussa on mainittava miten aineiston keruu on tapahtunut toisaalta menetelmä-

nä, eli esimerkiksi haastatteluna, ja toisaalta tekniikkana, esimerkiksi nauhoittamalla. On mainittava myös aineiston keruuseen liittyneet erityispiirteet sekä mahdolliset ongelmat ja tutkijan mielestä muut merkitykselliset seikat. On arvioitava miten tutkijan ja tiedonantajan suhde toimi, millaisella aikataululla tutkimus tehtiin, miten aineisto analysoitiin sekä miten tuloksiin ja johtopäätöksiin tultiin. On huomioitava myös tutkimuksen eettisyys, ja miten tutkimusaineisto on koottu ja analysoitu. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 138–141.)

Lisäsimme tutkimuksemme luotettavuutta perehtymällä aiheen teoriatietoon laajasti sekä valitsimme haastateltavat tarkoituksenmukaisesti ja rajasimme kohde-ryhmän Rikosseuraamuslaitoksen erityisasiantuntijan ohjeistusten mukaan. Kuvaamme tutkimusprosessin myös raportissamme tarkasti ja litteroimme aineiston huolellisesti sanasta sanaan. Aineiston analysoinnin sekä analyysin pohjalta tehdyt johtopäätökset kuvaamme myös raportissa yksityiskohtaisesti.

Tutkimuksemme luotettavuutta ja pätevyyttä vahvisti se, että kaikki haastateltavat olivat suorittaneet VKM-ohjelman kokonaan loppuun. Haastattelutilanteet olivat samankaltaisia eli jokaisessa haastattelussa, yhtä lukuun ottamatta, oli kaksi haastattelijaa, joista molemmat olivat perehtyneet VKM-ohjelman teoriatietoon sekä hankkineet käytännön työkokemusta vankeinhoidosta harjoittelujaksolla Oulun vankilassa. Työkokemuksen myötä suhtautumisemme haastateltaviin oli luontevaa sekä hyvin neutraalia. Kokemuksen kautta osasimme suhtautua vankeihin sekä heidän kohtaamiseensa oikein. Kahden haastateltavan mukanaolo lisää luotettavuutta myös täydentävien näkemysten kautta.

Aineiston keruussa teemahaastatteluiden kysymykset oli asetettu selkeiksi ja ymmärrettäviksi ja haastattelutilanteissa ympäristö oli rauhallinen. Kysymykset myös esitettiin ennen varsinaisia haastatteluja. Haastattelutilanteessa haastateltava sai halutessaan lisätietoa tutkimuksesta suoraan haastatteliijoilta ja kysymyksiä pystyttiin selkeyttämään itse haastattelutilanteessa, tällä minimoitiin väärinkäsitykset haastateltavien vastauksissa.

Kuvasimme opinnäytetyössämme vankien kokemuksia Oulun ja Pelson vankiloissa. Tulokset perustuvat yksittäisten vankien kokemuksiin ja näin ollen tulok-

set eivät ole yleistettävissä. VKM-ohjelman sisältö on pääsääntöisesti sama jokaisessa toteutetussa ohjelmassa, mutta monipuolisemman kokonaiskuvan luomiseksi tarvittaisiin suurempaa otoskokoa VKM-ohjelmaan osallistuneista vangeista tai yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaista.

10.2 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaan hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu, että tutkijat noudattavat tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja kuten rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössään. Heidän tulee soveltaa tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä sekä olla avoimia tuloksia julkaisessa. Muiden tutkijoiden työtä tulee kunnioittaa ja antaa heidän saavutuksilleen niille kuuluva arvo ja merkitys. Tutkimus tulee suunnitella, toteuttaa ja raportoida yksityiskohtaisesti ja kaikkien tutkimukseen osallistuvien jäsenten oikeudet, vastuut ja velvollisuudet on kirjattava kaikkien hyväksymällä tavalla. Rahoituslähteet ja muut sidonnaisuudet on ilmoitettava osallistujille ja raportoitava tuloksia julkaistaessa. Tutkijan tulee myös noudattaa hyvää hallintokäytäntöä sekä henkilöstö- ja taloushallintoa. (Kuula 2006, 34–35.)

Jotta tutkimus olisi eettisesti kestävä, tulee tutkijan tunnistaa ja välttää mahdolliset eettiset ongelmat jo etukäteen. Tämä edellyttää tutkijalta ennen kaikkea ammattitaitoa, ammattietiikkaa, sekä herkkyyttä huomioida tutkimuksensa ongelmakohdat. Tutkimuksen eettisiä ongelmakohtia ovat Suojasen (1982) mukaan tutkimuslupaan, tutkimusaineiston keruuseen, tutkimuskohteen valintaan, osallistumiseen ja tutkimuksesta tiedottamiseen liittyvät kysymykset. Tutkimuslupa tulee saada sekä tutkittavilta että viranomaisilta. Tutkittavilla on myös oikeus jättää vastaamatta tai kieltäytyä haastattelusta niin halutessaan. Tutkittavan ja tutkijan välillä ei saa olla sellaista riippuvuussuhdetta mikä vaikuttaisi tietojen antamisen avoimuuteen. (Eskola & Suoranta 2003, 52–59.)

Ihmisoikeudet muodostavat ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettisen perustan. Tutkittaville on selvitettävä tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja mahdolliset

riskit. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja yksilöillä on oikeus olla osallistumatta tutkimukseen, keskeyttää mukanaolonsa ja oikeus kieltää itseä koskevan aineiston käyttö. Tutkijan on myös varmistettava, että osallistuja tietää, mistä tutkimuksessa on kyse. Osallistujien oikeudet ja hyvinvointi on turvattava ja mahdolliset ongelmat on huomioitava etukäteen. Tutkimustietojen on oltava luottamuksellisia eikä saatuja tietoja luovuteta ulkopuolisille eikä käytetä muuhun kuin sovittuun tarkoitukseen. Osallistujien on jätävä nimettömiksi ja tutkijan on noudatettava lupaamiaan sopimuksia, jotta tutkimuksen rehellisyys ei vaarannu. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 131.)

Eettisesti kestävien tutkimustapojen lähtökohta on ihmisarvon kunnioittaminen mikä ilmenee pyrkimyksenä turvata tutkittavien itsemääräämisoikeus, henkinen ja fyysinen vahingoittumattomuus sekä yksityisyys. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston anonymisointi tapahtuu poistamalla tai muuttamalla henkilönimet ja muut erisnimet, sekä arkaluonteiset tiedot ja luokittelemalla taustatiedot kategorioihin. (Kuula 2006, 60, 214.)

Eettiset kysymykset painottuvat sellaisessa tilanteessa, jossa tutkimuksen keskiössä ovat monella tapaa haavoittuvaiset, yhteiskunnan marginaalissa elävät ihmiset. Granfelt on tutkinut vankien asunnottomuutta sekä huume- ja huumekuntoutujien asumisyhteisöä asukkaiden näkökulmasta. Hän ottaa esille vankilaslangin tuntemuksen merkityksen vankeja haastatellessa. Samaa mieltä kielen merkityksestä ja vankilaslangin tuntemuksesta oli myös Kyngäs, joka tutki vankeuden vaikutuksia nuorten miesten elämänkulussa (Kyngäs 2000, 57). Granfelt tuo esille, että usein yhteiskunnan asenteet vankeja ja erilaisia marginaaliryhmiä kohtaan ovat hyvin kielteiset ja erityisesti vangit näyttävät mediassa pääsääntöisesti torjuntaa ja vihamielisyyttä herättävinä narkomaaneina tai ammattirikollisina. Kuitenkin vankiloissa löytyy pääsääntöisesti köyhiä, nuorehkoja miehiä ja naisia, jotka elävät kuluttavaa elämää ja heidän rikoskierrettään ylläpitää päihderiippuvuus ja heikko sosiaalis-taloudellinen tilanne. Vaikka vangit osallistuvat harvoin heistä ja yhteiskunnasta käytävään julkiseen keskusteluun, he ovat usein kuitenkin tietoisia yhteiskunnan asenteesta heitä kohtaan. (Granfelt 2004, 134–140.)

Yhteiskunta näyttäytyy hyvin erilaisena marginaalissa eläville ja kuvittelun merkitys toimii mahdollisuutena tavoittaa toisen kokemuksia. Granfelt painottaa kasvokkain haastattelussa vuorovaikutusta toisen kokemusmaailmaan eläytymisen edellytyksenä. Marginaaliryhmien kohtaamisessa voidaan erottaa erilaisia lähestymistapoja. Marginaaliryhmät voidaan nähdä tavalla tai toisella vajavaisina, eikä tasavertaisina muiden kanssa. Kuitenkaan kaikki yhteiskunnan ulkopuolelle jääneet, eivät katso elävänsä syrjäytyneinä ja yhteiskunnan normien vastainen elämäntapa voi olla myös tietoinen valinta. Kohtaamisiin voi myös liittyä romantisoitua eli tutkijassa saattaa herätä naiivia innostusta. Tämä innostus voidaan kääntää voimavaraksi ja tutkija ei voi saada rikkaita tarinoita, jos ei ole oikeasti kiinnostunut kuuntelemaan haastateltaviaan. Kiinnostusta on vaikea teeskennellä ja pahimmassa tapauksessa tutkija voi entisestään murentaa haastateltaviensa itsetuntoa ja tuottaa häpeän kokemuksia, jolloin he kokevat, ettei heidän tarinansa ole merkityksellinen tai kiinnostava. Usein haastateltavat antavat anteeksi tutkijan tietämättömyyden, alakulttuurin heikon tuntemuksen ja tietynlaisen sosiaalisen kömpelyyden, jos he vakuuttuvat, että tutkija on kiinnostunut kuuntelemaan ja edes yrittää ymmärtää. (Granfelt 2004, 140–143.)

Haastateltaviin ja heidän elämäänsä kohdistuvaa moralisointia ja toisen puolesta tietämistä on syytä välttää. Tutkijan ei kannata olettaa ymmärtävänsä, jos haastateltavat eivät selitä tai tee hänelle ymmärrettäväksi omaa kokemusmaailmaansa. On myös merkityksellistä, mistä näkökulmasta tutkija lähestyy haastateltaviaan ja tähän vaikuttavat esimerkiksi käsitteiden valinta, joka on ensiarvoisen tärkeää erityisesti marginaaliryhmiä tutkittaessa. Häpeän tuottamista haastateltaville on pyrittävä kaikin keinoin välttämään ja tutkijan on reflektoitava käyttäytymistään haastattelutilanteissa ja arvioitava kuinka tasapuolisesti ja arvostavasti hän suhtautuu haastateltaviinsa. Kertomukset voivat myös liikuttaa tutkijaa ja hänen tuleekin antautua tarinoiden vietäväksi ja tulemaan kosketetuksi. Kuitenkin aineiston käsittelyssä tutkijan on etäännyttävä itsensä haastateltavistaan ja vaikka hänestä voi tuntua, että hän on päässyt hetkittäin hyvinkin lähelle haastateltavia, tutkija jää kuitenkin ulkopuoliseksi suhteessa heidän todellisuuteensa. Marginaaliryhmiä koskevan tutkimuksen tehtävänä on tuoda hiljaisten ryhmien kertomaa todellisuutta osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua. (Granfelt 2004, 145–152.)

Noudatimme työssämme hyviä eettisiä periaatteita hankkimalla tarvittavat tutkimusluvut sekä suojaamalla haastateltaviamme anonymiteettia. Saimme tutkimusluvan Rikosseuraamuslaitokselta sekä haastateltavilta itseltään. Haastateltaville selvitetiin anonymiteetin suojaamiseen liittyvät toimenpiteet aineiston keruussa, analysoinnissa ja käsittelyssä. Opinnäytetyömme aiheen sekä tutkimuksemme kohderyhmän huomioon ottaen pohdimme eettisyyden kannalta sitä, että joillekin henkilöille vankeusrangaistus, rikollinen elämäntapa sekä päihteiden käyttö voi olla arka aihe. Näin ollen aihetta tulee käsitellä hienotunteisesti. Haastattelutilanteissa kuitenkin ilmeni, että haastateltavat olivat hyvin avoimia ja vastasivat kaikkiin kysymyksiin vaikeuksista, myös heidän rikoshistoriaansa ja päihteidenkäyttöään koskeviin kysymyksiin. Haastateltavien valinta on ensiarvoisen tärkeää myös eettiseltä kannalta ja mielestämme oli hyvä, että VKM-ohjaajat valitsivat haastatteluihin soveltuvat henkilöt. Kuitenkin kohderyhmään kuuluvien vankien vähäisen määrän vuoksi haastatteluihin osallistuivat kaikki vankiloissa haastatteluajankohtana paikalla olevat kohderyhmään kuuluvat vangit. Kukaan ei kieltäytynyt haastatteluun osallistumisesta.

Tutkimuksen eettisyyden kannalta oli perusteltua kieltäytyä henkilökunnan mukanaolosta haastattelutilanteesta. Henkilökunnan, esimerkiksi vartiointihenkilöstön, läsnäolo olisi voinut vaikuttaa merkittävästi haastateltavien vastauksiin, avoimuuteen sekä rehellisyyteen. Korostimme jokaisen haastattelun alussa haastateltavien anonymiteetin säilymistä ja haastateltavat olivat tietoisia haastattelunauhojen käytöstä, säilyttämisestä ja hävittämisestä. Jokaiselta haastateltavalta pyydettiin myös Rikosseuraamuslaitoksen ohjeistuksen mukaan kirjallinen suostumus haastattelun äänitallennukseen.

Eettisyyden kannalta oli myös tärkeää, että emme olleet työskennelleet harjoitteluaikanaan näiden haastateltavien vankien kanssa, emmekä tunteneet vankeja entuudestaan. Haastateltavan ja haastattelijan välillä ei saa olla riippuvuussuhdetta, esimerkiksi terapeutti-potilassuhdetta (Eskola & Suoranta 2003, 59). Näin ollen haastatteluun osallistuneilla vangeilla ei ollut ennako-oletuksia haastatteliijoista, eikä päinvastoin. Haastateltavat eivät myöskään rinnastaneet opinnäytetyön tekijöitä vankilan henkilökuntaan kuuluviksi.

11 POHDINTA

Emme voi suoraan verrata opinnäytetyömme tuloksia tutkimuksiin vankien kokemuksista VKM-ohjelmasta, koska tällaisia tutkimuksia ei ole vielä valmistunut. Väkeväinen haastatteli opinnäytetyössään viittä vankia, jotka olivat osallistuneet motivoiviin päihdehaastatteluihin Mikkelin vankilassa (Väkeväinen 2000, 25). Kaikki haastattelemamme vangit pitivät ohjelmaan osallistumis päätöstä helppona ja siihen vaikuttivat erilaiset syyt. Samanlaisia tuloksia sai myös Väkeväinen omassa tutkimuksessaan, hänen tutkimuksensa vangeille osallistumispäätöksen tekeminen oli myös helppoa, eikä haastatteluihin menemiseen ollut kynnystä (Väkeväinen 2000, 26).

Yhteistyö VKM-ohjaajan kanssa sujui jokaisen haastattelemamme vangin mukaan hyvin, yhtä lukuun ottamatta. Kaksi vangeista mainitsi erityisesti ohjaajan salassapitovelvollisuuden ja toi ilmi, että he luottavat siihen. Väkeväisen tutkimuksessa vangit kokivat myös keskustelut luottamuksellisiksi, mutta heille tuli tunne, etteivät keskustelujen vetäjät luottaneet heihin (Väkeväinen 2000, 31). Meidän tutkimuksessamme ei tällaista tullut ilmi. Yhteistyön sujuvuuteen saattoi vaikuttaa se, että vangit saivat valita oman VKM-ohjaajansa ja yksi vangeista mainitsi myös, että hän oli jo aikaisemmin keskustellut ohjaajan kanssa muistakin asioista ennen ohjelman suorittamista eli he olivat jo tutustuneet toisiinsa jo aikaisemmin. Saimme myös harjoittelujaksomme aikana sellaisen kuvan, että vangit suhtautuvat varsinkin sosiaalipuolen työntekijöihin positiivisesti. Vankien luonteenpiirteillä ja erityisesti avoimuudella oli myös merkitystä yhteistyön sujuvuuteen ja osa mainitsi, että he ovat yleisestikin avoimia, eikä heillä ole vaikeuksia puhua omasta menneisyydestään tai esimerkiksi rikollisesta elämäntavasta.

Haastattelemamme vangit mainitsivat keskustelleensa ohjelman aikana erityisesti ihmissuhteisiin ja päihteisiin liittyvistä aiheista. Väkeväisen tutkimuksessa hänen haastattelemansa vangit käsitelivät samankaltaisia aiheita liittyen päihteisiin ja niiden käyttöön ja tulevaisuuteen (Väkeväinen 2000, 28). Yksi vangeista ei osannut nimetä aiheita juurikaan. Haastattelemillamme vangeilla oli myös

mahdollisuus ottaa VKM–työkirja mukaan haastatteluun muistin virkistämiseksi, koska osalla haastatelluista saattoi olla pitkäkin aika ohjelman suorittamisesta. Uskomme, että vangit mainitsivat edellä mainitut aiheet sen takia, koska ne olivat heille ohjelman aikana tärkeimpiä.

Suurin osa haastattelemistamme vangeista oli sitä mieltä, että tehtävät olivat haastavia. Tehtävät voivat olla muotoiltu vaikeasti ymmärrettäviksi. Esimerkiksi valmisteleavassa tapaamisessa voidaan valita asiakkaan tilanteeseen sopiva lomake, jossa kartoitetaan asiakkaan mielipidettä nykytilanteesta, kuten päihteiden käytöstä ja muusta haitallisesta käyttäytymisestä. Osa lomakkeen kysymyksistä mittaa asiakkaan ambivalenssia eli ristiriitaa haitallista käyttäytymistä kohtaan. Esimerkiksi yhdessä lomakkeista, joka on tarkoitettu sellaisille asiakkaille, jotka eivät käytä huumeita, on yhtenä kysymyksenä seuraava väittämä: ”Ehkä minullakin on oma osuuteni tähän ongelmaan, mutta en oikein usko.” Asiakasta pyydetään valitsemaan vastausvaihtoehdoista, se joka kuvaa hänen näkemystään väittämästä. Vastausvaihtoehtoja on viisi, jotka ovat välillä täysin eri mieltä – täysin samaa mieltä. (Farbring & Berge 2006, 18.) Tällainen kysymyksenasettelu voi olla asiakkaille haasteellinen kysymyksen kaksijakoisuuden takia. Osa haastateltavista mainitsi, etteivät he olisi yksin pystyneet tekemään tehtäviä etukäteen sellissä, vaan he tarvitsivat ohjaajan apua, jotta he ymmärtävät kysymykset. Ohjaajien olisi hyvä huomioida tämä asia, kun he suunnittelevat tapaamisten ajankäyttöä ja pituutta, jotta ohjaajille jäisi tarpeeksi aikaa selvittää vangille kysymyksiensä sisältöä ja merkitystä, jos vanki kokee sen tarpeelliseksi. Tietenkin tässä on yksilöllisiä eroja ja osa vangeista koki tehtävät selkeiksi ja helpoiksi ymmärtää.

Toinen asia, jonka haastateltavat kokivat tehtävissä haasteelliseksi, oli tehtävien herättämät voimakkaat tunteet, varsinkin kun tehtävissä käsiteltiin heille läheisten ihmisten tunteita ja reaktioita, jotka heidän rikollinen käyttäytymisensä ja vankeustuomionsa olivat aiheuttaneet. Osa vangeista pohti ohjelman myötä syvällisesti läheisten näkökulmaa ja he toivat esille, että he eivät ole aikaisemmin pohtineet tekojensa seurauksia juurikaan muiden kannalta. Tämä herätti osassa vangeista syyllisyydentuntoa ja ahdistusta. Tämä olisi hyvä huomioida esimerkiksi niin, että tapaaminen päättyisi aina positiivisissa tunnelmissa, jotta

negatiiviset tunteet eivät jäisi vangilla päällimmäisenä mieleen. Negatiivisiin tunteisiin voitaisiin myös palata seuraavassa keskustelussa ja jatkaa niiden käsitteilyä, mikäli vanki katsoo sen tarpeelliseksi.

Meidän haastattelemamme vangit olivat kaikki saaneet tietoa myös muista päihdekuntoutus- ja hoitomenetelmistä VKM-ohjelman aikana. Väkeväisen tutkimukseen osallistuneet vangit olivat eri mieltä, he kokivat, että aiheesta oli keskusteltu hyvin vähän ja käsitelty pääsääntöisesti oman talon sisällä tarjottavia mahdollisuuksia. Muutama olisi erityisesti halunnut tietoa muiden vankiloiden tarjoamista päihdepalveluista. (Väkeväinen 2000, 29.) Haastattelemistamme vangeista kolme oli suorittanut VKM-ohjelman jälkeen Kalterit taakse -kurssin. Eräs haastateltavista mainitsi, että VKM-ohjelma on innostanut häntä osallistumaan myös muille kursseille. VKM-ohjelman etuna on se, että ohjelma on suhteellisen lyhyt eli valmistelevan tapaamisen lisäksi ainoastaan viisi tapaamista. Tämä tekee ohjelmasta ihanteellisen ensiohjelman. Etuna on myös se, että se voidaan toteuttaa tutkintavankilassa, jossa vankien sijoittelu toisiin vankiloihin, voi keskeyttää pitemmän ohjelman suorittamisen. Muut haastateltavat eivät suoraan tuoneet ilmi, että VKM-ohjelman suorittaminen olisi vaikuttanut muihin ohjelmiin osallistumishalukkuuteen. Uskomme kuitenkin, että se saattaa helpottaa osallistumispäätöksen tekoa pidempäänkin ohjelmaan, kun vangilla on jo hieman kokemusta lyhyemmästä vankilassa toteutettavasta ohjelmasta.

Puolet haastateltavista piti ihmissuhteisiin ja läheisiin liittyviä teemoja heille tärkeimpinä. Syynä useat vangit mainitsivat, etteivät he olleet aikaisemmin juurikaan ajatelleet ihmissuhteitaan tai läheistensä tunteita, silloin kun he käyttivät runsaasti päihteitä. Ehkä päihteettömyys mahdollisti haastateltaville asioiden syvällisemmän pohdiskelun ja he kokivat tarvetta miettiä asioita myös läheisten näkökulmasta. Osa pohti myös haastattelun aikana niitä seurauksia, joita läheisille on koitunut heidän rikollisesta elämäntavastaan. Haastateltavista huomasi, että ihmissuhteet ja läheiset olivat heille todella tärkeitä.

Aineistostamme nousi esiin, että ohjelman yksi keskeisin vaikutus oli se, että haastateltavat olivat pohtineet ohjelman myötä omaa elämäänsä, ihmissuhteita

taan ja päihteiden käyttöön syvällisemmin ja he olivat saaneet uusia oivalluksia ja näkökulmia näihin asioihin. Väkeväisen tutkimuksen tulokset olivat samansuuntaisia, hänen tutkimuksessaan vangit kokivat, että motivoivien haastatteluiden myötä he olivat löytäneet uusia näkökulmia suhteessa omaan elämään ja päihteidenkäyttöön sekä oppineet pohtimaan asioita myös läheisten näkökulmasta (Väkeväinen 2000, 35).

Ohjelma oli myös vaikuttanut osalla haastattelemistamme vangeista niin, että heidän kiinnostuksensa päihteiden käyttöön ja hankintaan oli vähentynyt jo vankeusaikana. Haastateltavien vastaukset osoittivat sen tosiasian, että vankiloissa liikkuu päihteitä, vaikka vankiloita saatetaan pitää päihteettöminä ympäristöinä. Oletamme, että vankilaolosuhteissa voi olla kuitenkin helpompaa pysyä päihteettömänä, koska vankilassa päihteiden hankinta ei ole yhtä vaivatonta kuin siviilissä. Perälä (2011) on väitöskirjassaan perehtynyt myös vankiloissa tapahtuvaan huumeidenkäyttöön. Päihteitä salakuljetetaan vankilaan. Yleisin tapa on niin sanottu hivakka eli kehon sisäinen kuljetus. Perhe- ja tavallisissa tapaamisissa yritetään hyödyntää aineiden kuljetusta. Vankilan ulkopuolelle pääseviä vankeja voidaan myös käyttää salakuljetuksessa. Jotkut vangit pyytävät siviilissä olevia henkilöitä lähettämään heille erilaisia postilähetyksiä ja isompia erinä huumeita voi saada sisään erilaisten vankilaan tulevien kuljetusten avulla. Sisään pääseviä ulkopuolisia siviilihenkilöitä voidaan suostutella salakuljettajiksi ja mahdollista on myös vankilan henkilökunnan sekaantuminen salakuljetukseen. Perinteisempää salakuljetuskeinoa, kuten vankilan muurin yli heittämistä harjoitetaan vieläkin. (Perälä 2011, 172–174.)

Vankiloissa toimivat omat huumemarkkinat. Suljettuihin laitoksiin salakuljetetaan pieniä määriä huumeita monin eri tavoin ja varsinkin Subutexista on tullut vankilamarkkinoiden kysytyin päihde. Huumeita käytetään vankilassakin suonen-sisäisesti, käyttövälineitä kierrätetään ja salakuljetettuina niillä on markkina-arvonsa. Suurin osa vankiloiden huumeriikillisistä on keski- ja alemman tason myyjiä ja vain pieni osa toimii ylemmällä tasolla. Vankilatuomio ei lopeta ylemmän tason toimijan huumekauppaa, vaikka sitä voidaankin seurata viranomais-ten tahosta. Vankilamarkkinoiden koko on kuitenkin pieni verrattuna siviilin huumemarkkinoihin. Perälän aineiston mukaan toisten mielestä vankilakauppa

on järjestäytyntä ja toisten järjestäytymätöntä, yksittäisten ihmisten harjoittamaa toimintaa. Eettisiin ”sääntöihin” kuuluvat ydinjoukon ansaitsemien voittojen ja kulujen jakaminen tasan kaikkien osallisten kesken ei useinkaan toimi kuin joidenkin ylemmän tason toimijoiden keskuudessa. Alemman tason ja keskitason ydinjoukon keskuudessa auttaminen jää hyvin vähäiseksi. Vankilasta vapautuessaan alemman tason ja keskitason myyjän elämä on usein entistä enemmän kaaoksessa. Vankilatuomiot eivät lopeta huumekauppaa toimijoiden niin halutessa. (Perälä 2011, 10, 222–223.) Vankiloissa toteutettava päihdetyö ja vankien motivointi on tämän vuoksi tärkeää, tietenkin liitettynä toimivaan päihdevalvontajärjestelmään.

Kukaan haastattelemistamme vangeista ei ollut vielä käynyt lomilla, joten he eivät ole päässeet käytännössä kokeilemaan miten heidän suunnitelmansa päihdeettömyydestä pitävät siviilissä. Kuitenkin osa vangeista oli miettinyt tarkkaan keinoja, joilla he pyrkivät välttämään retkahduksen siviilissä. Meidän mielestämme tutkimuksen kannalta olisi ollut tarkoituksenmukaista, jos vangit olisivat jo käyneet lomilla ja saaneet kokeilla päihdeettömyyttä siviilissä.

Osalle haastattelemistamme vangeista tulevaisuuden suunnitelmat vaikuttivat hyvinkin selkeiltä. Työ oli merkittävässä osassa puolella haastatelluista. Väkeväisen tutkimuksessa neljä vankia korosti tulevaisuudensuunnitelmiaan päihdeettömyyttä esimerkiksi kuntoutuksen, koulutuksen, työpaikan ja tuttavapiirin vaihtamisen avulla ja kaksi vankia aikoi hakeutua jatkohoitoon tulevaisuudessa (Väkeväinen 2000, 37–38). Osa haastattelemistamme vangeista ei kyennyt erittelemään tulevaisuuden suunnitelmiaan, koska he kokivat, että vapautumiseen on liian pitkä aika. Pohdimme, että toisaalta tulevaisuudensuunnitelmat voisivat auttaa vankia jaksamaan vankeusaikana, mutta ymmärrämme, että osa vangeista haluaa keskittyä elämään päivän kerrallaan ja se toimii heillä eräänlaisena selviytymiskeinona.

Pääsääntöisesti haastateltavat katsoivat tulevaisuuttaan päihdeettömänä ja suhtautuivat siihen luottavaisesti. Haastateltavat luottivat erityisesti kykyynsä selvitä siviilissä ilman jatkohoitoa ja palveluiden piiriin hakeutumista. Pohdimme sitä, että siviiliin palaaminen tulee olemaan suuri elämänmuutos näille vangeille, ot-

taen huomioon, että heillä on aika pitkät tuomiot ja taustalla pitkä päihteidenkäyttöhistoria. Jatkohoito voisi tukea siviilissä päihteettömyyttä.

Ainoastaan kaksi haastateltavaa mainitsi ideoita ohjelman kehittämiseksi niitä kysyttäessä. Kehitysideat liittyivät ohjelman tehtäviin sekä tapaamisten keston ja määrään. Molemmat vangit olisivat halunneet, että tapaamisia olisi ollut enemmän. Toinen vangeista toi esille, että tapaamiset olisivat voineet olla lyhyempiä, mutta niitä voisi olla useammin, koska hän koki, että hänellä oli vaikeuksia muistaa aikaisemmassa tapaamisessa käsiteltyjä aiheita. Toisen haastateltavan mielestä tapaamisia tulisi olla enemmän sen takia, että tapaamisten herättämien tunteiden ja ajatusten käsittelylle olisi jäänyt riittävästi aikaa. Muut haastateltavat eivät nimenneet kehitysideoita, mutta he kuvasivat niitä aikaisemmin haastattelutilanteessa.

Opinnäytetyöprosessi kehitti ammatillisuuttamme, koska siinä yhdistyi käytännön työ viimeisen harjoittelujakson kautta teoretietoon ja menetelmäosaamiseen. Muodostaessamme opinnäytetyön teoreettista viitekehystä saimme paljon tietoa erityisesti rikosseuraamusalalla käytettävistä työmenetelmistä. Harjoittelujaksomme linkittyi opinnäytetyöprosessiin luontevasti ja saimme harjoittelujaksollamme myös kokemusta käytännön työstä. Sosionomin (AMK) koulutuksella voimme toimia rikosseuraamusalalla ohjaajan tehtävissä vankiloissa sekä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Koulutukseemme ei ole sisältynyt rikosseuraamusalaan liittyviä opintoja, joten opinnäytetyöprosessi ja harjoittelujakso Oulun vankilassa antoivat meille huomattavasti aikaisempaa paremmat valmiudet toimia edellä mainituissa tehtävissä.

Harjoittelujakson ja opinnäytetyöprosessin kautta myös ohjaajan työnkuva vankilassa selkiytyi ja hänen toimenkuvaansa kuuluvat tehtävät konkretisoituivat. Saimme myös käytännön työn kautta ammatillista varmuutta toimia kyseisen asiakasryhmän kanssa luontevasti ja ennakkoluulottomasti.

12 JOHTOPÄÄTÖKSET

Saimme haastatteluissa vastaukset tutkimuskysymyksiimme. Haastateltujen kokemukset VKM-ohjelmasta olivat pääsääntöisesti positiivisia. Yhteistyö VKM-ohjaajan kanssa onnistui hyvin ja ohjelmalla oli myös vaikutusta haastateltavien ajattelu- ja käyttäytymismalleihin. Ohjelman vaikutukset ja konkreettiset hyödyt näkyivät muutoksina haastateltavien ajattelutavassa. Haastateltavat toivat ilmi, että he ovat pohtineet asioita enemmän ohjelman myötä ja saaneet myös uusia oivalluksia. Erityisesti läheisten merkitys korostui haastateltavien vastauksissa. Kukaan haastatelluista ei tuonut ilmi, että ohjelma olisi vaikuttanut heidän perhe- tai läheissuhteisiinsa, mutta saattaa olla, että ohjelman vaikutukset tulevat ilmi myöhemmin. On mahdollista, että haastateltavat ymmärtävät nyt läheistensä tunteita paremmin kuin aikaisemmin. Päihteiden käyttö vaikutti haastateltavien läheissuhteisiin merkittävästi ennen vankeustuomion suorittamista ja osa mainitsi, etteivät he juurikaan ajatelleet läheistensä tunteita käyttäessään päihteitä. Ohjelma myös motivoi osaa vangeista hakeutumaan vankilassa muihin ohjelmiin ja puolet haastatelluista oli suorittanut VKM-ohjelman jälkeen myös pidemmän vankilassa toteutettavan ohjelman.

Osa haastatelluista koki myös, että heidän asenteensa päihteitä kohtaan oli muuttunut kielteisemmäksi, eivätkä he kokeneet enää tarvetta hankkia tai käyttää päihteitä. Vankeustuomio on suuri elämänmuutos, varsinkin ensikertalaiselle tai ensimmäistä pidempää tuomiotaan suorittavalle. Vankeusrangaistus voi jo itsessään lisätä vangin tyytymättömyyttä omaan tilanteeseensa, päihteidenkäyttöön sekä rikolliseen elämäntapaan. Vangeilla on myös paljon aikaa pohtia omaa elämäänsä ja eräs vanki mainitsikin pohtineensa ohjelmassa käsiteltyjä aiheita yksin sellissään.

Haastateltavat näkivät tulevaisuutensa positiivisesti ja jotkut korostivat erityisesti päihteettömyyttä ja rikoksettomuutta. Haastateltavat suhtautuivat tulevaisuuteen luottavaisesti. Osa aikoi hakeutua vapauduttuaan päihteettömyyttä tukevien palveluiden piiriin, mutta suurin osa uskoi pärjäävänsä vapauduttuaan ilman jatkohoitoa tai oli epävarma aikooko hakeutua palveluiden piiriin. Muutamalla

haastateltavista oli kielteinen mielikuva siviilissä tarjottavista palveluista. Haastateltavien tulevaisuudensuunnitelmissa oli erityistä luottamus omaan itseen ja omiin voimavaroihin päihitteettömyyden ylläpidossa vapautumisen jälkeen.

Ohjelman kehittämishaasteet liittyivät ohjelman tehtäviin ja ajankäyttöön. Ohjelman tehtäviä pidettiin vaikeaselkoisina ja vankien mielestä ohjelman kysymykset ja tehtävät oli muotoiltu niin, etteivät he aina ymmärtäneet tehtävän tarkoitusta. Ohjelma on kuvattu tarkasti vaiheittain ohjelman käsikirjassa sekä siihen kuuluu myös asiakkaan työkirja, joten ohjelman tehtävien ja sisällön muokkaaminen saattaa olla jopa mahdotonta. Työntekijä kykenee kuitenkin omalla toiminnallaan vaikuttaa vangin kokemukseen, niin että hän tarvittaessa selvittää ja tarkentaa asiakkaalle tehtävän tai kysymyksen merkitystä sekä päämäärää. VKM-ohjelmaan toivottiin myös lisää tapaamisia. Tämä on mahdollisesti haasteellista ohjelman strukturoidun sisällön sekä työntekijöiden ajankäytön kannalta. Yksilöohjelmat ovat myös ryhmäohjelmia kalliimpia toteuttaa, joten taloudelliset seikat saattavat olla myös tapaamisten määrän lisäämisen haasteena.

VKM-ohjelma on vielä uusi ohjelma rikosseuraamusalalla, eikä sitä ole tutkittu laajasti Suomessa. Jatkotutkimushaasteena olisi tärkeää tutkia laajemmin ohjelman toteutusta sekä asiakkaiden kokemuksia sekä vankeinhoidossa että yhdyskuntaseuraamustyössä. Kuopion yliopistossa toteutettava laaja tutkimus VKM-ohjelma keskittyy yhdyskuntaseuraamustyön asiakaskohtaamisiin.

Jatkotutkimukset voisivat olla myös seurantatutkimuksia, joissa VKM-ohjelman suorittaneita asiakkaita haastateltaisiin ensimmäisen kerran ohjelman suorittamisen jälkeen ja toisen kerran esimerkiksi heidän vapauduttuaan. Näin saataisiin monipuolisempi kuva ohjelman vaikutuksista ja miten ohjelman taitoja hyödynnetään siviilissä.

Työntekijöiden näkökulma on myös tärkeä aihe, koska ohjelma perustuu motivoivaan haastatteluun ja työntekijän motivoivan haastattelun taidot ovat keskeisiä ohjelman toteutuksessa. Ohjelman kehittänyt Farbring on itse kuvannut motivoivan haastattelun taitojen olevan vaikeasti opittavissa. Ruotsissa ohjelman

koulutus jakautuu kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa peruskoulutus motivoivaan haastatteluun kestää kahdesta kolmeen päivää. Toisessa vaiheessa koulutetaan VKM-ohjelmaan, valmentamalla ja antamalla palautetta, sekä tekemällä etukäteis- ja jälkitestit, jotka ovat opetuksen apuvälineitä. Vaiheessa kolme tehdään harjoituksia todellisissa keskustelutilanteissa asiakkaiden kanssa. Ne ovat paras lähde oppimiseen, edellyttäen että neuvottelut videoidaan, katsellaan, ja tarkistetaan vertaisryhmän kanssa. Koulutus on usein välttämätöntä, mutta harjoitusten täytäntöönpano on useissa tutkimuksissa osoittautunut oppimisen kannalta tehokkaammaksi kuin koulutus. Menetelmä on osoittautunut hyvin vaikeaksi oppia ja käyttää jopa asiaan motivoituneilla ohjajilla. (Farbring i.a.)

Olisi hyvä kartoittaa myös työntekijöiden kokemuksia ohjelman koulutuksesta, sisällöstä ja vaikutuksista. Olemme keskustelleet opinnäytetyöprosessin aikana useiden ohjelmaa työssään toteuttavien työntekijöiden kanssa. Osa työntekijöistä oli sitä mieltä, että ohjelman kolme päivää kestävä koulutus on liian suppea motivoivan haastattelun taitojen oppimiseen. Osa koki myös että videoitujen VKM -tapaamisten metodituen arviointi- ja hyväksymismenettely on liian yksipuolinen, koska siitä vastaa ainoastaan yksi henkilö, eikä esimerkiksi työpari. Toteutettavien tutkimusten tulisi olla riittävän laajoja, jotta ohjelmaa toteuttavat tahot saisivat tutkittua tietoa ohjelman toteutuksesta sekä vaikutuksista ja sen perusteella voisi tehdä valintoja esimerkiksi vankiloissa toteutettavista ohjelmissa.

LÄHTEET

- Eerikäinen, Kaisu 2002. Luku 13. Tutkintavangeista. Teoksessa Markku Salmi-
nen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankein-
hoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Helsinki: Tietosanoma,
174–182.
- Eskola, Jari & Suoranta Juha 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. pai-
nos. Tampere: Vastapaino.
- Farbring, Åke i.a. Introduktion. Viitattu 23.11.2011. <http://farbring.com/index.html>
- Farbring, Åke & Berge, Pia 2006. Viisi keskustelua muutoksesta työkirja. Krimi-
naalihuollon versio maaliskuu 2006.
- Farbring, Åke & Berge, Pia 2007. Viisi keskustelua muutoksesta. Ohjelmakäsi-
kirja. Kriminaalihuollon versio. Suomennos ruotsalaisesta BSF Be-
teende – Samtal – Förändring – ohjelmasta.
- Farbring, Åke 2010. Implegration - Integrated implementation of Motivational
Interviewing, an evidence based treatment in Swedish Corrections.
Implegration – a practitioner’s report. ICTAB (International Confer-
ence on Treatment of Addictive Behaviors) 12, Santa Fe, February
8-10, 2010. PowerPoint –esitys. Viitattu 5.10.2011.
<http://farbring.com/Download.html>
- Granfelt, Riitta 2004. Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tue-
tun asumisen yhteisöstä. Artikkelijanus - Sosiaalipolitiikan ja sosi-
aalityön tutkimuksen aikakauslehti volume 12, 2/2004, 134–154.
Viitattu 23.11.2011.
[http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0204/artikkeli1_0204.p
df](http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0204/artikkeli1_0204.pdf)
- Hautaniemi, Outi 2010. Motivoivan haastattelun toteutuminen kriminaalihuollon
keskusteluissa. Tampereen yliopisto. Sosiaalitutkimuksen laitos.
Pro gradu- tutkielma. Viitattu 24.9.2010.
<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu04217.pdf>
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15.
uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hypén, Kimmo 2011. Vankeusajan suunnittelu ja yhdyskuntaseuraamukset.

- Portti vapauteen. Sivusto luotu 1.6.2011. Viitattu 28.10.2011.
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2463/vankeusajan_suunnittelu_ja_yhdyskuntaseuraamukset.
- Juuti, Ari; Knuuti, Ulla; Taali, Anne & Oresmaa, Marko 2008. Päihdevalvonnan opas. Rikosseuraamusviraston käsikirjoja 2/2008.
- Kallio, Tarja 1999. Kalterit taakse – Vankien päihdehuollon kehittämisprojektin loppuraportti. A-klinikkasäätiön raporttisarja 30. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Kiianmaa, Kalervo; Salaspuro, Mikko & Seppä, Kaija (Toim.) 2003. Päihdelääketiede. 2. uudistettu painos. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Knuuti, Ulla & Vogt-Airaksinen Tiina 2010. Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitos, keskushallintoyksikkö. Pdf-tiedosto. Viitattu 21.10.2011.
http://www.rskk.fi/materiaalit/files/ohjelmatyo_rikosseuraamusalalla1.pdf
- Koski-Jännes, Anja; Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka 2008. Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kyngäs, Margit 2000. Vankeus miehen elämäkulussa. Tutkimus nuorena rikoksentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Acta Universitatis Lapponiensis 36. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Laine, Matti 2002. Luku 8. Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Helsinki: Tietosanoma, 123–136.
- Luukkala, Jouni 2007. Vankilapsykologin käsikirja. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Oppikirja 3/2007.
- Markland, David; Rollnick, Stephen; Ryan, Richard M. & Tobin, Vanessa Jayne 2005. Motivational Interviewing And Self-Determination Theory. Journal of Social and Clinical Psychology, Vol. 24, No. 6, 811–831.
- Mohell, Ulla & Pajuoja, Jussi 2006. Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisu-

- distus käytännössä. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Opas Oulun vankilassa olevien vankien omaisille. Oulun vankila.
- Oulun vankilan järjestyssääntö 2009. Voimaantulopäivämäärä 1.5.2009.
- Oulun vankilan työjärjestys ja virkamiesten toimenkuvat 2011. Vahvistettu 1.3.2011.
- Perttula, Juha & Latomaa, Timo 2008. Kokemuksen tutkimus. Merkitys-tulkintaymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Perälä, Jussi 2011. "Miksi lehmät pitää tappaa?" Etnografinen tutkimus 2000-luvun alun huumemarkkinoista Helsingissä. Tutkimus 56. Väitöskirja. Pdf-tiedosto. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Viitattu 25.10.2011. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/6b8bad57-d618-45d4-b663-7cd64bd4ca80>.
- Piippolan käsi- ja taideteollisuusopisto i.a. Vankilakoulutus. Viitattu 29.4.2011. <http://www.pio.fi/sivu/fi/pio/vankilakoulutus/>
- Päihdelinkki 2008. Motivointi muutokseen. Päivitetty 17.07.08. Viitattu 24.9.2010. <http://www.paihdelinkki.fi/alkoholineuvonnan-opas/?c=5-Motivointi-muutokseen>
- Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2009. Yhdistymisen aika – Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2009. Pdf-julkaisu. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/hdieo2.pdf>
- Rikosseuraamuslaitos i.a. a. Vankeinhoidon päihdestrategia vuosiksi 2005 – 2006. Viitattu 13.1.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/29331.htm>
- Rikosseuraamuslaitos i.a. b. Yleisohjelmat. Viitattu 29.9.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/52965.htm>
- Rikosseuraamuslaitos i.a. c. Oulun vankila. Viitattu 9.7.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/6562.htm>
- Rikosseuraamuslaitos i.a. d. Pelson vankila. Viitattu 20.7.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/6564.htm>.
- Rikosseuraamuslaitos i.a. e. Seuraamukset. Viitattu 13.1.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/49172.htm>
- Rikosseuraamuslaitos i.a. f. Organisaatio. Viitattu 10.8.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/49205.htm>
- Rikosseuraamuslaitos i.a. g. Henkilöstö. Viitattu 10.8.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/49206.htm>

- Rikosseuraamuslaitos i.a. h. Arvot. Viitattu 10.8.2011.
<http://www.rikosseuraamus.fi/49204.htm>
- Rikosseuraamuslaitos i.a. i. Toimintalinja 2. Päihteiden käytöstä aiheutuvien haittojen ehkäisy. Viitattu 9.7.2011.
<http://www.rikosseuraamus.fi/29336.htm>
- Rikosseuraamuslaitos i.a. j. Toimintalinja 3. Päihteiden kysynnän ehkäisy. Viitattu 11.4.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/29337.htm>
- Rinki i.a. Rikosseuraamusalan yhteinen intranet-verkko. Kalvot. Rikosseuraamuslaitoksen ulkoinen esitys. PowerPoint-diaesitys. Viitattu 11.3.2011.
<http://oiva.om.fi/asp/system/empty.asp?P=11631&VID=default&SID=857886367840009&S=1&C=27634&A=closeall>
- Ruohotie, Pekka 1998. Motivaatio, tahto ja oppiminen. Helsinki: Edita.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. 2006. Teemahaastattelu. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Verkkojulkaisu. Viitattu 13.1.2011. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html
- Sirniö, Saija; Wiik, Susanna & Weckman, Hannu Pekka 2010. Oulun vankila - perehdyttämiskansio opiskelijoille.
- Tourunen, Petri 2000. Epäilyksen polttopisteessä. Tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 112. STAKES. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkintavankeuslaki 2005/768, 23.9.2005. Viitattu 15.4.2011.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050768?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=tutkintavank%2A>
- Vankeuslaki 2005/767, 23.9.2005. Viitattu 13.4.2011.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=vankeuslaki>
- Vilkko-Riihelä, Anneli 1999. Psykye. Psykologian käsikirja. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Väkeväinen, Niina 2000. IHAN KUIN KAIKKI KOLME OLIS PUHALTANU YH-

TEEN HIILEEN Vankien kokemuksia motivoivasta haastattelusta Mikkelin lääninvankilan päihdetyössä. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsingin yksikkö. Diakoninen sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 24.9.2010.

http://kirjastot.diak.fi/files/diak_lib/Helsinki2000/VakevainenNiina2000.pdf

LIITTEET

Liite 1. VKM -keskustelusarjan sisältö

VKM -keskustelusarjan viiden keskustelun sisältö ja harjoitukset on kuvattu yksityiskohtaisesti seuraavissa kappaleissa.

Valmisteleva tapaaminen, arviointi ja koodaus

Valmistelevan tapaamisen tarkoituksena on herättää asiakkaan kiinnostus henkilökohtaiseen muutokseen. Motivaation mittaamisessa käytetään luotettavia välineitä, kyselylomakkeita sekä muutoksen vaihemallia. Välineitä on sovellettava keinoina muutosmotivaation herättämiseksi. Valmistelevassa tapaamisessa asiakas täyttää kyselylomakkeen tai lomakkeet ja ohjaaja kertoo hänelle muutoksen vaihemallista sekä asiakas merkitsee malliin itsensä siihen kohtaan missä vaiheessa hän näkee itsensä olevan tällä hetkellä. Olisi suositeltavaa, että ohjaaja on läsnä asiakkaan täyttäessä lomakkeita. Tapaaminen on osa keskustelusarjan valmistelua ja se vie vähemmän aikaa kuin muut tapaamiset. (Farbring & Berge 2007, 51.)

Lomakkeita on kolme, joista valitaan tärkein asiakkaan ongelmatyyppin kannalta. Lomake on määriteltävä yhdessä asiakkaan kanssa. Sokrates/8D -lomake käsittelee huumeongelmia, Sokrates/9A alkoholi-ongelmia ja Urica – F muita ongelmakäytöstyyppijä, esimerkiksi rikollisuutta. Ongelmakäyttötymisen tyyppi tulee määrittellä ennen Urica -lomakkeen täyttämistä. Lomakkeita voidaan valita myös useampi. Tärkeää on painottaa sitä, ettei ole oikeita tai vääriä vastauksia. (Farbring & Berge 2007, 52.)

Asiakas voi täyttää lomakkeen kahdella tavalla. Ensimmäinen tapa on, että asiakas täyttää lomakkeen ensimmäisen mieleen tulevan ajatuksen mukaan. Toinen tapa on, että ohjaaja auttaa asiakasta lomakkeen kielen ja tulkinnan kanssa ja lomake voidaan tarkistaa asiakkaan kanssa rivi riviltä. Osa kysymyksistä mittaa ambivalenssia eli ristiriitaa ja asiakas voi kysyä ohjaajalta lomakkei-

den tulkinnasta. Tärkeää on uteliaisuuden herättäminen ja asiakas saa itse päättää miten hän täyttää lomakkeet. (Farbring & Berge 2007, 53.)

Asiakkaalle kerrotaan valmisteleivassa tapaamisessa myös lyhyesti muutoksen vaihemallista, jota on alun perin sovellettu tupakoitsijoihin, mutta se sopii kaikkiin ihmisen toivomiin muutoksiin. Mallia tarkastellaan tarkemmin ensimmäisessä tapaamisessa. Asiakasta pyydetään määrittelemään oma paikkansa muutoksen vaihemallissa. Tärkeää on kertoa myös, että vaihemallin suunta on myötäpäivään, mutta mallissa voidaan siirtyä taaksepäin, jos elämässä sattuu jotain hankalaa. Tärkeää on myös kertoa, ettei retkahtamisen jälkeen kaikki ala alusta, vaan uusi päätös muutoksesta voidaan tehdä vaikka heti. Asiakasta voi myös pyytää kuvailemaan omaa muutoksen vaihettaan ja kertoa, että sitä voidaan verrata myöhemmin kyselylomakkeen tuloksiin. (Farbring & Berge 2007, 65–66.)

Koodaus ja palaute

Ohjaaja koodaa kyselylomakkeet ja valmistelee palautteen valmistautuessaan ensimmäiseen keskusteluun. Socrates ja Urica -lomakkeiden vastaukset merkitään omille koodaussivuilleen, joista luetaan vastausten pistemäärät. Socrates -mittaria on sovellettu suureen populaatioon ja sen on osoitettu olevan luotettava. 19 kohdan mittariin kuuluu kolme toisistaan suhteellisen riippumatonta ulottuvuutta, jotka ovat ongelman tunnistaminen, harkinta ja askeleen ottaminen. Ulottuvuudet mittaavat ongelman tunnistamista ja ongelmatietoisuutta, harkintavaihetta ja askeleen ottamista. Palautteen antamista kannattaa miettiä jo koodauksen aikana sekä tehdä muistiinpanoja tuloksista. (Farbring & Berge 2007, 67–68.)

Ihmisten muutosmotivaatio vaihtelee, eikä sitä voida mitata tarkasti millään asteikolla. Socrates -mittaria voidaan käyttää lähtökohtana muutosta koskeviin keskusteluihin. Ongelman tunnistamisen ulottuvuudella korkea pistemäärä voidaan tulkita niin, että asiakas myöntää, että hänellä on alkoholi- tai huumeongelma sekä hän on taipuvainen ilmaisemaan halua muutokseen. Alhainen pistemäärä voidaan tulkita taas niin, että asiakas kieltää että alkoholi tai huumeet

olisivat ongelma hänelle. Harkinta-ulottuvuudella korkea pistemäärä kuvaa sitä, että asiakas pohtii, hallitseeko hän alkoholin tai huumeiden käyttöönsä. Alhainen pistemäärä voidaan tulkita niin, että asiakas ei pohdi, onko käyttö hänen hallinnassaan. Syynä voi olla joko se, että asiakas tietää, että väärinkäyttö on vakavaa ja aiheuttaa ongelmia tai etteivät huumeet tai alkoholi muodosta mitään ongelmaa. Pisteet on tulkittava yhteydessä ongelman tunnistamisen ulottuvuuden pisteisiin. Askeleen ottamisen ulottuvuudella korkea pistemäärä kuvaa sitä, että asiakas on jo ryhtynyt toimenpiteisiin ongelmiensa suhteen. Muutos on jo käynnissä. Korkea pistemäärä ennakoii positiivisia muutoksia. Alhainen pistemäärä kuvaa, ettei asiakas tee tällä hetkellä, eikä ole tehnyt viime aikoina mitään muutoksia ongelmansa ratkaisemiseksi. (Farbring & Berge 2007, 68–69.)

Ohjaajan tulee muistaa positiivisuus kertoessaan tuloksista asiakkaalle. On helpompaa lähteä myös positiivisista tuloksista. Negatiivisista tuloksista kannattaa kertoa neutraalisti ja suhteessa muihin ihmisiin ja kannattaa nostaa esille sellaisia kysymyksiä, joista voi luoda pohjan positiiviselle palautteelle. Asiakkaan tuloksia voidaan myös verrata Project Match -tutkimuksen populaatioon. Amerikkalaiseen tutkimukseen osallistui 1726 aikuista miestä ja naista, jotka hakivat apua alkoholin ongelmakäyttöön. (Farbring & Berge 2007, 69–70.)

Urica viittaa Prochaskan ja DiClementen muutoksen kehän neljään vaiheeseen, jotka ovat esiharkintavaihe, harkintavaihe, toimintavaihe sekä ylläpitovaihe. Päätöksentekovaihe suljettiin pois, koska se korreloi viereisiin vaiheisiin. Uricaa on käytetty usein profiilikuvaukseen. Urica-mittarissa esiharkintavaiheen eli huolettoman tai välinpitämättömän vaiheen korkea pistemäärä kuvaa alhaista ongelmatietoisuutta, toisin kuin Socrates-mittarissa. Asiakkaan Urican pistemääristä voidaan piirtää graafinen kuva, hänen profiilinsa. Graafisen kuvan piirtämisessä käytetään standardiasteikkoa, jota kutsutaan T-pisteiksi. Asteikko perustuu tutkimukseen, joka on koottu 155 polikliinisessä hoidossa olleen alkoholi-riippuvaisen vastauksista. Vastauksista on myös luotu profiileja, joita voidaan verrata asiakkaan profiiliin, hänen niin halutessaan. (Farbring & Berge 2007, 71–74.)

Ensimmäinen keskustelu – Muutosprosessin vaihe

Ensimmäinen keskustelu on luonteeltaan herättelevä ja ongelmia kartoittava. Ensimmäisen keskustelun tarkoituksena on käynnistää yhteistyö sekä kytkeä Socrates ja Urica keskustelun teemoihin. Tarkoituksena on myös käydä myönteistä ja kiinnostusta herättävää keskustelua. Vaihemallin paikkamäärittelyä voidaan verrata kyselylomakkeiden tuloksiin ja nykytilanteen perusteella pohditaan, mitkä voisivat olla muutoksen myönteisiä ja kielteisiä puolia. Ohjaajan tulee pyrkiä ymmärtämään asiakkaan tilannetta sekä mahdollista muutosmotivaatiota. Ohjaajan tulisi hyödyntää tilanteet muutospuheen tai muutokseen suuntautuvien lausumien esille tuomiseksi. Muutospuhetta on houkuteltava esiin kognitiivisella tasolla eli ongelmat on tunnistettava ja tiedostettava. Asiakkaan luottamusta siihen, että hän voi päästä tavoitteisiinsa, tulisi myös voimistaa. (Farbring & Berge 2007, 78.)

Aluksi ohjaaja voi kertoa lyhyesti ohjelmaan liittyvistä yksityiskohdista, kuten itsestään, keskustelujen aikataulusta sekä päämääristä. Alussa on tärkeää käyttää enimmäkseen heijastavaa kuuntelua sekä antaa asiakkaan kertoa odotuksistaan ja tunteistaan. Ohjaajan tulee korostaa sitä, että hän auttaa asiakasta muutoksessa, mutta osuus rajoittuu lähinnä kuunteluun. Kontaktin luominen on tärkeää ensimmäisessä keskustelussa, kuten myös asiakkaan vahvistaminen sekä se, ettei ongelmista puhu liian aikaisessa vaiheessa, joka saattaa aiheuttaa vastarintaa. (Farbring & Berge 2007, 79.)

Vaihemalli ja kyselylomakkeiden palaute

Ohjaaja käy läpi asiakkaan kanssa muutoksen vaihemallin sekä suhteuttaa kyselylomakkeiden tulokset vaihemalliin. Asiakasta voidaan pyytää myös kertomaan ystävistään, jotka ovat toteuttamassa jotain muutosta ja siitä, missä vaiheessa he olisivat vaihemallissa. Socrates tai Urica –lomakkeiden palaute liitetään myös vaihemalliin ja kerrotaan asiakkaalle missä vaiheessa hän on palautteen perusteella ja tuloksia voidaan verrata asiakkaan omaan graafiseen paikkamäärittelyyn vaihemallissa. Jos määrittelyt eivät täsmää kannattaa kertoa asiakkaalle, että muutosmotivaatio koostuu useista erilaisista osatekijöistä, joita

ihmiset käsittelevät eritavoin määritellessään paikkaansa vaihemallissa. Jatkokysymykset suhteutetaan asiakkaan muutoksen vaiheeseen. (Farbring & Berge 2007, 79–82.)

Ihmekysymys-harjoitus

Ensimmäisessä keskustelussa voidaan käyttää myös Ihmekysymys-harjoitusta. Harjoituksessa pohditaan mikä olisi parempi tilanne kuin nykyinen ja millainen se olisi. Asiakas voi puhua todennäköisesti sosiaalisista muutoksista, kuten työstä, koulutuksesta tai asunnosta. Keskusteluissa lähdetään aina siitä, että tuomion täytäntöönpanoon liittyvät seikat ovat ohjaajan tiedossa ja asiakas saa itse kertoa tilanteestaan, kuten terveydestä, päihteiden käytöstä sekä elämäntyylistä. Ohjaaja kartoittaa asiakkaan tilannetta avoimien kysymysten avulla. (Farbring & Berge 2007, 83.)

Asiakasta voidaan pyytää myös kertomaan ongelmakäyttäytymisensä hyvistä puolista. Motivoivassa keskustelussa lähdetään usein siitä, että on aloitettava positiivisena koetuista asioista, koska sen oletetaan vähentävän vastarintaa negatiivisista asioista koskevalle keskustelulle. Siirrytään pohtimaan negatiivisia puolia ja yritetään johdatella keskustelua syvempiin kokemuksiin ja keskitytään emotionaaliseen ja kognitiiviseen ulottuvuuteen. Keskustelu lopetetaan lyhyeen tiivistelmään, jonka tulee olla tämän hetken aikamuodossa. Keskustelu on hyvä päättää positiivisiin asioihin. Ohjaaja voi jokaisen keskustelun jälkeen arvioida omaa toimintaansa sekä asiakkaan muutospuhetta ohjelmakäsikirjan työskentelylehden avulla. (Farbring & Berge 2007, 83–84.)

Toinen keskustelu - Positiiviset ja negatiiviset asiat – halu, kyky, priorisointi ja sisäinen motivaatio

Toisen keskustelun tarkoituksena on tarkastella yksityiskohtaisesti nykyisen käyttäytymisen myönteisiä ja kielteisiä puolia ja tehdä asiakas tietoiseksi kielteisistä puolista. Toisessa keskustelussa on tärkeää voimistaa muutoshalua lisäämällä ristiriitaa nykyisen tilanteen ja muutoksen välillä. Pyrkimyksenä on, että

asiakas alkaisi pohtia ristiriidan tunnepohjaisia kokemuksia ja muutostarvetta sekä herättää asiakkaan kiinnostusta muutokseen parempia vaihtoehtoja tutkimalla. Muutospuhetta tulisi synnyttää kognitiivisen tason lisäksi myös tahtotasolla. Keskustelussa käytetään Voimakenttä-, Asteikko-, sekä Vaakakuppiharjoituksia. (Farbring & Berge 2007, 90.)

Keskustelun aluksi ohjaaja kertoo lyhyesti keskustelun aiheesta sekä kerta edellisen tapaamisen. Nykytilanteen positiivisten ja negatiivisten puolien tarkastelu voi olla ensimmäinen askel kohti muutosta järkipäistä ajattelua hyödyntämällä. Muutoksen liikkeellepaneva voima on muutosta luova positiivinen tai negatiivinen tunne ja voiton tai menetyksen kokemus, joten pelkkä järkipäiteinen luettelointi ei riitä. Harjoitusten soveltamistapa määräytyy asiakkaan muutosprosessin etenemisen mukaan. Tarkoituksena on muutospuheen synnyttäminen, ei asiakkaan muutostahdon tarkka mittaus. Toisen keskustelun harjoitukset painottuvat nykyisen käyttäytymisen ja muutoksen positiivisten ja negatiivisten puolien tarkasteluun. Voimakenttä-harjoituksessa asiakas pohtii positiivisia ja negatiivisia puolia niiden tunneperäisen painokkuuden mukaan, eikä riitä, että asiat vain luetteloidaan, vaan ohjaajan tulee käyttää hyväkseen mahdollisuudet tähdentää asiakkaan muutostahtoa ja -kykyä. (Farbring & Berge 2007, 90–91.)

Voimakenttä-harjoitus

Voimakenttä-harjoituksessa asiakas merkitsee vasempaan sarakkeeseen nykyisen käyttäytymisen positiiviset puolet. Ambivalenssia eli ristiriitaa ei saa vahvistaa kielteiseen suuntaan keskittymällä liikaa myönteisiin puoliin eli tarkoituksena ei ole, että asiakas saa uusia oivalluksia ongelmakäyttäytymisen hyvistä puolista. Asiakas arvioi mainitsemansa asiat niiden tunneperäisen merkityksen mukaan asteikolla 1-10, jolloin 1 on täysin yhdentekevä ja 10 erittäin tärkeä. Oikeaan sarakkeeseen asiakas luetteloii käyttäytymisen muutoksen mukanaan tuomat hyvät puolet ja arvioi ja pisteyttää mainitsemansa asiat tunneperäisen merkityksen mukaan. (Farbring & Berge 2007, 91.)

Ohjaajan tulee painottaa muutoksen hyviä puolia, jos niitä on enemmän ja jos taas ongelmakäyttäytymisen jatkaminen painaa enemmän, olisi hyvä valita tästä sarakkeesta yksi asia tai useampia asioita, jolla on hyvin suuri tunneperäinen merkitys. Sarakkeiden yhteissumma ei ole merkityksellinen, vaan mainittujen asioiden tunnelataus ja tätä kannattaa painottaa asiakkaalle. Ohjaaja voi myös yrittää saada asiakasta kuvittelemaan vaihtoehtoista elämää. (Farbring & Berge 2007, 92–93.)

Asteikot -harjoitus

Asteikot -harjoituksessa asiakas pohtii muutoshaluaan, kykyään ja valmiuttaan asteikkojen avulla. Tehtävässä käytetään asteikkoa 0-10. Ensimmäinen Haluasteikko kuvaa muutoksen tärkeyttä asiakkaalle, jossa 0 merkitsee täysin halutonta ja 10 erittäin halukasta. Asiakkaan merkitsemää numeroa voidaan jokaisessa harjoituksen osassa verrata lähimpään alempaan numeroon muutospuheen synnyttämiseksi. Vertailu voidaan tehdä myös ylöspäin. Seuraava Kykyasteikko kuvaa asiakkaan tunnetta siitä, kokeeko hän todella kykenevänsä toteuttamaan muutoksen. Kyky -asteikolla 0 merkitsee epävarmaa ja 10 täysin varmaa. Ohjaaja voi jatkaa myös syvemmälle käsittelemällä asiakkaan aikaisempia myönteisiä kokemuksia kyvystään muuttua. Viidennessä tapaamisessa on kyse asiakkaan itseluottamuksen vahvistamisesta, jolloin tähän tehtävään voidaan palata. (Farbring & Berge 2007, 93–94.)

Tärkeyden/valmiuden -asteikolla tiedustellaan asiakkaan muutosvalmiutta yleisellä tasolla. Asteikolle tulee merkitä muutoksen tärkeys suhteessa muihin asiakkaalle tärkeisiin asioihin sekä kuinka pian asiakas olisi kykenevä toteuttamaan muutoksen. Asteikolla 0 on hyvin kaukana tulevaisuudessa ja 10 melko pian. Muutoslausumia voidaan houkutella vertaamalla asiakkaan vastausta seuraavaan numeroon eli mitä vaatisi, että asiakas toteuttaisi aikaisemmin. Tulee muistaa myös se, että useamman kerran epäonnistuneilla asiakkailla voi olla alhainen luottamus kykyynsä toteuttaa muutos. Muutoshalua voimistavia harjoituksia ei kannata tällöin soveltaa, ettei halun ja kyvyn välinen epätasapaino lisäännä, vaan tulee vahvistaa asiakkaan luottamusta omiin kykyihinsä. Asiakasta tulee auttaa näkemään voimavaroja myös epäonnistuneissa yrityksissä. (Far-

bring & Berge 2007, 94–95.)

Vaakakuppiharjoitus

Vaakakuppiharjoituksessa arvioidaan asiakkaan sisäistä ja ulkoista motivaatiota. Asiakkaan olisi hyvä pohtia mistä muutospäätös oikein johtuu. Vaakakuppiharjoituksessa on 10 punnusta, jotka asiakas asettaa vaakakuppeihin sen mukaan, paljonko muutospäätös johtuu hänestä itsestään ja paljonko muista ihmisistä. Jos asiakas asettaa enemmän painoja minä -vaakakuppiin kannattaa vahvistaa asiakasta sekä esittää lisäkysymyksiä asiakkaan vastauksesta. (Farbring & Berge 2007, 97.)

Jos asiakas laittaa enemmän painoja muut -vaakakuppiin, kannattaa painottaa asian positiivisia puolia, esimerkiksi läheisten määrää sekä kannustaa asiakasta pohtimaan, kuinka läheiset voisivat tukea häntä. Neljännessä eli verkostokeskustelussa voidaan palata tähän harjoitukseen. Vastausten positiivisten puolien painottaminen on tärkeää sekä se, että ne voisivat auttaa asiakasta mahdollisessa muutostyössä. Motivoivat keskustelut painottuvat sisäisen motivaation luomiseen, jotta saataisiin aikaan pysyviä käytösmuutoksia. Asiakas voi merkitä tehtävien yhteenvedon pistemäärinä työkirjaansa. Lopuksi ohjaaja tekee yhteenvedon keskustelusta, kuten aiemminkin. (Farbring & Berge 2007, 97.)

Apuvälineiden käytössä on otettava huomioon, että ne ovat välineitä muutoksen selvittämiseen, eikä niiden käytöstä tulisi tulla tunnetta, että kaikki harjoitukset on pakko saada valmiiksi. Tulee myös ottaa huomioon, että hypoteettisten ilmaisujen käyttö voi vähentää asiakkaan tunneperäistä painetta, joka voi aiheuttaa vastarintaa. (Farbring & Berge 2007, 98–99.)

Kolmas keskustelu – Tunteet ja arvot

Kolmannen keskustelun tarkoituksena on voimistaa asiakkaan ristiriitaa nykytilanteen sekä hänen toivomansa tulevan elämän eli elämänsuunnitelmansa välillä. Asiakkaan muutostahtoa voimistetaan tutkimalla tunneperäisiä vastakohtia ja

elämänarvoja sekä autetaan asiakasta erottamaan haaveet ja realistinen elämänsuunnitelma toisistaan. Tässä keskustelussa apuvälineinä ovat Muutosmoottori -harjoitus sekä Arvokortit. Muutospuhetta houkutellaan esiin sekä tunneperäisesti että tahdon tasolla. (Farbring & Berge 2007, 105.)

Tulee varoa, ettei käytöksen kuilu kasva liian suureksi eli ettei ristiriita kasva niin suureksi, ettei asiakas koe selviytyvänsä siitä. Harjoituksia tulee soveltaa toisen keskustelun vastausten pohjalta. Ristiriidan luomisessa hiljainen ja vähäeleinen vastakkainasettelu on oikea lähestymistapa ja asiakas voi kokea voimakkaita vastakkainasetteluja itsetutkiskelussaan. (Farbring & Berge 2007, 105–106.)

Muutosmoottori

Muutosmoottori-harjoituksessa käytetään kolmea tuolia, joista ensimmäinen edustaa mennyttä aikaa, keskimäinen nykyhetkeä ja kolmas tulevaisuutta. Asiakasta pyydetään istumaan ensimmäiseen tuoliin ja häntä pyydetään muistelemaan mennyttä aikaa, jolloin suhteet läheisiin olivat kunnossa. Häntä pyydetään valitsemaan valoisimpia muistoja siltä ajalta. Ohjaajan tulisi pyrkiä synnyttämään asiakkaalle positiivinen kuva elämästä. Huomio keskitetään tunneperäisiin kokemuksiin ja kysymyksillä sivutaan asiakkaalle läheisiä ihmisiä. Jos asiakas liikuttuu tai hymyilee muistellessaan ohjaaja on onnistunut. Harjoitus perustuu voimakkaisiin vastakohtiin ja tässä vaiheessa olisi tarkoituksena löytää asiakkaan elämän positiivisin vaihe. (Farbring & Berge 2007, 106.)

Seuraavaksi asiakasta pyydetään istumaan keskimäiseen tuoliin ja häntä pyydetään kuvaamaan nykyhetkeä sekä kaikkia niitä tilanteita, jotka johtivat hänen vankilaan joutumiseensa. Tässä vaiheessa pyritään luomaan mahdollisimman negatiivinen kuva nykyhetkestä sekä löytämään asiakkaan elämän nykyhetken kaikista kielteisimmät kokemukset. Kysymykset suhteutetaan jälleen asiakkaan kertomaan ja ne voivat liittyä myös läheisiin ja heidän tunteisiinsa. Viimeiseksi asiakasta pyydetään istumaan kolmanteen tuoliin, joka kuvaa tulevaisuutta ja asiakasta pyydetään kuvailemaan tulevaisuutta sellaisena, kun hän haluaisi sen olevan. Tulevaisuuden aikaperspektiivi tulee suhteuttaa asiakkaan tilanteeseen. Lopuksi asiakasta pyydetään tekemään yhteenvedon henkilökoh-

taisista ominaisuuksistaan harjoituksen kahden ensimmäisen vaiheen eli menneen ajan ja nykyhetken aikana. Esiin tulleet asiat asiakas merkitsee työkirjaansa. Seuraavaksi siirrytään Arvokortit -harjoitukseen, jos asiakas antaa siihen suostumuksensa. (Farbring & Berge 2007, 107.)

Arvokortit

Arvokortit -harjoituksessa ohjaaja käyttää korttipakkaa, jossa on kuvattu syvällisiä elämänarvoja. Kortteja on 50 kappaletta, josta ohjaaja valitsee etukäteen noin 20 korttia, jotka ovat ajankohtaisimmat asiakkaalle. Ohjaaja voi ottaa myös muutamia tyhjiä kortteja. Asiakas ja ohjaaja istuvat vierekkäin, jotta molemmat näkevät kortin ja ohjaaja ojentaa kortit asiakkaalle yksitellen lukien aina kortissa olevan lihavoidun tekstin sekä selityksen tekstin alapuolelta. Asiakasta pyydetään järjestämään kortit pinoihin, niin että yhdessä pinossa ovat hänelle erittäin tärkeät kortit, toisessa tärkeät kortit ja kolmannessa vähemmän tärkeät kortit. Ohjaaja voi selittää tekstin merkitystä asiakkaalle ja olisi tärkeää myös kuvailla tilannetta, jonka asiakas voi mieltää tai tuntea tutuksi. (Farbring & Berge 2007, 108–109.)

Asiakas voi miettiä hetken ennen kuin sijoittaa kortin johonkin pinoon ja hän voi myös keskustella ohjaajan kanssa lyhyesti. Asiakkaan tulisi oppia ymmärtämään paremmin omia arvojaan, joten ohjaajan ei tulisi ilmaista omia käsityksiään. Kun asiakas on järjestänyt kaikki kortit pinoihin ohjaaja ottaa erittäin tärkeiden korttien pinon, levittää kortit esille ja kertoo asiakkaalle näiden olevan hänen elämänarvonsa. Asiakkaan kanssa voidaan pohtia hänen omaakuvaansa, niitä asioita, jotka ovat asiakkaalle tärkeitä ja vähemmän tärkeitä. Asiakas merkitsee tärkeimmät elämänarvonsa työkirjaan. (Farbring & Berge 2007, 109–110.)

Harjoituksen seuraavassa vaiheessa verrataan asiakkaan elämänarvoja hänen nykytilanteeseensa. Jos aikaa on vähän, tämä vaihe voidaan toteuttaa myös seuraavassa tapaamisessa. Harjoituksessa pyritään synnyttämään ristiriitaa asiakkaan elämänarvojen ja nykytilanteen välillä. Arvot voidaan käydä läpi yksi kerrallaan ja pohtia miten ne toteutuvat nykyisessä elämässä tai lisätä harjoi-

tukseen uusia asioita asiakkaan tilanteen mukaan esimerkiksi vapaudenmenetyks, päihteet tai vangitsemiset, asiakkaan tilanteen mukaan. Näitä vaihtoehtoja voi merkitä korteille myös etukäteen. Jos asiakas kokee, ettei esimerkiksi huumaiden käyttö tai muu käyttäytyminen ole mikään ongelma hänelle, kannattaa muutoksesta puhua hypoteettisessa muodossa, esimerkiksi jos -sanalla. Asiakkaan muutosprosessi voi käynnistyä jo siitä, kun hän ilmaisee itseään muutoksikäsittein. Asiakasta voidaan pyytää vielä tarkastelemaan itseään elämänarvojen kautta. Lopuksi tehdään taas yhteenveto keskustelun sisällöstä ja ohjaaja täyttää keskustelusta työskentelylehden. (Farbring & Berge 2007, 110–112.)

Neljäs keskustelu – Vahvistavat ja ei-vahvistavat sosiaaliset verkostot

Neljännän keskustelun tavoitteena on voimistaa ongelmien tunnistamista sekä asiakkaan tarvetta ja kykyä muuttua. Neljännessä keskustelussa suoritetaan ensin loppuun kolmannen keskustelun Arvokortit -harjoituksen toinen osa, jos se jäi viime tapaamisella kesken. Neljännessä keskustelussa laaditaan verkostokartta ja on selvitettävä ketkä asiakkaalle tärkeät henkilöt tukevat tai vastustavat asiakkaan päätöstä olla käyttämättä päihteitä tai muutospäätöstä koskien jotain muuta ongelmakäyttäytymisen muotoa. Ohjaaja selvittää myös keskustelussa, ketkä asiakkaan läheisistä ovat hänestä aidosti huolissaan sekä mitä ajatuksia asiakkaalle herää välien katkaisemisesta tiettyihin ihmisiin ja mitä uusien ihmissuhteiden rakentaminen merkitsee asiakkaalle. (Farbring & Berge 2007, 119.)

Keskustelussa voimistetaan vahvistavien verkostojen positiivista ja heikentävien verkostojen negatiivista tunnetta. Asiakas voi alkaa miettiä, miten tiettyjä henkilöitä voisi välttää ja miten rakentaa uusia verkostoja. Koko keskustelutarjan aikana on vahvistettava asiakkaan luottamusta kykyynsä määrittää ja saavuttaa päämääriä. Tulee muistaa, että verkostot voivat olla hyvin merkityksellisiä asiakkaalle, vaikka niillä olisikin negatiivinen vaikutus. Tapaaminen alkaa muiden keskustelujen tapaan lyhyellä kuvauksella tämänkertaisesta keskustelusta sekä edellisen keskustelun mieleen palauttamisella ja sen jälkeen Arvokortti-harjoitus tehdään loppuun, jos se jäi kesken. (Farbring & Berge 2007, 119.)

Yhteenveto

Seuraavaksi ohjaaja tekee asiakkaan kanssa yhteenvedon edellisistä tapaamisista sekä siitä, mikä on asiakkaalle tärkeää tunnetasolla hänen muutostahtonsa valossa. Jos asiakas on edennyt keskustelujen aikana ongelmien tunnistamiseen ja muutokseen suuntautumiseen, se kannattaa tiivistää tässä vaiheessa. Asiakas voi merkitä työkirjaan yhteenvetoonsa hänelle merkityksellisiä asioita. (Farbring & Berge 2007, 120–121.)

Yhteenvedossa kuvataan yhdessä sarakkeessa vähemmän hyviä asioita, jotka voivat olla joko syitä tai seurauksia, seuraavissa sarakkeissa kuvataan halua ja kykyä ja asiat voidaan pisteyttää halu ja kyky -ulottuvuuksilla asteikolla 0-10, jossa 10 on korkein mahdollinen halu ja toteuttamiskyky. Ohjaaja voi käyttää avoimia kysymyksiä muutoksen suuntaisten lausumien esille tuomiseksi. Seuraavaksi siirrytään aikaisemmista keskusteluista tarkastelemaan asiakkaan sosiaalista verkostoa verkostokartan avulla. (Farbring & Berge 2007, 120–122.)

Verkostokartta ja Muiden huolenpito minusta -harjoitus

Verkostokartta ja Muiden huolenpito minusta -harjoituksia voi hyvin tehdä rinnakkain. Verkostokartassa asiakas on itse ympyrän keskiössä ja hän merkitsee karttaan ne ihmiset, joiden kanssa hän on tekemisissä. Henkilöt sijoitetaan eri etäisyyksille keskiöstä sen mukaan, kuinka paljon kuinka tärkeinä ja läheisinä asiakas heitä pitää, läheisimmät ihmiset tulevat lähelle keskiötä. Tulee ottaa huomioon, että joitain henkilöitä saatettiin mainita jo toisen keskustelun Vaakakuppi-harjoituksen yhteydessä. Verkostokartassa on myös useampia kenttiä, jotka voivat olla esimerkiksi perhe ja lähisukulaiset, ystävät ja kaverit, jokapäiväinen toiminta, johon voi kuulua esimerkiksi koulu, työpaikka ja ammattiauttajat sekä muut. (Farbring & Berge 2007, 122–123.)

Asiakas merkitsee verkostokarttaan myös sen, millainen vaikutus henkilöllä tai heidän välisellä suhteellaan on häneen. Asiakas voi valintansa mukaan käyttää esimerkiksi + tai - -merkkiä nimikirjainten edellä tai isoja ja pieniä kirjaimia. Ohjaaja jatkaa keskustelua riippuen asiakkaan henkilöiden positiivista tai negatiivi-

sista merkinnöistä avoimilla kysymyksillä. Ohjaaja voi kysymyksillä auttaa asiakasta pohtimaan elämäänsä, jos hän tekisi jotain negatiivisena pitämilleen ihmissuhteille, mutta ohjaaja ei saa sanoa mitään kielteistä verkostokartan henkilöistä. Positiivisista henkilöistä ohjaaja voi herätellä asiakasta pohtimaan esimerkkejä mitä nämä tärkeät ihmiset sanovat, kun ovat huolissaan hänestä ja jos esimerkkejä on paljon, niitä on hyvä pysähtyä pohtimaan. Asiakkaan tulee antaa pohtia erilaisia vaihtoehtoja, jos hän kysyy miten uusia ihmissuhteita oikein luodaan. Lopuksi asiakas voi palata vielä tutkimaan verkostokarttaansa ja pohtia suhtautuuko joku kartan henkilöistä hänen elämäntapaansa kriittisesti ja onko kartalla muita esimerkkejä tällaisista henkilöistä. (Farbring & Berge 2007, 123–124.)

Verkostokartan kanssa voidaan tehdä rinnakkain Muiden huolenpito minusta -harjoitusta, jossa asiakas kirjaa työkirjaansa taulukkoon ylös muiden ihmisten sanoja ja tekoja, joilla he osoittivat olevansa huolissaan. Taulukkoon merkitään myös tilanne, mikä johti huoleen sekä viimeiseen sarakkeeseen tulee asiakkaan kuvaus siitä, kuinka hän itse koki tilanteen. Ohjaaja voi muistuttaa asiakasta siitä, että vetäytyminenkin voi olla huolenpitoa. Asiakkaan kanssa voidaan vielä keskustella miten hän kokee erilaiset välittämisen muodot. Neljänteen keskusteluun voidaan liittää myös Vaakakuppi-harjoitus. Keskustelu lopetetaan jälleen lyhyeen yhteenvetoon, jossa tiivistetään muutokseen suuntautuvia lausumia. Ohjaaja täyttää myös keskustelun jälkeen oman työskentelylehtensä. (Farbring & Berge 2007, 126.)

Viides keskustelu- Luottamus ja toiveikkuus – Näköala tulevaisuuteen

Viidennessä keskustelussa tavoitteena on lisätä asiakkaan luottamusta omiin kykyihinsä ja siihen, että hän pystyy toteuttamaan muutoksen. Keskustelussa tarkastellaan asiakkaan aikaisempia muutosyrityksiä ja hyödynnetään niitä. Viidennessä keskustelussa luodaan tulevaisuudensuunnitelma, johon sisältyy toimenpiteet ja toimintasuunnitelma, mikäli asiakas on valmis luomaan suunnitelman. Suunnitelma voidaan esittää myös hypoteettisessa muodossa, jos sitä kohtaan esiintyy vastarintaa tai tulevaisuutta voidaan tarkastella myös vähem-

män strukturoidussa muodossa. Asiakkaan läheinen voi olla myös mukana suunnitelman laatimisessa, jos mahdollista. Viidennessä keskustelussa käytettäviä apuvälineitä ovat Vaakunakilpi, Yhteenvedo, Toimintasuunnitelma tai vaihtoehtoisesti Näköala tulevaisuuteen -harjoitus sekä motivaatiotekijöiden mittaus Socrates ja Urica -mittareilla ja muutoksen vaihemallin avulla. (Farbring & Berge 2007, 133.)

Viidennessä keskustelussa on tarkoitus voimistaa asiakkaan kyky-ullottuvuutta, johon keskitytään erityisesti keskustelun toisessa osassa. Jotkut asiakkaat voivat vastustaa konkreettisten toimintasuunnitelmien ja ohjaajan tulee tarkkailla asiakkaan reaktioita suunnitelman laatimiseen. Muutospuhetta tulisi houkutella esiin tekemistasolla. Tapaaminen aloitetaan, kuten aikaisemmatkin tapaamiset, kertomalla viidennen keskustelun sisällöstä sekä kertaamalla edellistä keskustelua sekä siitä syntyneitä ajatuksia. Asiakkaan kanssa tehdään seuraavaksi yhteenvedo siitä, mihin on jo tähän asti päästy eli ohjaaja kiinnittää huomiota muutokseen suuntautuviin lausumiin sekä aikaisemmissa harjoituksissa, kuten Asteikko- ja Vaakakuppi-harjoituksissa ilmaisemaan pätevyyteen. Asiakas saa myös itse kirjoittaa muutamia kohtia. (Farbring & Berge 2007, 134.)

Vaakunakilpi, Banderolli ja Elämänohje -harjoitukset

Vaakunakilpi, Banderolli ja Elämänohje -harjoituksia voidaan käyttää rinnakkain. Vaakunakilpiharjoituksessa asiakasta autetaan löytämään itsestään ominaisuuksia, joista hän hyötyy muutostyössä. Asiakas voi tuntea itsensä epäonnistujaksi ja kuvailla itseään kielteisellä tavalla. Ohjaajan tulee korostaa asiakkaan yksilöllisyyttä sekä vahvistaa asiakasta ottamalla esiin ominaisuudet positiivisesti. Asiakasta voidaan pyytää pohtimaan ominaisuuksiaan myös läheistensä kautta, jos hän ei keksi itse itsestään mitään myönteistä. Arvokortit -harjoituksessa esille tulleet arvot voivat myös luoda perustan myönteiselle itsearvostukselle. Motivaatiotyössä pyritään tahdon ja kyvyn tasapainoon ja edellyttää usein kyvyn tason nostoa ja työ asiakkaan itseluottamuksen palauttamiseksi vaatii paljon. (Farbring & Berge 2007, 134–135.)

Ohjaaja pyytää asiakasta miettimään tilanteita, jolloin asiakas esimerkiksi luopui väliaikaisesti päihteistä tai rikollisuudesta tai muu asiakkaan tilanteeseen sopiva tilanne. Asiakasta pyydetään myös pohtimaan mitä ominaisuuksia hän käytti onnistuakseen yrityksessään. Nämä asiat asiakas kirjaa työkirjansa Vaakunakilpeen. Asiakasta pyydetään miettimään mitä tahansa asiaa, jossa hän onnistui. Onnistumiset voivat olla hyvinkin pieniä ja kannattaa kiinnittää huomiota erityisesti hoitoon hakeutumisyrietyksiin, jotka osoittavat jo itsessään muutoshalua. Ohjaajan tulee painottaa asiakkaan vahvuuksia ja niitä ominaisuuksia, jotka saivat hänet onnistumaan ja onnistuminen voi liittyä mihin tahansa elämänalueeseen. Pyritään siihen, että asiakas keksisi jonkin tärkeän periaatteen tai elämänohjeen, joka ohjaisi häntä jokapäiväisessä elämässä ja merkitsisi sen työkirjaansa. Banderollille asiakas tekee ja kirjaa yhteenvedon omista vahvuuksistaan sekä voimavaroistaan. (Farbring & Berge 2007, 135.)

Toimintasuunnitelma

Asiakkaan tulee olla päässyt yli siitä vaiheesta, jolloin hän suhtautui välinpitämättömästi ongelmakäyttäytymiseensä varsinaisesta toimintasuunnitelmasta puhuttaessa. Jos asiakas on harkintavaiheessa, asioista voidaan puhua jos -muodossa. Suunnitelman laatiminen voi aiheuttaa vastarintaa, jos asiakas ei ole siihen valmis ja silloin voidaan soveltaa Katse tulevaisuuteen -harjoitusta. Ennen suunnitelman laatimista asiakkaalta voidaan kysyä kysymyksiä koskien muutosta ja sitä, millaista hän haluaisi elämänsä olevan tulevaisuudessa ja voidaan siirtyä myös kysymysten kautta pohtimaan konkreettisempia toimintatapoja. Muutospuheen nouseva käyrä ei saisi katketa näin myöhäisessä vaiheessa. (Farbring & Berge 2007, 137.)

Suunnitelman toteuttamisen todennäköisyyttä lisää läheisen läsnäolo suunnitelman laatimisessa, mutta omaisen tulee pohtia omaa osuuttaan asiakkaan tukemisessa sekä asiakkaan täytyy haluta omaisen osallistumista. Suunnitelman laatimisessa voi olla mukana myös vastuutyöntekijät. Suunnitelma laaditaan konkreettisesti niin, että lähdetään ensin pohtimaan suuria tavoitteita, pää-tavoitteita, jotka sitten puretaan pieniin osatavoitteisiin. Osatavoitteet esitetään konkreettisena tekemisenä ja niille määrätään toteuttamispäivämäärät, jotka

kirjataan myös ylös, jolloin toteutumista on helppo arvioida ja seurata. Suunnitelmaan kirjataan myös tärkeimmät syyt, miksi asiakas haluaa toteuttaa muutoksen. Asiakas arvioi itse tavoitteiden tärkeysjärjestyksen sekä mahdollisuutensa tavoitteiden toteuttamisessa. (Farbring & Berge 2007, 137–138, 140.)

Tavoitteiden kirjaamisen jälkeen asiakas pohtii, millaista apua hän tarvitsee tavoitteiden toteuttamiseen ja keneltä. Seuraavaksi asiakas pohtii ja kirjaa suunnitelmaan, mitä suunnitelman toteuttamisen esteitä hänen elämässään on ja miten hän voisi ylittää nämä esteet. Lopuksi suunnitelmaan kirjataan vielä mitä vaihtoehtoisia toimintaa asiakkaan elämään voisi kuulua, mistä hän saisi mielihyvää nyt, kun esimerkiksi päihteidenkäyttö on jäänyt pois. Tekemiseen perustuvan toimintasuunnitelman etuna, että sitä voi tarkistaa ja korjata. Suunnitelmaa voi käyttää myös osittain. Asiakasta ei saa painostaa suunnitelman laatimiseen, vaan ohjaaja voi käyttää vaihtoehtoisia Näköala tulevaisuuteen -harjoitusta. (Farbring & Berge 2007, 138–144.)

Katse tulevaisuuteen -harjoitus

Harjoituksessa asiakasta pyydetään pohtimaan asioita joita hän toivoo tulevaisuudelta ja merkitsee ne työkirjaansa. Seuraavaksi asiakkaalta kysytään mitä hän tekee jo tänään sen eteen, jotta hänen toiveensa toteutuisi ja asiakas kirjaa vastauksensa työkirjaan. Ohjaajan tulee vastata asiakkaan sanoihin heijastavalla kuuntelulla ja välttää omien arvojensa esittämistä. Viimeisessä harjoituksen vaiheessa asiakasta pyydetään vielä pohtimaan mitä muuta hän olisi valmis tekemään, että hänen toiveensa toteutuminen olisi todennäköisempää. Asiakas kirjaa kaikki vastauksensa työkirjaansa. (Farbring & Berge 2007, 146–147.)

Keskustelun lopetus ja jatkotyöskentely

Keskustelun lopuksi tehdään yhteenveto viidennen keskustelun lisäksi koko keskusteluserjasta. Ohjaaja palauttaa mieliin keskusteluissa esille tulleet tärkeät asiat ja asiakkaan ajatukset. Muutospäätös voi tuntua ajankohtaisemmalta, jos päätetään tavata vielä uudelleen määrätyn ajan kuluessa. Jatkotapaamisen ajankohta olisi hyvä sopia ennen kuin sarja lopetetaan. Vaikka jatkotapaaminen

olisikin sovittuna, asiakasta voidaan pyytää kirjoittamaan ohjaajalle kirje määrätyn ajan kuluttua, jossa hän kertoo mitä on tapahtunut keskustelutarjan päätyttyä ja miltä elämä sillä hetkellä vaikuttaa. Asiakas voi kirjoittaa myös siitä onko jonkinlaista muutosta tapahtunut hänen tilanteessaan ja miettiikö hän muutosta keskustelutarjan tuloksena. Kirjeen lähettämisaikankohta voidaan merkitä myös ohjaajan kalenteriin asiakkaan nähden. Ohjaajan tulisi myös sitten tietysti vastata asiakkaan kirjeeseen, kun se saapuu. (Farbring & Berge 2007, 147.)

Motivoivien keskustelujen vaikutukset ovat pysyvämmät, jos se yhdistetään toiseen työskentelymuotoon. Jatkotyöskentelyn muodot ja työntekijät olisi hyvä sopia viimeisessä keskustelussa ja ohjaajan olisi hyvä tiedottaa näille henkilöille siitä, mitä asiakas on saanut jo aikaan ja mitä toimintaohjelma sisälsi. Tiedottamisesta on sovittava asiakkaan kanssa ja asiakkaan kanssa voidaan laittaa ylös muutamalla rivillä mihin keskustelutarjassa on päästy ja mihin sitouduttu. Myös läheisille voidaan tiedottaa asiakkaan niin halutessa. (Farbring & Berge 2007, 148.)

Asiakas voi täyttää Socrates tai Urica-lomakkeen uudelleen ja tulosta voidaan verrata aikaisempaan tulokseen. Asiakas voi myös määrittellä oman vaiheensa uudelleen muutoksen vaihemallissa ja sitä verrataan aikaisempaan määrittelyyn. Asiakas voi myös tehdä uudet arviot Asteikko- ja Vaakakuppiharjoituksista. Lopuksi asiakkaalle ojennetaan todistus keskustelutarjan suorittamisesta ja ohjaajan olisi hyvä painottaa sitä, että hän odottaa asiakkaan kirjettä ja vastaa siihen. (Farbring & Berge 2007, 149.)

Mahdollisessa seuranta-tapaamisessa asiakkaan annetaan johtaa tapaamisen sisältöä, mutta ohjaajan tulee pyrkiä siihen, että keskustelu käsittelee kuitenkin muutosta. Ohjaaja voi käyttää Socrates tai Urica -mittaristoja, asiakkaan graafista arviota muutoksen kehästä ja motivaatiotekijöiden kokonaisarviointia, joka käsittää halun, kyvyn, valmiuden ja oman halun –asteikot. Asiakkaalla tulisi olla mahdollisuus täyttää myös keskustelutarjaa koskeva kyselylomake nimettömänä. Keskustelutarjan päätyttyä ohjaaja täyttää vielä työskentelylehden viimeisestä keskustelusta ja voi arvioida asiakkaan muutospuheen suuntaa keskustelutarjan kuluessa muutospuhekaivran avulla, jolla tarkkaillaan päättyikö keskus-

telusarja nousevaan vai laskevaan muutospuhekäyrään. (Farbring & Berge 2007, 149–154.)

Lähde: Farbring, Åke & Berge, Pia 2007. Viisi keskustelua muutoksesta. Ohjelmakäsikirja. Kriminaalihuollon versio. Suomennos ruotsalaisesta BSF Beteende – Samtal – Förändring – ohjelmasta.

Liite 2. Tutkimustiedote

TUTKIMUSTIEDOTE

Tutkimus vankien kokemuksista VKM –Viisi keskustelua muutoksesta – keskustelutarjasta Oulun ja Pelson vankiloissa.

Tutkimuksen tekijät: Carita Halonen ja Jaana Iisakka

Ohjaaja: Leila Nisula

Hei!

Olemme kaksi sosiaali-alan opiskelijaa Diakonia-ammattikorkeakoulusta, Oulun yksiköstä. Valmistumme joulukuussa 2011 sosionomeiksi (AMK). Suoritamme viimeisen harjoittelumme Oulun vankilassa ja opinnäytetyömme aiheena on tutkimus vankien kokemuksista VKM eli Viisi keskustelua muutoksesta - keskustelutarjasta Oulun ja Pelson vankiloissa.

Tutkimuksemme tarkoituksena on lisätä tietoa päihderiippuvuuksien hoitoon ja kuntoutukseen sekä uusintarikollisuuden ehkäisyyn tarkoitettusta työmenetelmästä Oulun ja Pelson vankiloissa. Tutkimuksen tavoitteena on kuvata vankien kokemuksia VKM -menetelmän soveltamisesta menetelmän kehittämiseksi vankiloissa.

Toteutamme tutkimuksemme haastattelemalla vankeja ja nauhoitamme haastattelut ääninauhoiksi sanelimella, jos haastateltava antaa siihen suostumuksensa. Haastateltavien henkilöllisyydet eivät tule missään vaiheessa julki. Haastattelunauhat tulevat ainoastaan meidän käyttöömme ja ääninauhat tuhoetaan aineiston käsittelyn jälkeen.

Ystävällisin terveisin,

Carita Halonen

Jaana Iisakka

Liite 3. Suostumuslomake haastattelun ääninauhoitukseen

HAASTATELTAVAN LUPA HAASTATTELUN ÄÄNINAUHOITUKSEEN

Annan suostumukseni haastattelun ääninauhoitukseen siten, ettei henkilöllisyyteni tule ilmi missään tutkimuksen vaiheessa. Nauhat säilytetään asianmukaisesti ja hävitetään aineiston käsittelyn jälkeen.

Allekirjoitus

Paikka ja päiväys

Liite 4. Haastateltavien taustietojen kartoitus

Taustakysymyksinä kysymme vangilta hänen päihteiden käyttöhistoriaansa liittyviä kysymyksiä sekä linkittykö rikollisuus päihteiden käyttöön. Taustakysymykset sovitetaan VKM -ohjelmassa käsiteltyyn aiheeseen.

Henkilön tausta ja perustiedot

- Ikä, koulutusaste, perhe
- Mitä aihetta on käsitelty VKM -ohjelmassa?
- Oletko käyttänyt päihteitä? Mitä päihteitä ja kuinka kauan?/ Koetko asian haitalliseksi? Kauanko olet kokenut asian haitalliseksi?
- Oletko joutunut vaikeuksiin sen takia?
- Liittyykö päihteet/ muu käyttäytyminen siihen rikokseen minkä takia olet vankilassa nyt?
- Kauanko vankeusrangaistusta on jäljellä?
- Oletko aikaisemmin ollut vankilassa ja oletko käynyt muita ohjelmia?
- Mistä sait tietoa VKM -motivoinnista?

Kysymme myös jokaiselta vangilta haastattelun loppuksi kehittämissuhteita VKM- ohjelmasta.

Liite 5. Teemahaastattelun runko

Taustakysymyksinä kysymme vangilta hänen päihteiden käyttöhistoriaansa liittyviä kysymyksiä sekä linkittykö rikollisuus päihteiden käyttöön.

1. Osallistuminen

- Miksi lähdit mukaan?
- Millaiseksi koit osallistumispäätöksen tekemisen?

2. Yhteistyö

- Miten yhteistyö VKM -ohjaajasi kanssa sujui?
- Mistä asioista keskustelitte? Mikä helpotti/ hankaloitti keskustelua? → Mikä olisi helpottanut keskustelua?
- Millainen oli keskustelun tunnelma ja teidän välinen luottamus?

3. Ohjelman sisältö

- Olivatko keskustelun aiheet mielestäsi hyviä ja oman tilanteesi suhteen merkityksellisiä? Voisitko perustella.
- Olisitko toivonut jonkun muun aiheen käsittelyä?
- Miten koit keskusteluserjan tapaamisten välit?
- Mitä mieltä olit työkirjan tehtävistä?
- Millaista tietoa sait erilaisista vähentämismenetelmistä tai kuntoutusmenetelmistä?

4. Muutosmotivaatio

- Kuvaa jokin käsitelty teema/ tapahtuma joka erityisesti merkitsi sinulle paljon?
- Millaisia ajatuksia sinussa alkoi herätä keskusteluserjan edessä?

5. Hyödyt/Haasteet

- Onko päihteiden käytössä /muussa käyttäytymisessä tapahtunut jotain muutosta?
- Oletko havainnut toiminta- ja ajatustavoissasi eroja ohjelman edistyessä?
- Oletko päässyt käymään lomilla? Miten lomat ovat sujuneet päihteiden käytön näkökulmasta?

- Millaista konkreettista hyötyä mielestäsi ohjelmasta on ollut?
- Mikä on jäänyt VKM:stä päällimmäisenä mieleen?
- Miten ajatuksesi päihteiden käytöstä ovat muuttuneet keskustelujen myötä?
- Millaisia uusia ratkaisumalleja ja keinoja olet oppinut? Voisitko kertoa vaikka esimerkkejä?
- Millaisia eroja olet huomannut aiemman ja nykyisen toimintasi näkökulmasta?

6. Tulevaisuus

- Mikäli teitte viidennessä keskustelussa toimintasuunnitelman, miten se on toteutunut? Kuvaisitko keskeiset tavoitteesi?
- Mitä suunnitelmia sinulla on siviilissä vankeusajan jälkeen?
- Miten VKM -ohjelma on vaikuttanut mielestäsi perhe- ja läheissuhteisiin?
- Millaisia suunnitelmia sinulla on päihteiden käytön lopettamisen jatkohoidon suhteen?
- Millaisia hoitopalveluita kotipaikkakunnallasi on ja mihin niistä aiot osallistuminen?
- Millaisena näet tulevaisuutesi?
- Jos aikoo jatkaa päihteiden käyttöä: Miksi? Oletko miettinyt mitä seuraa?

Liite 6. Otos aineiston analyysistä

Koodi	Lausuma	Pelkistetty lausuma	Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
T2K2H1	No nuista perhesuhteista ja tai ihmissuhteista yleensä. (keskusteltiin) Ja liittyhän päihteet siihen, kaikilla tavoilla. Silleen.	Perhe- ja ihmissuhteista ja päihteistä.	Ihmissuhteet, päihteet		
T2K2H2	Päihteistä käytiin läpi minun päihteiden käyttöä ja sitte tätä rikollista elämää ja semmosta	Päihteet ja rikollinen elämäntapa	Päihteet, rikollisuus		
T2K2H3	No me keskusteltiin.. No yks oli, että koska mä oon alottanu ja minkä takia ja mihin se on johtanu ja..ja ja niin. Siitä muutoksesta, siitähän siinä on kysymys, että haluaa sitä muutosta siihen elämään.	Päihteiden käytön aloittamisaika, syyt ja seuraukset. Muutos.	Päihteet, muutos		
T2K2H4	No aika palijo siitä omasta motivaatiosta ja sitte siitä, että mitä mää pystyn niinku vankila-aikana tekemään silleen, että mää oon nytten täällä enkä siviilissä	Oma motivaatio sekä vankilassa oloajan hyödyntäminen ja toimintavaihtoehtojen kartoittaminen	Motivaatio, toimintavaihtoehtot vankeusaikana	Ihmissuhteet, päihteet, rikollisuus, muutos ja motivaatio, itsetutkiskelu ja toimintavaihtoehtot vankeusaikana.	Keskustelujen aiheet
T2K2H5	Vaikea. Aiheet? Mitä niitä olikaan?	Ei osannut nimetä käsiteltyjä aiheita	Ei mitään.		
T2K2H6	No paljo näistä niinku justiinsa päihteiden ja sitte tukiverkoista ja tämmösistä, että mitkä on niinku mun arvot ja miten mä ajattelen paljo asioita ja miten mä nään ja koen ja tämmösiä asioita..	Päihteet, tukiverkostot, arvot, tunteet ja mielipiteet sekä oma pohdinta	Päihteet, ihmissuhteet, itsetutkiskelu		
